

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

ROMA VE BATI HUNLARI ASKERİ SİSTEM KARŞILAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Tezi

Kerim KARASU

Sivas

Şubat 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

ROMA VE BATI HUNLAR: ASKERİ SİSTEM KARŞILAŞTIRMASI

Yüksek Lisans Tezi

Kerim KARASU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erdal ESER

Sivas
Şubat 2020

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih
Tezin Başlığı : Roma ve Batı Hunları: Askeri Sistem Karşılaştırması
Savunma Tarihi : 12.12.2019
Danışmanı : Prof.Dr.Erdal Eser

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof.Dr.Erdal Eser

Üye : Doç.Dr. Abdullah Kaya

Üye : Dr.Öğr. Üyesi Turgay Yazar

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Kerim KARASU tarafından hazırlanan Roma ve Batı Hunları: Askeri Sistem
Karşılaştırması başlıklı tez, kabul edilmiştir. ..../..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntuladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

11.02/2020

Kerim KARASU

TEŐEKKÖR

Bu çalıőmada konu seçimi ile tezin bitimine kadar geçen sűrede; bilgi ve desteklerinden dolayı deęerli danıőman hocam Prof. Dr. Erdal ESER'e en içten duygularım ile teőekkűr sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca tezin her aőamasından bitimine kadar bana destek olan arkadaőım Caner'e çok teőekkűr ederim.

Kerim KARASU

Sivas-2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	2
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Sınırlılıklar.....	2
1.4. Evren ve Örneklem.....	2
BÖLÜM I	3
1. ROMA DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜREÇLERİ	3
1.1. Roma'nın Tarihi	3
1.2. Devlet Yönetimi	6
1.3. Kültür ve Medeniyeti.....	7
1.4. Toplum Yapısı	8
1.5. Dini Ayin ve İbadetleri.....	12
1.6. Ekonomik Kaynakları.....	16
1.6.1. Tarım.....	17
1.6.2. Sanayi	18
1.6.3. Ticaret	18
BÖLÜM II	21
2. BATI HUN DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜREÇLERİ	21
2.1. Batı Hunların Tarih Sahnesine Çıkışı.....	21
2.2. Devlet Teşkilatı	24
2.2.1. Yönetim Tarzı	24
2.2.2. Askeri Güçleri.....	26
2.3. Toplum	29
2.3.1. Yaşam Tarzı.....	29
2.3.2. Yerleşim Yerleri	31

2.4. Din Anlayışı.....	32
2.5. Ekonomik Hayat	33
2.5.1. İktisadi Gelir Kaynakları	33
2.5.2. Hayvancılık.....	35
2.5.3. Tarım.....	37
BÖLÜM III.....	39
3. ROMA VE BATI HUNLARI: ASKERİ ÖZELLİKLERİNİN	
   KARŞILAŞTIRILMASI.....	39
3.1. Roma Ordusunun Tarihi Süreci.....	39
3.2. Roma Ordusunun Değişimi	44
3.3. Savaş Eğitimleri.....	47
3.4. Askerlerin Önemi	49
3.5. Askeri Teşkilatlanma.....	52
3.6. Savaş Araç ve Gereçleri	54
3.6.1. Koçbaşı	54
3.6.2. Kaplumbağa.....	55
3.6.3. Savaş Kuleleri	55
3.6.4. Ok ve Yaylar.....	56
3.6.5. Mancınık	56
3.6.5.1. Balista.....	58
3.6.5.2. Onager.....	58
3.6.5.3. Catapultes.....	59
3.6.6. Zırh ve Miğfer.....	60
3.7. Savaş Stratejileri ve Taktikleri	61
3.8. Batı Hunların Askeri Sistem Özellikleri.....	63
3.8.1. Yaşadıkları Çevrenin Kültürü.....	63
3.8.2. Savaş Eğitimleri.....	65
3.8.3. Askerlerin Genel Özellikleri.....	67
3.9. Askeri Teşkilatlanması	68
3.10. Savaş Araç ve Gereçleri	70
3.10.1. Atlar	70
3.10.2. Ok ve Yaylar.....	72
3.10.3. Kılıç, Kama ve Mızraklar	73

3.10.4. Zırh, Miğfer ve Kalkanlar	74
3.11. Savaş Stratejileri ve Taktikleri	76
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	85
ÖZ GEÇMİŞ	91

KISALTMALAR

bkz : Bakınız

Çev : Çeviri

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

vb : ve benzeri

Yy : Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Roma Ordusundaki Askerler	40
Şekil 3.2. Ahenobarbus Lahdi.....	41
Şekil 3.3. Pedova Centurionunun Mezar Taşı	41
Şekil 3.4. Roma Ordusu, Krallık Döneminden M.Ö. 300'lere Kadar Hoplitelerin Oluşturduğu Phalanx Düzen	45
Şekil 3.5. Manipular Yapıda Dizilen Roma Ordusu	46
Şekil 3.6. Manipular Formasyondaki Roma Ordusu ve Savaş Stili.....	48
Şekil 3.7. Hun Askerler.....	64
Şekil 3.8. Hun Askerlerin Savaş Özellikleri	67
Şekil 3.9. Hunlar'ın Savaş Araç-Gereçleri	71
Şekil 3.10. Hunlar'ın Savaş Stratejileri ve Taktikleri	76

ÖZET

Tarih araştırmalarında, tarihin sosyal ve iktisadi boyutu, yaşanan olayların pek çoğunun sebebi olması bakımından oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Roma imparatorluğu ile Batı Hunların izlediği askeri güç ve stratejilerini incelemek ve sonuçları karşılaştırarak analiz yapmaktır. Toplumların, devletlerin sosyal ve iktisadi yapılarının anlaşılmasıyla, askeri gelişimlerinin sebep ve sonuçları daha iyi görülebilir.

Roma İmparatorluğu tarihi incelendiğinde, en önemli icra organı ordu olan, büyümek için mutlak surette savaşmak zorunda olduğunu anlamış bir milletin omuzları üzerinde yükselmiş, Avrupa kıtasında doğup, Asya ve Afrika'ya yayılmış olmakla dünya siyasetine yön vermiş olan bir imparatorluk olduğu görülmektedir.

Batı hunları incelendiğinde ise savaş usulleri ve silahları Avrupa'da çok farklı bir model oluşturmuştur. Orduların savaş stratejileri ve atları kullanmalarından dolayı kazandıkları süper hız savaş alanında büyük başarılarla imza attığı görülmektedir. Çalışmaya model olarak Roma imparatorluğu ve Batı Hunların seçilmesine, askeri alanda izledikleri yolların farklı olmaları neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, Batı Hunlar, Askeri Güç, Strateji

ABSTRACT

In the study of history, the social and economic dimension of history is very important as it is the cause of most of the events. The aim of this research is to examine the military power and strategies followed by the Roman Empire and the Western Huns and to compare and analyze the results. By understanding the social and economic structures of societies and states, the causes and consequences of their military development can be better seen.

When the history of the Roman Empire is examined, it is seen that the most important executive organ is the army, an empire that has risen on the shoulders of a nation who has understood that it has to fight in order to grow. When the Western Huns are examined, the war procedures and weapons created a very different model in Europe.

It is seen that the armies have achieved great success in the super-fast battlefield which was gained because of their combat strategies and horses. The selection of the Roman Empire and the Western Huns as the model of the study was chosen because of the different paths they followed in the military field.

Keywords: Rome Empire, Western Huns, Military Power, Strategy

GİRİŞ

Roma, tarih sahnesine çıktığı sıralarda, Tiber nehrinin sığ bir yerinde, Latince konuşan insanlarla meskun bir ticaret şehrinde ibaretti. Üzerinde tüflü tepeler yükselen, bataklıklarla kaplı verimsiz toprakların yayıldığı alanda, bir dağ ile engebesiz bir yamacın arasında doğan Roma, birkaç kulübenin meydana getirdiği bir köyden, büyük bir imparatorluğun merkezi durumuna gelmiştir (Braudel 1991: 34).

Romalılar eski İtalya uygarlığına çok şey borçludur. Romalılar, tarihlerinin seyri bakımından, Grek medeniyeti ile yakından temasa geçene kadar, medeniyet ve kültür bakımından ileri bir seviyede değillerdir. İmparatorluk zamanında Roma, çağdaşı şehirlerin en büyüğü olarak gelişti. İlk roma imparatoru Augustus, şehirdeki eski tapınakları yeniden yaptırdı. Direnme gücü, cesaret, vatandaşlık duygusu, gurur Romanın yükselmesini sağlayan erdemlerdir. Roma sitesinin gelişip büyümesini kolaylaştıracak maddi şartlar yoktu ki; Roma ne askeri yönden ne de ekonomik yönden hiçbir ayrıcalık taşııyordu. Romalılar bir buçuk asır süren Etrüsk hakimiyeti altında yok olmamışlarsa, idareleri altına aldıkları Greklerin üstün medeniyetine boyun eğip asimile olmamışlarsa; aksine, bu medeniyeti benimseyip kendi özelliklerini de katarak hakim oldukları bütün ülkelere yaymak sureti ile beşeri medeniyetin kurucusu olan milletler arasında önemli bir yer işgal etmeyi başarmışlarsa bunu muhafazakar olmalarına borçludurlar (Sinanoğlu 1950: 14).

370'li senelerin ortalarında İdil nehrini geçip Alanlar üzerine saldırı düzenleyen Hunlar yarattıkları etkileşimlerle sonraki Avrupa tarihinin gidişatını da değiştirmişlerdir. Tuna'dan doğu Sibirya'ya kadar uzanan sahada oturan atlı göçebe kavimler kendilerine has bir askeri teşkilatlanma ve savaş tekniği geliştirmişlerdir. Bu teknik eskiden beri bilinen at ile yay gibi iki önemli savaş araç-gerecinin özel bir şekilde birleştirilmesinden oluşmuştur.

Bozkırda yaşamını sürdüren atlı bir kavmin hayat koşullarının bu savaş taktiğinde aksini bulduğunu görüyoruz. Sert iklim koşulları ve yaşam zorlukları bu kavimleri hızla yer değiştirmek zorunda bırakmış ve dayanıklı yapısı nedeniyle at, bu kavimlerin mevcudiyetini sürdürebilmeleri için kaçınılmaz bir unsur haline gelmiştir. Kabileler en iyi meralara sahip olmak gibi nedenlerden birbirleriyle ya da

yabancılarla savaşmak zorunda kalmıştır. Bitmek bilmeyen savaşlar, askeri alanda eğitici bir rol üstlenmiş ve böyle bir askeri eğitim ile bunun devamlı talimleri atlı kavimlerin savaş stratejilerini kusursuz bir hale bürümüştür. Bozkır kavimleri ok ve yaydan başka hücum silahı olarak kılıç, kama ve mızrak, savunma silahı olarak zırh, miğfer ve kalkan kullanıyordu. İşte savaşçı unsurları, teşkilatı, savaş araç-gereçleri ve taktiği bakımından bozkır ordusu diğer milletlerin ordularından farklılık göstermekte ve kendisine has özellikleri bulunmaktadır (Atlan 2014: 5).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Roma ve Batı Hun devletlerinin askeri yapısının incelenmesi amaçlanmıştır. Roma devletinin savaş alanlarında kullandıkları silahlar ve askeri stratejilerinin ve aynı şekilde Batı Hun devletinin askeri stratejilerinin neler olduğu incelenmiştir. Askeri güç bakımından her iki devletin birbirinden farklı olduğunu bulmak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Yapılan alan taramasında Roma devletinin bütün bir tarihini etkilemiş olan askeri gücü ve stratejisi önemli başarılar elde etmiştir. Batı Hun devletinin hızlı ve tarihe iz bırakmış savaş alanındaki ordu dizilimi, hızlı at kullanmaları birçok başarıyı beraberinde getirmiştir. Bu alanda çok fazla çalışma yapılmadığı için araştırma bu bakımdan önemlidir.

1.3. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları Roma devleti ile Batı Hun devletinin askeri yapısının incelenmesi ile sınırlıdır.

1.4. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, ordu, asker ve strateji oluşturmaktadır. Örneklemi ise, Roma devleti ile Batı Hun devletinin idare biçimleri ve askeri savaş stratejileri oluşturmaktadır.

BÖLÜM I

1. ROMA DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜREÇLERİ

1.1. Roma'nın Tarihi

İtalya yarımadasının kuzeybatısında bulunan Tiber Nehri'nin güneyinde kullanışlı alanlara sahip olan Latium bölgesi eski çağlardan itibaren bireylerin yaşama alanları için tercih edilen bir yer olmuştur. Bu bölgeye M.Ö. 2000'li yılların son dönemlerine doğru kuzeyden (Atlan 2014: 11) gelmiş olan İtalikler ismiyle bilinen bir grup yerleşmiştir. Latium'da İtalikler'in bir uzantısı olarak yaşamını sürdüren ve savaşçı yapısı bulunan Latinler, bu bölgeye dağılarak farklı boylar halinde hayatlarını sürdürmeye başlamışlardır. Böylece Latin şehirleri oluşmuştur. Bu boylardan bir teki de Tiber nehrinin ağzında yer alan küçük bir tepelik üzerindeki Roma'dır (Demircioğlu 2015: 34-35).

Roma'nın kuruluşuyla alakalı türlü efsaneler vardır. Bu efsanelerden en eski olanı, Troia'lı bir prens olan Aeneas'ın Roma'yı kurduğu ve Troia'lı bir kadın olan Rhome'nin adını verdiği'dir. Roma halkı şehrin kuruluş günü olarak M.Ö. 21 Nisan 753'ü ilan etmiştir. Romalılar şehirlerini bu dönemde oluşturduktan sonra pek çok kral ile yönetilmiş ve Romulus bu toprakların ilk kralı ilan edilmiştir. Romulus, Roma tahtına geçtikten sonra teşkilatlanmaya değer vermiştir. Senex (yaşlı) isimli kişiler bir araya toplanarak Senato kurulmuştur. Bu meclis bilgelikler ve tecrübeleriyle değerli olaylarda krala danışmanlık sağlamıştır. Hatta savaşçı bir karaktere sahip olan Romulus, ordu içerisinde düzenlemeler yapmış, halkı Patrici ve Pleb olarak iki gruba bölmüştür (Atlan 2014: 12). M.Ö. 508 senesinde Roma'da seçkinler sınıfı son Kral Tarquinius'un kuralsız idareci tavrını sebep sunarak ayaklanmış ve krallık yerine cumhuriyet rejimini getirmişlerdir. Cumhuriyet rejimi Roma'da az bir sürede kabul görmüştür (Atlan 2014: 25).

Roma M.Ö. V. yüzyılı sonrasında devamlı olarak gelişim sağlamış ancak M.Ö. IV. yüzyılın ilk dönemlerinde hızlı bir şekilde Kelt baskınına uğramıştır. Roma

ordu güçlerini yenilgiye uğratan Keltler, burayı tarumar etmişlerdir.

Yaşanan bu hadise sonrası siyasi saygınlığını kaybeden Roma müttefikleri ve komşuları karşısında liderlik özelliğini kaybetmiştir. Latin şehirlerinin birçoğu yaşanan bu hadiseyi fırsata çevirerek ayaklanmışlardır. Fakat Roma M.Ö. IV. yüzyılın orta bölümlerine doğru tekrardan gücünü toparlamış ve kaybettiği toprakları yeniden himayesi altına almıştır. Bu tarihten sonra Roma hâkimiyeti Latium bölgesiyle sınırlı kalmamış bu bölgenin sınırlarını aşmıştır. İlk olarak sınır komşuları olan ve İtalya hâkimiyetinde ciddi rakipleri olan Veil şehrini de kendi himayesine katan Romalılar, Samnitlerle gerçekleştirdikleri zorlu savaşlar sonrası Samnitleri'de kendi müttefikleri durumuna gelmelerini sağlamışlardır. Bu yüzyıl sonrası devamlı olarak fetih politikasına yönelecek olan Roma ilk olarak Orta İtalya'yı istila etmiş, devamında ise Güneye İtalya'ya yönelmiş ve Po vadisinin güneyinden itibaren bütün İtalya yarımadasına hâkimiyet kurmuştur (Demircioğlu 2015: 107).

İtalya'da siyasi üstünlüğü elinde tutan Roma, Afrika ve Asya ile aralarında önemli bağlantı noktasında bulunan, Sicilya adası ile Messina Boğazı'nı kendi himayesi altına almak istemiştir. Bu bölge o günlerde Kartaca'nın bölgeleri içerisinde yer almaktadır ve Batı Akdeniz ticareti açısından da önem arz eden bir noktadadır. Bu durumların bilincinde olan Roma, bundan sonra Akdeniz'e sahip olmanın politikasını amaçlamıştır. Bu suretle Sicilya'ya giren Roma ile Kartaca arasında 23 yıl devam edecek I. Kartaca savaşı başlamıştır. Savaş Roma'nın hakimiyeti ile neticeye kavuşmuş ve M.Ö. 241 senesinde iki devlet arasında barış imzalanmıştır. Bütün bunların sonucunda Roma Sicilya'yı elde ederek ilk kez denizlerin ötesinde bir toprak kazanmıştır. II. Kartaca savaşı sonrasında ise Roma artık İspanya'ya üzerinde de hâkimiyet kurmuş ve Batı Akdeniz' de kontrolü tamamen Roma almıştır (Christopher 2011: 45).

Batı Akdeniz'de üstünlüğünü artıran Roma, hedefini Doğu Akdeniz hâkimiyetine yöneltmiştir. Roma'nın esas gayesi buralardan toprak işgal etmek için değil, nüfuz varlığını devam ettirmek ve doğuda devamlı olarak gelişim gösteren ülkelerin Roma'ya yaklaşarak tehdit oluşturmasının önüne geçmek olmuştur.

Ancak doğuda biranda gelişen bir olay sonucunda Roma'nın doğu politikası farklılaşmıştır. Nitekim M.Ö. 204 senesinde vefat eden Mısır kralının yerine küçük yaştaki oğlu tahta çıkarılınca, Suriye ve Makedonya kralları Mısır coğrafyasını eşit

şekilde bölüşmek için bir antlaşma yapmış ve sonuç olarak Mısır'ın kendilerine yakın olan topraklarını almaya başlamışlardır. Makedonya kralının fethettiği alanlarda çıkarları olan Rhodos ve Bergama kralları bu duruma karşı durmuş ve taraflar arası ayrışmalar olmuştur. Rhodos ve Bergama kralları Roma'dan destek talep etmişler ve taleplerine karşılık verilince üç ayrı koldan Makedonya'ya hücum ederek, Makedonya'nın zor bir antlaşma yapmasına mecbur bırakmışlardır (Atlan 2014: 103-105). Roma İtalya'nın doğusunu muhafaza edebilmek için Adriyatik Denizinde kendine ait bir hakimiyet sağlamak istemiş ve sonuç olarak Makedonya ile yeniden bir savaşa girmek gerekmiştir. Tüm bunlar neticesinde M.Ö. 168 senesinde Makedonlar Roma'ya bir kez daha yenilmişlerdir. Sonuç olarak Roma Akdeniz'de söz sahibi olma arzusunu yerine getirmiştir (İplikcioğlu 2007: 82).

Yaşanan tüm bu olaylar sonrası Roma Devleti, bir imparatorluğa dönüşecek ve kısa bir zaman dilimi içerisinde ise doğuda ve batıda geniş topraklara sahip olacaktır. Fakat Roma İmparatorluğu sınır çizgilerini büyütmesiyle beraber dış politikada ciddi problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle M.S. III. yüzyıl sonrası siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik noktalarda sıkıntılı zamanlar geçirmiştir. Üstelik doğuda Sasaniler gibi güçlü bir düşman ile uğraşmak zorunda kalan Roma'nın, batıda da Germen kavimlerinin hücumlarını engellemeye çabalaması durumu daha da güç bir hale sokmuştur (Çapan 2015: 42).

Bu sıkıntılı dönemlerde imparatorluğa geçen Diocletianus (284-305) soruna çözüm bulmak maksadıyla girişimler yürütmüştür. Fazlasıyla büyüyen ve bunun sonucunda yönetmesi oldukça zorlaşan Devlet topraklarını 285 senesinde dört kısma bölerek Tetrarkhia (Dörtlü Yönetim) sistemini kurmuştur.

Dolayısıyla İmparatorluğun doğusuna ve batısına iki Augustus ve iki Caesar göndermiştir. Ülke toprakları her ne kadar dört ayrı kısma bölünerek yönetilmeye çalışılsa da ülkenin bütünlüğü düşüncesinden vazgeçilmemiştir (Christopher 2011: 51).

Bir ülkenin oluşturduğu kanun hükümleri bütün imparatorluk için zorunlu sayılırken, her bir lider diğer liderlere sormak ve iş birliği içinde olmak durumundaydı. Bu idare şekli Diocletianus hayatta iken problemsiz bir biçimde sürerken onun vefatından sonra taht mücadelelerine sebebiyet vermiştir. 375-395 seneleri arasında saltanat süren İmparator Theodosius uzun süren bir iç savaştan

sonra tekrardan tüm imparatorluğu tek tip yönetim altında toplamayı başarabilmiştir. Fakat İmparator Theodosius'un vefatından kısa bir zaman önce imparatorluğu iki evladı arasında doğu ve batı olarak ayırmıştır. Şartlar ne olursa olsun ülkenin birliği düşüncesinden uzaklaşmamış olursa da bu durum Roma İmparatorluğu'nun kesin olarak ikiye bölünmesine sebep olmuştur (Ponting 2011: 265).

Çünkü içinde bulunulan şartlar imparatorluğun her iki yarısı arasındaki bağların gün geçtikçe biraz daha zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Bu esnada Kavimler Göçünün başlamasıyla birlikte Türk kavimlerinin süratle batıya göçleri neticesinde imparatorluğun iki bölümü de zor durumda kalmıştır. İmparatorluğun doğu kesiminde gerçekleştirilen etkin siyaset neticesinde bu kavimlerin büyük bölümü batıya yöneltilmiştir. Dolayısıyla imparatorluğun doğusu varlığını koruma noktasında daha şanslı ve avantajlı bir duruma geçmiş, Batı Roma İmparatorluğu ise kendini barbar kavimlerin istilası içinde bulmuş ve büyük bir yıkım dönemine girmiştir (Ostrogorsky 2005:24-25).

1.2. Devlet Yönetimi

Roma hukuku denilince akla ilk önce Roma özel hukuku gelmektedir. Özel hukuklarının Romanist hukuk sistemlerinden etkilemiş olmasından dolayı, Roma özel hukuku oldukça büyük bir değere sahip olmakla beraber, Roma hukukunun kamu hukuku bölümü de, kendi dönemi noktasında değerlendirildiğinde hayli gelişmiş bir hukuk sistemidir.

Bu çalışmada, Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk dönemlerinin yönetim yapısı hususunda açıklama gerçekleştirilecektir. Bilindiği gibi, Roma Cumhuriyet dönemi veya Consul zamanı, M.Ö. 509 ile M.Ö. 27 seneleri arasındaki, Roma'nın ilk tarihi çağı olan Krallık döneminin son bulması, son kralın gerçekleşen halk isyanı neticesinde tahtan indirilmesi ile başlangıç gösteren dönemdir. Bu dönemde, Roma hudutları büyümüş, nüfusunda artış yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminden sonra M.Ö. 27 ile M.S. 235/284 seneleri arasında ise, İlk İmparatorluk veya Principatus dönemi yaşanmıştır. Principatus dönemi Roma'nın en aydınlık zamanlarıdır (Özaktürk 1999: 36).

Roma'nın Cumhuriyet yapılarını araştırırken ilk önce, Roma idareciliğinin tipik yapısını meydana getiren Cursus Honorum'dan bahsetmemiz önemlidir. Cursus

Honorum farklı aşamalarındaki Magistra'lıklara seçilebilmek için benimsenmesi gerekli olan sıra manasına gelmektedir. Cumhuriyet devrinde Magistra'larının Cursus Honorum'u, herhangi bir staj, çıraklık dönemini lazım kılmayan, paraya tabi olmayan politik kariyerlerdi. Bu mevkilere, gelmek ve politik iş hayatını yapma konusunda azimli, bay, senato üyesi olan Roma halkının insanlarından doldurulmaktaydı. Lakin, cursus honorum'un politik yönlerinin yanı sıra, askeri yönleri de bulunmaktaydı (Gibbon 1987: 87). İlk olarak, görevlerin ayrı ayrı kendine özgü görev alma yaşı bulunmaktaydı. İkinci defa aynı görevde yer almak yasaklandığı gibi, bulunduğu makamdan bir üst seviyeye çıkabilmek için de, önceki görevin bitimi sonrası belirli bir süre ara verilmesi şartı bulunmaktaydı. Cursus honorum, belirli bir ücret karşılığı da gerçekleştirilmeyen bir kamu hizmeti olarak bilinse de, genellikle, yüksek makamlara erişme hırsıyla yaşayan Romalılar için birer aşama olmuşlardı. Bir cursus honorum mevkiine kabul görülebilecek en erken yaşında (suo anno) gelebilmek ciddi bir başarı olarak görülmekteydi (Herrin 2010: 55).

1.3. Kültür ve Medeniyeti

Doğu Roma'da III. yy'da ilerleyen hükümet sorunları, iç savaşı ve bu durumu fırsata çevirmek isteyen dış hükümetlerin saldırıları, güzel bir il olma hükmünü kaybeden Roma'nın devlet sınırlarına gerçekleştirilen saldırılar Tuna ve Fırat boylarından geldiğine göre imparatorları daha doğuda bu iki cepheye de hükmedebilecek bir baş şehir aramaya yöneltmişti (İplikçioğlu 2007: 57).

İtalya'nın doğusunda yeni bir ülke konumu oluşturmanın azami derecede önemli olduğu fikrinde birleşen Konstantin, bu amaca en uyumlu konum olarak, coğrafi yeri kadar politikası, ordusu ve ticaret merkezi olma değerlerine hakim, Asya ile Avrupa'nın buluştuğu konumda olan İstanbul'u seçmişti. Eğer yeniden dini fikirleri gençleştirilen ve iktidarın içsel çatısını teşkil edecekti ise bunun kutsal ve nadir bir siteden ışık yayması gerekliydi. Öyle bir siteden ki, gösterişte dışı kurdun şehrini, Roma'yı geride bırakabilsin (Gibbon 1987: 93). Doğuya ve batıya nüfuz edebilen Bizans kültürü daha da büyük bir yayılma kudretine sahipti. Bizans nüfuzunun Roman ve Germen ülkelerinde her ne kadar İslav topraklarındakine nispetle hiç de her şeyi kapsayan bir mahiyet taşımamasına mukabil, Bizans yine de batı dünyasını da kültürel anlamda meyvelendirmiştir. Bizans devleti içinde Grek-

Roma çağının yüzyıllar boyunca yaşamağa devam ettiği bir kap idi. Onun için Bizans bu manada verici, batı dünyası ise alıcı idiler (İplikçioğlu 2007: 57).

Özellikle Rönesans çağında antik kültüre duyulan hasret, insanlığı bütün gücü ile kavradığında, batı dünyası kendine antik devrin kültür hazinelerini akıtan kaynağı Bizans'ta buldu. Bizans, antik mirası korumuş ve böylece dünya tarihinde misyonunu tamamlamıştı. Bizans, Roma hukukunu, Grek şiir, felsefe ve ilmini, bu büyük mirası onu kabule hazır bir olgunluğa erişmiş Avrupa insanına teslim etmek üzere mahvolmaktan korumuştur. Roma Devlet tarzı, Grek kültürü ve Hıristiyan inancı Bizans'ın gelişim göstermesinin ana kaynaklarından. Bu faktörlerden birisi çıkartılacak olursa Bizans'ın oluşumundan söz edilemez. Roma Devleti'nin ağırlık noktasının krizler devri olan III. yy'ın gerektirdiği gibi doğuya kayması ile mümkün kıldı. Kültür ve dil bakımından Grekleşme, büyük adımlarla ilerler ve aynı zamanda Bizans hayatının klişeleşmesi gittikçe artan bir ölçüde tezahür ederken, iktisadi, sosyal ve siyasi alandaki gelişmede zaruri olarak yeni bir iktisadi ve sosyal nizamın teşekkülü ve daha ortaçağın ilk devirlerinde umumi çizgileriyle yeni bir idare sistemine sahip yeni bir devlet tarzının doğması sonucunu doğurur (Michael, 2000:24-25).

1.4. Toplum Yapısı

Roma cumhuriyet yönetiminin ilk devirlerini oluşturan M.Ö. V. yy'da, ülkenin, kesintisiz bir ilerleme içinde olduğu, bunun sonucunda iç problemlerin çözülmesinde benzer güzel sonuçları karşılayamadığı görülmektedir.

Bu devirlerde özellikle Roma insanların ortamında iki çeşit sınıflandırmada patricius'lar ile pleb'ler arasındaki patricius'ların üstünlükleri ilerletebilme ve pleb'lerin hukuki ayırım bulundurmaya mümkün kılma amacına hedeflenmiş sınıf savaşlarının ve cumhuriyetin anayasal nizamına mutlak bir şekillendirmeye yönelik mücadelelerin artış göstermesi ilgi çekicidir. Sahiden de Roma devletinin idare şeklinin ve ilerledikçe resmi nitelik kazanmaya Roma hukuk sisteminin tam anlamıyla anlaya bilmek için bu iki sınıfın politik, hukuki ve ekonomik mücadelelerini iyi çözümlenmek gerekir (Atlan 1970: 23).

Bu nedenle iki sınıfın karakter özelliklerini oluşturan esas nitelikler ve uğruna ciddi bir iktidar uğraşı verdikleri türlü kuruluşların devlet idaresi ve Roma toplumu

içerisinde neyi temsil ettiği ve ne tür bir işleve sahip olduğu iyi bilinmelidir.

Roma ülkesinin Krallık devirlerinin hâkim sınıfını meydana getiren ve aristokrat kökenli bireylerden oluşmuş patricius'lar Roma'nın gerçek Roma insanları olarak sayılıyordu. Lakin cumhuriyet yönetiminin oluşturulmasının devamında ellerinde bulundurdukları siyasi ve ekonomik gücü pleb sınıfının lehine kaybetmeye başlayan patricius'lar, zamanla, devlet idaresinde ellerinde bulundurdukları gücü de pleb sınıfı ile paylaşmak durumunda kalmışlardır (Özaktürk 1999: 41).

Patricius'ların krallık döneminde miras aldıkları bahsi geçen siyasi ve ekonomik erklerinin, pleb'ler karşısında önceki döneme göre devamlı olarak güç kaybetmesine karşın, cumhuriyetin kuruluşu sonrasında örneğin tam vatandaşlık gibi ciddi önem taşıyan bir hakkı yalnız kendilerine tanınan bir ayrıcalık olarak münhasıran tek ellerinde tutmaya devam ettiklerini de belirtmek gerekir.

Emsal bir şekilde uzun süre senatus üyeliklerini de kendi klasmanlarına mahsus bir imtiyaz olarak muhafaza etmeyi sürdürmüş; dinsel vasıflı pontifex ve augur rahipliklerine sahip olmayı devam ettirerek hem dinsel hem de hukuksal bahsi geçen rahipliklerin haklarının hukukun yorumlanmasını da içerisinde bulundurması nedeniyle gücü ellerinde bulundurmuşlardır.

Ekseriyetinin geniş toprakları olan patricius'lar, ticaret ve mülkiyet hukukundan, eşitliği ele alan evlenme hukukundan, aktif seçim hukukundan ve memur seçilme ile memurluk yapma anlamına gelen pasif seçim hukukundan, tam anlamıyla faydalanıyor, böylelikle mecliste ve devletin idaresinde mutlak bir söz sahibi durumda yer alıyorlardı. Patricius'ların diğer bir imtiyazı da özellikle krallık döneminde ve sonrasında cumhuriyet idaresinin ilk dönemlerinde, kendilerine inhisar edilen askerlik hakkıydı. Bu imtiyazın pratikteki manası şiddet monopolünün direk olarak bu sınıfın elinde bulunmasıydı. Fakat bu imtiyazın uzun soluklu olmadığı, büyüyen Roma devletinin gereksinimleri yönünde ordu ve askerlik sisteminin de Roma devletinin yeniden şekillendirdiğini belirtmek gereklidir. Patricius'ların ve onların adamlarının meydana getirdiği süvarilerin temel çekirdeğini oluşturduğu Roma ordusu, bir süre sonra gereksinimlerini giderebilecek için daha büyük bir insan tabakasına yaslanmaya ihtiyacı olmuştur ve böylelikle pleb'ler de ordu içerisinde vazifelendirilmeye başlamışlar; ordu soy anlayışından servetin esas alındığı bir düzene geçiş yapıldığı görülmektedir (Özaktürk 1999: 42).

Roma topluluğunun ikinci önemli tabakası ise pleb olarak isimlendirilen kısıtlı vatandaşlık hakları tanınan bireyler tarafından meydana gelmekteydi. Pleb'ler, cumhuriyet idaresinin kurulması sonrasında patricius sınıfının elinde tuttuğu büyük halka ve iktidar özerkliğine karşı ikinci bir kuvvet olarak, yönetim üzerinde etki sağlayabilmek ve eş değer haklara sahip olabilmek için faaliyetler göstermeye başlamışlardır. Roma'nın cumhuriyet idaresinin bu iki sınıf arasında gerçekleşen mücadeleler istikametinde şekillendiği ve özellikle hukuk düzeninin temelini bahsi geçen mücadelelerden büyük oranla etkilendiği ifade edilmektedir (Barrow 1985: 63).

Pleb'ler, yabancılar ya da köleler gibi vatandaş vasfı bulunmayan bir topluluk durumunda değillerdi. Buna karşın patricius'lar gibi tam vatandaşlık hakkını da ellerinde bulundurmuyorlardı. Ticaret ve mülkiyet hakkını ellerinde bulundurmalarına rağmen seçme ve seçilme hakları olmadığına siyasi vazifelerde yer alamıyor, askere alınmıyor ve patricius'lar ile evlilik gerçekleştiriyorlardı. Gens kuruluşlarının dışında bulunan bu sınıf, genellikle sanatkâr ve küçük esnaftan meydana gelmekteydi (Freeman 2003: 89).

Bu sınıfın cumhuriyet döneminin gelecek yıllarında git gide güz kazandığı ve ekonomik noktada patricius'larla rekabete girdikleri bile görülmektedir. Özellikle zengin pleb aileleri elde ettikleri bu ekonomik güce paralel durumda bulunmayan haklarının peşine düşerek patricius'lar ile eş değer hukuksal konuma gelme isteklerini artırmışlardır. Pleb'lerin ekonomik alanda hızla büyümelerinin esas sebebi, ülke sınırlarının büyümesi ve bu büyümeye bağlı olarak ticaretin artış göstermesi; eskiden en değerli hazine kaynağı olarak nitelendirilen ve genellikle patricius'ların sahip olduğu toprak zenginliğine ticaret, armatörlük, bankacılık gibi farklı kazanç seçeneklerinin eklenmesi ve pleb'lerin bu alternatif kazanç yollarına yönelerek başarı elde etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda siyasi ve hukuksal süreçlerde daha etkin rol alabilmek açısından hem çeşitli meclislerde daha güçlü temsil isteklerini hem de yüksek devlet memurluklarına gelebilmeleriyle alakalı arzularını dillendirmeye başlamışlardır (Levtchenko 1979: 88).

Pleb'lerin siyasi ve hukuksal noktalarda gün geçtikçe daha da güç kazanmalarının diğer bir nedeni de nüfusların da yaşanan artış ve buna paralel olarak Roma ordusunun gereksinimlerinin karşılanabilmesinde Pleb'lere başvurulmasının

zorunlu oluşundan kaynaklanıyordu. Roma'nın savaşlar nedeniyle zayıflayan insan gücü pleb'lerin ordu içinde vazifelendirilmesi kaçınılmaz bir hale geliyor, olayların bu hale gelmesi patricius'ların pleb'lerin arzuları doğrultusunda sahip oldukları imtiyazlardan taviz vermelerine sebep olmaktaydı.

Pleb'ler bu durumdan yararlanarak bir yönden yeni haklara, farklı bir yönden Roma devletinin yukarıda açıklanan türlü kurum ve makamlarına seçilebilme imkanlarını kazanıyorlardı. Pleb'ler noktasından bu kurum ve makamların eş değer hukuksal tüzüklerin sağlanabilmesi veçhesinde ciddi kazançlar olduğu belirtilmelidir (Prokopius 1980: 111).

Bahsi geçen makamların ciddi bir öneme sahip olanlarından ilki cumhuriyet yönetiminin kurulmasıyla beraber (M.Ö. 509) kurulan Consul'luk makamıdır. Söz konusu makam aynı zamanda devlet idaresinin merkez organı olarak nitelendirilen yürütme serbestliğini kullanma gücünü elinde bulundurmaktaydı. En güçlü magistra'lar olarak kabul gören Consul'ler, görev zamanları saltanatçılığın önüne geçmek için birer sene olan iki idareciden oluşmaktaydı. Burada eşit iktidara ve aynı derecede hakları bulunan, böylelikle birbirlerinin işlem ve eylemlerinin denetimini sağlayabilen ve bu işlem ve eylemler konusunda itiraz hakkı sayesinde bu eylemleri durdurabilen iki kişi bulunmaktaydı. Consul'ler birer senelik görev sürelerinin sona ermesiyle görev aldıkları makamdan çekilirlerdi. Görevde aldıkları süre içerisinde hukuksal mesuliyetleri olmayan Consul'lerin, görevleri ile alakalı yaptıkları işlem ve faaliyetler nedeniyle sorumlulukları görevlerinin sona ermesiyle birlikte başlamaktaydı (Atlan 2014: 98).

Consul'lerin devlet başkanı sıfatı ile yapmaya mecbur durumda buldukları görevlerin başında askeri alanda emretme gücünden yararlanmak, asker toplamak, savaş vergilerini toplamak ve ordulara komutanlık etme görevi bulunmaktaydı. Bu görevden farklı olarak adalet işlerine bakmak, hükûmetin gündelik işlerini gidermek, devletin giderlerinin tespitini sağlamak, senatus ve curia meclisini toplantıya davet etmek, toplantılarda başkanlık görevini üstlenmek gibi türlü vazifeleri bulunmaktaydı (Barrow 1985: 69).

Devlet oluşumu içerisindeki ikinci önemli kurum senatus kurumuydu. Roma'nın krallık döneminde bir danışma meclisi özelliğine sahip olan senatus cumhuriyetin kurulması sonrasında süratle güç kazanarak önemli yetkilere sahip olan

bir kurum vasfına erişmiştir.

Özellikle cumhuriyet idaresinin ilk zamanlarında gerek iç ve dış siyasetin tamamı üzerinde, gerek asker toplama ve devletin mali idaresi gibi huşular da faaliyetler gerçekleştirerek devletin yönetim araçlarının denetimini elde etmeye başlamıştı. Zaman zaman halk meclisleri karşısında etkinliğini kaybetse dahi senatus, ciddi bir güç merkezi olarak varlığını sekteye uğratmadan korumuş ve rejim içerisinde bulunan belirleyici politik güçlerin başında yer almaya devam etmişti. Senatus'un aldığı kararlar (senatus con-sultum), kanun niteliği taşımamasına karşın, consul'lerin bu kararlara uyma zorunluluğu oluşmuştur. Ayrıca senatus, halk meclisleri olan curia ve centuria meclisleri karşısında da haklarını büyütürken yasama organlarını da kontrol eder hale gelmişti. Bununla beraber Senatus'un, cumhuriyet idaresi süresince ve ilk imparatorluk döneminin başlarında elde ettiği gücü zamanla kaybederek, kurum, yetkisini ve saygınlığını büyük ölçüde kaybetmiştir (Atlan 2014: 101).

1.5. Dini Ayin ve İbadetleri

Bir bölgenin siyasi ve sosyal istikrarsızlığı ister istemez o bölgenin dini hayatını da yakından etkilemektedir. Bölge halklarının içine düştükleri bu istikrarsızlık, onları hiçbir zaman milli bir birliğe ve dinde değişmez bir sisteme erdirmemiştir. Neticede bölge halklarının geniş bir alana yayılmaları, sosyal özelliklerinin ve tarihi kaderlerinin ayrı ayrı oluşmasına sebep oldu. Roma'nın devlet hayatında din önemli bir rol oynardı. İbadet yalnız devlete ait bir iş olmakla kalmaz, aynı zamanda devleti ilgilendiren herhangi bir işi yapmadan önce, tanrıların arzusunu öğrenmek de gerekirdi. Roma'nın en eski devirlerine ait rivayetler ve yazılı vesikaların dikkatli bir şekilde incelenmesi neticesinde en eski anayasa gibi Roma'nın en eski tanrıları hakkında da fikir edinmek mümkün olmuştur (Tümer 1996: 72).

Eski devirlerde Romalılar, bütün bu tanrıları şekilsiz ve manevi birer kudret olarak düşünüyorlardı; onun için de tanrıların ne heykelleri vardı, ne de onlar için tapmaklar yapıyordu. Ancak Etrüsk kralları devrinde onlar da Helenler gibi tanrıları insan şeklinde düşünmeye ve bunun neticesinde onlar için birer ev yani tapınak yaptırmaya başlamışlardır.

Ortodoks kilisesi, Bizans İmparatorluğu tarihinde mühim bir rol oynamış, dini ihtilafların sebep olduğu siyasi karışıklıklar imparatorluk için daimi bir problem teşkil etmiştir. Dini ihtilafların başlıca konusu “teslis” itikadı teşkil ediyordu. Hıristiyan ‘credo’ su üzerindeki anlaşmazlıklar asırlarca devam etti ve resmi kilise görüşünü kabul etmeyen eyaletlerin Bizans idaresinden nefret etmesine ve yabancı istilalarını kolaylaştıran şartların meydana gelmesine sebep oldu (Hildinger 1997: 32-33).

Teslis itikadının meydana gelişindeki tarihi sebeplerin bir kısmını ortaya koymak mümkündür. İncil’in Yunanca’ ya tercümesinin, eski putperest itikatlının Hıristiyanlıkta itiraf edilmeyen bir tarzda kabul edilmesinin, Hıristiyanlığın dünyevi maksatlarla istismar edilmesinin ve siyasi iktidarın tesirleri olduğunu biliyoruz. Teslis itikadının meydana gelişinde en mühim etki Yunan felsefesi tarafından yapılmıştır. Yahudi Philon’ un (M.Ö. 20- M.S. 54) felsefesinden iktibas olunan Logos (Kelam) doktrini, Teslis’ in unsurlarından biri olan İsa’nın Uluhiyeti itikadını tefsir için kullanmış ve İskenderiye’ deki Yeni Eflatuncu felsefe ve Gnostik felsefenin tesirleri altında kalan bir takım Hıristiyan mezhepleri teşekkül etmiştir (Barrow 1985: 74).

Bununla beraber Hıristiyanlığın ilk asrında dahi Monarchist ve Ebionit mezhebi mensupları gibi Teslis itikadını benimsemeyen tek tanrıcı Hıristiyan mezhepleri mevcut idiler.

Konstantin’in, Hıristiyan kilisesini meşrulaştırması ve Arianizm mezhebini münakaşa etmek üzere ilk ökümenik konsili toplaması, imparatorluğun siyasi menfaatleri sebebiyle alınmış kararlardı. Kilise ve devlet problemi yeniydi, çünkü Roma’nın eski dini, devletin idari bölümünden başka bir hüviyete sahip değildi. İsiş ve Mithra’ya tapanlar Roma halkının dini törenlerine seve seve tabi olmuşlardı. Fakat Hıristiyanlık, Sezar’ a ait olanlarla Allah’a ait olan hususlar arasında pratik bir tefrik yapınca kilise ve devlet münasebetleri halledilmesi zor bir problem olmuştu.

Konstantin bu meseleyi büyük bir hüner ve başarıyla halletme yoluna gitti, fakat onun zamanında gerek putperest, gerekse Hıristiyan düşüncesi, zahiri bir monotheisme meylediyor, İsa ve “Güneş”e (Mithraism) hemen hemen eşit değerde iyi birer Allah nazarıyla bakılıyor ve bu, Hıristiyanların, Allah’ın birliği ile beraber,

İsa'nın Allah olmasının da zaruri olduğu şeklindeki mutaassıp kanaatlerini gözden saklıyordu (Erdemir 2003: 141-142).

Hıristiyanlık, Yunan-Roma dünyasına birinci asırda sızmış, ancak ikinci asırda yerleşmişti. İyice yayılması ise üçüncü asırda olmuştur. Bu üç asırda o cemiyetin kamuoyu, din ve felsefe karşısında aynı tutumu göstermemişti. Hıristiyanlığın üçüncü asırda iyice yayılması, onun lehinde bir gelişme neticesinde gerçekleşmiştir. Ortodoks kilisesi imparatorluğa destek olacak bir kilise değildi, bir cihanşümül kilise, cihanşümül imparatorluğun yanında yer alarak onu desteklemeli, dünya refahı ve barışı için ruhlar üzerindeki tesiri ile ona yardımcı olmalıydı. Bizzat kendi içinde ihtilafli ve bölünmüş bir kilise imparatorluğu da yardımcı olamazdı. İşte bu sebeple Konstantin başta olmak üzere kiliseyi devlet menfaatlerine kazanmaya karar veren imparatorlar kilise içindeki ihtilafı da halletmeye teşebbüs etmişlerdir. Başta ökümenik konsiller olmak üzere imparatorluk tarafından himaye gören bütün dini faaliyetleri de bu merkezde değerlendirmek yanlış olmasa gerektir (Prokopius 1980: 119).

Bir kilise kanun dışı olduğu ve her an zulme maruz kalma tehlikesiyle başbaşa bulunduğu müddetçe azalarının sayısı muhtemelen cesur, ihlas dolu, ruhani bir seçkin zümreye münhasır kalacaktır. Mevcut iktidarlarla işbirliği yaptığı andan itibaren onun ahlaki vasfı, zafer arabasına binip tantanalı merasimlere katılmak için sabırsızlık gösteren eyyamcı güruhun kitle halinde ihtidalarıyla erime temayülüne sahiptir. Bir kilise yasaklı kaldığı nispette eski nizamın zaaflarına ve günahlarına iştirak etmeksizin kendi karar ve tehlikeleri pahasına yeni bir cemiyet inşa edebilir. Nitekim Phokos devrinde (602-610) Ortodoks mezhebinden olmayanlar ve Yahudiler müthiş zulümlerin kurbanı oldular (Erdemir 2003: 143).

Konsil kararlarının zorla kabul ettirilmek istenmesi yüzünden, Kudüs, İskenderiye ve Antakya'da karışıklıklar çıktı ve bunlar milli isyanlar halini aldılar. Askeri kuvvetler isyanları bastırdı; fakat bu hareketler yüzünden Mısır ve Suriye ahalisi Bizans'tan ayrılmak fikrine kapıldı. Kilise, mensuplarına İsa tarafından konulduğunu açıkladığı yedi "sakrament"i bildirdi. Onlardan buna uyulmasını istedi. Sakrament, kutsal olan; ayin anlamına gelir. Zamanla sakramentler hususunda ihtilaf çıktı. Kiliseler birbirlerinden ayrıldıktan sonra, kabul edilen sakramentlerin sayısında görüş ayrılıkları oldu. Bu sakramentler şunlardır(Herrin 2010: 62):

Vaftiz: Sakramentlerin ilki vaftizdir. Hıristiyan olmak içinde, bir kiliseden farklı bir kiliseye geçiş sağlayabilmekte vaftizle mümkündür. Vaftiz olmak, Hıristiyan olmak için gerekli olan ilk şarttır. Vaftiz ayini, baba, oğul, Kutsal Ruh adına gerçekleştirdi ve Hz. İsa tarafından konulduğu kabul edildi. Vaftiz, İsa'nın manevi vücuduna katılımını, Kutsal Ruhla yeniden doğuşunu anlatmaktadır. Asli suçun vaftizle giderilebileceğine inanılır. Vaftizsiz ölenin ana suçtan arınmadığı için günahkar öldüğü kabul edilir. Bunun için herkesi vaftiz etmek bir ideal olarak, bir sevap faktörü olarak görülür (Er 1996: 77).

Ekmek Şarap Ayini: Evharistiya, çarınha gerilmeden önce Hz. İsa'nın havarilerle yediği son akşam yemeğinin hatırasdır. İncillere göre, son akşam yemeğinden Hz. İsa, ekmeği böldü parçaladı; bu benim etimdir diyerek havarilere verdi. Sonra bir kase içindeki şarabı benim kanım deyip onlara içirdi. Pavlos, bu olayın yorumunu yaptı. Kilise onu ayin haline getirdi (Tümer 1996: 81).

Kuvvetlendirme: Vaftiz edilen çocuğun kutsanmış bir yağla, vücudunun farklı yerlerinin yağlanmasıdır. Vaftiz ayininin kuvvetlendirilmesidir. Bu sakrament doğu kiliselerinde vaftizden hemen sonra batı kiliselerinde ise daha sonra yapılır (Cilacı 1990: 105).

Günah İtirafı: Kaybolan vaftiz iyiliğinin tekrar kazanılması için gerçekleştirilen ayindir. Günah işleyen günahlarını itiraf eder. Papaz affetme yetkisine sahip kilise adına, itirafta bulunanın günahlarını affeder (Atlan, 2014: 118).

Son Yağlama: Kutsanan yağın hem şifa, hem günahların bağışlanması için hastalara sürülmesi ayinidir (Er 1996: 78).

Rahip Takdisi: Kilise hiyerarşisinin üç üst merhalesinde yer alan diyakos, papaz ve piskoposların takdisi ayinidir. Bu görevler, yalnızca tayinle değil, takdis ayiniyle verilir. Takdis piskopos tarafından yapılır (Prokopius 1980: 135).

Nikah: Katolik Kilisesi'ne göre nikah İsa ile Kilise arasındaki çözülmez ruhani münasebetin bir sembolü ve bu nedenle kutsal bir sakramenttir. Bir ayin olarak evlilik, iki kişinin anlaşmasının kilise tarafından takdis edilmesi ve bu çiftin kilisede kutsal bir bağla bağlanmasıdır. Evlilik, tanrının meydana getirdiği bir kurum olarak görüldüğü için ilk çağlardan beri kutsal görülmüştür. Evlenme ayinleri, genel

olarak kadının bağı olduğu kilisede gerçekleştirilir. Katolik ve Ermeni Kiliseleri, boşanmaya kesin olarak izin vermemektedir (Tümer 1996: 83).

1.6. Ekonomik Kaynakları

M.Ö. 8.yy'da Tiber Vadisi'nin etrafındaki tepelerde yaşayan Latin boylarının birleşerek bugün Roma şehrini oluşturan vadide Forum'u kurdukları söylenmektedir. Yaklaşık 12 yüzyıl boyu varlığını devam ettirmiş olan Roma devleti, ilk zamanda seçim vasıtasıyla tahta çıkan krallar ile idaresi sağlanmıştır. Soylulardan meydana gelen Senato, tavsiye vasfıyla kurulmuştu (Gibbon 1987: 108).

M.Ö. 510 senesinde, Patriciler, Etrükslerin egemenliğini sonlandıracak olan Roma'da cumhuriyet döneminin başlangıcını gerçekleştirdiler. Roma, daha sonrasında bir imparatorluğa dönüştü (M.Ö. 27). Roma İmparatorluğu, Batı Avrupa ve Akdeniz'i saran bölgeye hâkimdi. Batı Roma İmparatorluğunun 476 senesinde sona ermiş olması Roma'nın yıkılışı ve Ortaçağ'ın başlangıcı olarak nitelendirilir. Sonrasında ise Romalılar, İlk olarak İtalya Yarımadası'nı işgal etmiş himayesi altına almıştır. M.S. II. yy'da, Orta ve Uzak Doğu harici, ilk çağın bütün uygar bölgelerini hâkimiyetleri altına almayı başarmışlardır (Michael 2000: 98-99).

Kuzey İskoçya'dan Fırat Nehrine, Ren ve Tuna nehirlerinin güneyinden Büyük Sahra ve Umman denizine değin uzanan ülkelerde hayatlarını sürdüren soylar, diller, dinler, sosyal ve ekonomik düzeyleri farklı toplumlar, Roma'nın hakimiyeti altında birleşmişlerdir.

Patriciler: Kralın da içerisinde bulunduğu askeri idare sınıfıdır. Bunlar Roma senatosunun esas üyeleridir.

Plepler: Küçük toprak sahipleri, kiracı çiftçiler, esnaf ve tüccarın oluşturduğu sınıftır sonrasında askeri sınıfa katılmış ve yönetimde görev almışlardır.

Köleler: Topraklar genel olarak köleler aracılığıyla işlem görmekteydi. Roma'nın mali durumu, tümüyle kölelerin çalışma faaliyetleri üzerine kurulmuştu. Köleler tüm sahalarda faaliyet göstermekteydiler: Düşük aşamalı memurlar, yol ve kanal inşaatında çalışan işçiler, maden işçileri, tapınak bekçileri vb. Roma İmparatorluğu'nun nüfusu, M.S. II. yy'da en yüksek düzeye ulaştı (60 milyon dolaylarında). En yoğun nüfuslu bölgesi İtalya (6-8 milyon arası)'dır. M.S. II. yy.

sonrasında, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar ki süre içersin de nüfus devamlı olarak düşmekteydi. İmparatorluğun son zamanlarında nüfusta ciddi azalma olduğu görülmektedir (Prokopius 1980: 141).

1.6.1. Tarım

Roma ekonomisinin başlıca gelir kaynağını tarım oluşturmaktaydı. Ekonomik sistem, tarımsal üretiminin sürekli devam edebilmesi üzere organize olmuş durumda bulunmaktaydı. Tarım, M.S. I. ve II. yy'da ciddi ölçüde gelişim sağlamıştır. Tüm bölgeler de, bazen çok uzun süre devam eden mahsul dönemleriyle karşılaşılı biliniyordu. Roma'nın oluşturduğu barış ortamı neticesinde, bütün bölgelerde tarımsal uygulamalar kesintiye uğramadan devam ettiriliyordu. Çevre bölgeler birbirleri ile etkileşim sağlayarak hem kültürel etkileşim sağlıyor hem de birbirlerinden farklı yöntemler öğreniyorlardı. Roma tarımı yöntem noktasında biraz zayıf durumdaydı.

Tarımda kullanılan köle gücünün çok fazla olması yenileşme ve yeni yöntemler üretmenin önüne geçmekteydi. Önceleri, İtalya'nın kırsal nüfusu, toprak sahibi veya kiracısı olduğu toprakları işleyen özgür köylülerden oluşmaktaydı. Pön savaşları sosyal yaşantıda değişikliklere sebebiyet vermiştir. Savaşa giden köylüler, topraklarını bırakmak zorunda kaldı. Zenginler, bu toprakların büyük bölümünü satın aldı, Latifundialara dönüştürdü. Latifundialarda piyasaya dönük üretim gerçekleştiriyordu (Wood 1976: 69).

İş gücünün ciddi kısmı, köleler ile oluşturuluyordu. Köylü nüfus İmparatorluk döneminde de azalma yönlü gidişini sürdürdü. Bu dönemde, köylü nüfusu topraklarını bırakmak zorunda bırakan sebepler ise, ağır vergi sistemiydi. Roma İmparatorluğu'nda vergi, ekili topraktan sabit bir miktar olarak alınıyordu ve ekili ürünün başına bir iş gelmesi durumunda belirlenen miktar yine de vergi olarak verilmesi gerekliydi. M.S. III. ve IV. yüzyıllarda, gerçekleştirilen tağşişler sonucunda köylü, sabit vergiyi ödeyemez duruma düştü. Aynı zamanda birçok köylü toprakları için kira vermekteydi. Ağırlaşan vergiler nedeniyle giderek zor duruma düşen köylü, işletmesini satmak zorunda kalmış sonrasında da başka toprak sahiplerinin topraklarında kiracı olarak faaliyet gösteriyorlardı. Tarımsal çalışmaların başında tahıl üretimi, zeytincilik, bağcılık ve meyvecilik gelmekteydi (Michael 2000: 101-102).

1.6.2. Sanayi

Taş Ocakçılığı: Afyonkarahisar sınırlarında yer alan Synnada'dan (Şuhut), Yunanistan'ın Eğriboz ve Tajet dağından, İtalya'da yer alan Carrara'dan elde edilen mermerler Roma'da kullanılıyordu. Mısır'ın kırmızı ve siyah graniti, Orta Anadolu'nun tufü ve Suriye'nin bazaltı, yaygın olarak kullanılan taşlar arasında yer almaktaydı (Christopher 2011: 128).

Madencilik: Kurşun boru imalatında, bakır, kalay, bronz yapımında, altın ve gümüş ise para basımında faydalanılıyordu. Önemli maden kaynakları, İspanya ve Alpler bölgesinde bulunmaktaydı. Maden ocaklarında, gerçekleştirilen çalışmaların büyük bölümü köleler tarafından yapılmaktadır.

Çömlekçilik: Roma ile bağlı vilayetler arasında ticaretin artması, toprak kaplara olan gereksinimleri artırmıştır.

Dokumacılık: Dokumacılık, bir ev sanayisi durumundaydı. Bununla beraber bazı gelişmiş dokuma merkezleri de vardı. İtalya'da Podova'nın bezleri, İspanya ve Galya'nın yünlü ve keten kumaşlarının şanı yayılmıştı. Sanayi, Roma şehir ve kasabalarında, yöresel pazarın isteklerini gidermek için küçük atölyelerde ve evlerde yapılmaktaydı (Gibbon 1997: 141).

1.6.3. Ticaret

Roma İmparatorluğu, büyük bir pazardı. Ticaret, bağıntılı şekilde gelişim göstermiştir. Düzenli yollar, deniz ve nehir taşımacılığı, farklı bölgeler ile gerçekleştirilen ticareti kolay bir konuma taşımaktaydı. Akdeniz ticaretinin en ciddi ticaret envanteri bu dönemde tahıldı. Tahıl, Roma'ya İtalya dışından gelmekteydi. Mısır ve Kuzey Afrika ise buğdayın temel kaynakları arasında yer almaktaydı. Her sene Tiber Nehri'ne 6000 tahıl gemisinin giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Tahıl sonrası en önemli diğer iki ticari mal ise zeytinyağı ve şaraptı. Zeytinyağı genellikle Güney İspanya'dan gelmekteydi (Ostrogorsky 2015: 78).

Ticari mallar içerisinde önemli gıda ürünleri de bulunmaktaydı (tuzlu et, balık, kuru meyve vb.). İnşaat çalışmalarında faydalanmak için odun, kereste, taş ve mermerler Mısır, Anadolu ve Yunanistan gibi bölgelerden temin edilmekteydi. Mısır ve Suriye'nin keten ve pamuklu dokumaları, Denizli ve Cordova'nın yünüleri, çeşitli bölgelerden gelen seramikler, İskenderiye ve Sayda'nın camları, Nil vadisinin

papirüsü, İspanya'nın silahları, Roma pazarlarında her daim bulmak mümkündü (Baştav 2002: 147).

Roma İmparatorluğu'nda dış ticaret de gelişim göstermişti. Uzakdoğu'nun gösterişli malları, ipek, ipekli kumaşlar, porselen gibi ürünler fazlasıyla rağbet gören mallar arasında yer almaktaydı. Uzakdoğu malları, Amuderya'dan, Afganistan ve Basra yolu ile veya Hazar Denizi ve Karadeniz üzerinden Roma'ya gelmekteydi. Endenozya, Hindi Çin ve Hindistan malları, Kızıldeniz yolu ile Roma'ya gelmekteydi.

Bakır, kalay, kurşun, altın gibi madenler ve şarap, köle gibi mallar, Mısır üzerinden Hindistan'a ulaşmakta, karşılığı olarak ise ipekli kumaş, pamuk pirinç, karabiber ve diğer baharat ürünleri temin edilmekteydi. Roma'nın Avrupa'daki bölgeleri, Doğu'dan alım yaptıkları gösterişli mallara karşılık kıymetli madenler gönderiyorlardı (Michael 2000: 125).

Hindistan, günümüzde olduğu üzere altın ve gümüşü mutluluk ile kabul etmekteydi. Roma'nın dış ticaret sürekli olarak açık vermektedir. İmparatorluğun güçlü olduğu zamanlarda bu ticari açık, dış ülkelere sağlanan haraç ve vergi gelirlerinden kapatılabiliyordu. Siyasi egemenliğin zayıflamaya başladığı III. yy'da, dış açıkların kapatılabilmesi ve artış gösteren devlet ihtiyaçlarının giderilmesi açısından gümrük vergilerine zamlar getirilmiştir. Tahıl, zeytinyağı, şarap, tuz ve demirin dışa satımına yasaklama getirildi. Ticaret, para ve kredi sistemlerinin gelişmesinin önü açıldı. İlk zamanlar aynı değişim geçerliliğini koruyorken, zaman sonra bronz, gümüş ve altından para olarak faydalanılmaya başlanmıştır. Roma altın parası Aureus, gümüş parası ise Denarius olarak adlandırılmıştır (Wells 1972: 58-59).

BÖLÜM II

2. BATI HUN DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜREÇLERİ

2.1. Batı Hunların Tarih Sahnesine Çıkışı

Büyük Hun Devleti'nin dağılmasından sonra, Hunlar hükümdarları ve kabilelerini alıp, güneybatı ve batı yönündeki bozkırdan yeni yerler aradılar. Çin baskısının bu dağılım üzerinde önemli bir etkisi vardır. Çünkü M.S. 73'te Pan-Chao, Bargöl çevresindeki Hunları yendi. 216 senesinde, Kazakistan'ın batı kesimine büyük Hun kabileleri yerleşmiştir. Asya'daki Hiung-nu ve Avrupa bölgesindeki Hunlar aynı kökene sahiptir. Avrupa Hunlarına verilen Hun ismi, Strava "cenaze alayına ait" anlamından gelir. Ammianus Marcellinus'un tarihi eseri Res Gestae, Türk tarihi için önemlidir. Hunların Avrupa'da önde görüldüğü hakkında bilgi veren ilk Roma kaynağıdır (Ahmetbeyoğlu 2001: 2-3).

Hunların Kafkasya'ya gelişi, yazılı kaynaklarda belirtilmektedir. Bulgarlar, Kafkasya'da yaşayan ilk Hun kabileleriydi. Bulgarların Kafkasya'ya yerleşimi hakkında protokol IV. asırda Süryani yazarı Mar Akpas Katına, "Kafkasya dağlık bölgesindeki Bulgarlarda Mesih'ten önce büyük bir karışıklık yaşandı. Birçoğu ayrıldı ve ülkemize geldi. Yıllarca orada yaşadılar, Koh'ın güneyinde verimli topraklara yerleştiler" der. Asya'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Asya'ya karavan ticaretinin kesiştiği noktada olan Kafkaslar ve Karadeniz, özellikle Hindistan'a bağlanan ticari gelir kaynakları haline geldi (Ahmetbeyoğlu 2005: 15).

Hunlar Avrupa'da IV. yüzyılın sonunda görünmeye başladı. İç Asya'dan batıya gelen ilk Türk kabilesidir. Sonra Avrupa Hunları diğer Türk kabilelerini takip ederek gelecektirler. Bizans ve Romalı tarihçiler Hunlar ile ilgilenmeye başladı. Uzun süredir Doğu'daki kabilelere İskitler deniyordu ve bu isim M.Ö. VII. yüzyıldan beri biliniyordu. Sarmatlar, Mesih'ten sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bölgede yaklaşık 80 yıllık bir yaşam sürdürdüler. Bu 80 yılda önemli olaylara imza attılar. Batı Asya'nın Türkleşmesini sağladılar. Avrupa'daki durumu tersine çevirdiler.

Daha sonra Batı ve Doğu Roma İmparatorluklarını salladılar. İlk ortaçağ tarihinde fırtına gibi esmişlerdir. Hunlar, Kazakistan bozkırlarında toplandıktan sonra, 350 yılında başlayarak 375 yılına kadar Avrupa'ya inmişlerdir. Bu göç, Dünya tarihi için önemli olan halkların göçünü tetikledi ve Hunların önüne getirdikleri kabileler dengeleri değiştirdi. Avrupa'da Germen kabilelerini birleştirmemek için dağıttılar. Etnik füzyonun bir sonucu olarak, günümüz Avrupa uluslarının temelini attılar (Baştav 2002: 13).

Aral gölü ile Don Nehri arasında hüküm süren İranlı bir kabile olan Alanları tahliye ettiler. Sonra Don ve Dniester arasında hüküm süren Ostrogothları sonlandırdılar. 363-373'te Hunlar, Kafkasya yoluyla Ermenistan'a saldırdı ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Mezopotamya eyaletine koştı ve Urfa'ya ilerledi. Urfa'daki Süryani rahip Gönder Efraim, Batı'daki Hunların ilk tanıklarıydı. Hunlara duyulan ilgi, Alanlar'ı yendikten sonra başladı, Attila saltanatıyla doruğa ulaştı. Alan ve Ostrogoth'un fethinden sonra Hunlar Visigoth'larla komşu oldular. Vizigoth'ların kralı Athanarik, Hunlara karşı ciddi savaş önlemleri aldı. Ancak Visigoth'ların beklediği gibi göğüs göğüse bir çarpışmaya girmeyen Hunlar, Visigoth'ları bir mesafeden attıkları oklarla yenmişlerdir (Tezcan 2012: 24).

Hunlar Batı'ya göç ettiklerinde, Soğd ve İran kültürleriyle etkileşime girmişlerdir. Avrupa Hunları birçok kabileyi yerinden etti. Kafkasya'yı geçtiler ve Anadolu'ya girdiler. Hunların bir kısmı Kapadokya'ya, geri kalanı Malatya, Kilikya ve Antakya'ya kadar ilerlemiştir. Suriye ve Filistin'e akın ettiler. Hun Devleti kurulmadan önce Hunlar Avrupa'ya göç ettiler. Roma ordusuna atandılar. Başka bir deyişle, kabilelerin göçünden önce Hunlar, 350'li yıllardan önce Avrupa'da idi. Ancak İskitler olarak biliniyorlardı ve daha sonra bu Hunlar diğer kabileler arasında eridiler. Ağırılık merkezi, Avrupa coğrafyasının büyük bir bölümünü İstanbul'dan Roma'ya taşıyan Pannonia ve Karpatlar'dır Sınırları Alpler, Ren Nehri ve Vistula nehirlerine kadar uzatarak Atlantik, Sasanit ülkesindeki adalara kadar uzanırdı (Tolan 2014: 99).

Yazılan eserlerden öğrendiğimiz ilk Hun hükümdarı Balamir'di. 9 Ağustos 378 senesindeki Hadrionopolis (Edirne) savaşında, Roma İmparatoru Valens (364-378) öldü. Uldin, ilk kez Roma tarihçileri tarafından kaydedilen ilk Hun lideridir. Uldin diplomatik temaslarını 401'de Batı Roma İmparatoru Arcadius (395-408) ile

konsolide etti. 9 Ağustos 378'de Hadrionopolis Savaşı (Edirne), Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün başlangıcı olarak kabul edildi. Roma tarihçileri, Tuna Nehri üzerinde oturan kabilelerin yöneticisi Uldin'i "Regulus" (Küçük Kral) olarak nitelendirdiler. Uldin (Yıldız-Uldız) Tuna havzasına Karpatları geçerek girdi. Bu bölgede hızlı bir yerleşim ve organizasyon kurduğu görülmektedir. Bunu Hun İmparatorluğu'nun hızlı ve sağlam temelleri üzerine kurulu bir devlet olarak görüyoruz. Çok hızlı bir devlet inşası ve kısa zamanda imparatorluk haline geldiler. Hunlar 381'de Bizans topraklarına saldırdı, büyük Teodasios'un ölümünün çıkardığı olaylarından yararlandılar (17 Ocak 391). Hunlar, Bizans İmparatorluğuna baskın düzenledi. Hunlar, emperyal topraklara iki koldan saldırdılar. Roma İmparatorluğu 395'te bölündü. M.Ö. 400'lerde, Hun'un başı olan Uygur Hanı, Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarını bastırmaya başladı. Roma'da isyan ve kargaşa başladı. Uldin, korkak ve düzensiz bir düşman istemeyerek Roma'ya yardım etti. Daha sonra Doğu Roma'ya yürüdü (Bircan 2004: 69).

Stilicho bile Roma'yı yeryüzünden çekeceğini söyleyen Radagais'i durduramadı. Fakat Uld emrinde Roma kuvvetleri tarafından güçlendirilen Hun ordusu, Büyük Fegsula'daki Radagais'i yendi. Ağustos 406'da yakalanan Radagais idam edildi. Alarik, Roma İmparatorluğu'nun tüm güçlerini İtalya'da topladı. 405'te Gotikler Roma'ya isyan ettiler. Alarik'in güçleri yetersiz olduğunda Stilicho para karşılığında Hun hükümdarı Uldin'den yardım istedi. Bu yardımla, Roma komutanı Gotları (406) yok etti. Ancak, başkenti korumak için Ren bölgesinden orduları çekme fırsatı olan birçok German kavni Ren'i geçip Galya'yı istila etti. Stilicho, 408'de sarayda bir ayaklanmada öldürüldü. Uldin, 408'de Arkadius'un ölümüyle birlikte meydana gelen durumdan yararlanarak Doğu Roma'ya saldırdı. Olt ve Demir Kapısı'nın yerlerini ele geçirdi. Mösia'daki kilit konumda Castra Martis kalesini ele geçirdi. Doğu Roma barış istedi.

Fakat Uldin'in istekleri çok fazlaydı. Uldin yıllık bir vergi ve sınır boyunca kalelerin boşaltılmasını talep etti. Uldin güneşe işaret etti ve şöyle dedi, "İstersem güneşin doğduğu yere kadar olan yerleri feth edebilirim" diyordu. Ama Uldin'in baskısı verimsiz kaldı. Bizans, Castra Martis'i geri alarak harekete geçti. Uldin'den Tuna'yı geçmeye zorladı (409). Bundan kısa bir süre sonra, Bizans Tuna'nın sağ yakasındaki kaleleri güçlendirdi ve 412'de Tuna donanmasını güçlendirdi ve nehrin

savunmasını pekiştirdi. II. Theodosios, İstanbul duvarlarını güçlendirdi. Bu duvarlar İstanbul'u 1000 yıldan uzun süre savundu (Gömeç 2004: 118).

Udin 410'da öldüğünde, yerine geçen Karaton birçok başarı kazandı. Karaton hakkında fazla bilgi yok. Gyula Nemeth'e göre, Karaton adını sadece Olympiodoros ve 412 olaylarıyla ilgili olarak kaydeder. Karaton 422'de öldüğünde, yerine Rua geçti. Rua'ya (422) kadar devletin merkezi İdil bölgesinde idi. 420 yıl sonra iktidara gelen Rua, kardeşleri Muncuk ve Oktar ile birlikte hüküm sürdü ve 432'de erkek kardeşlerinin ölümünden sonra tek han oldu. Rua döneminde, Hun eyaletinin sınırları Danimarka ve Ren'den Kafkas dağlarına kadar uzanıyordu. Rua, Costantinapolis'e (434) yelken açmaya hazırlanırken öldü. Rua'nın kardeşi Oktar, 429-430'da Ren Nehri'nin sağ yakasında bulunan Burgund'a saldırdı, ancak bu sefer sırasında kendisi öldü. Oktar'ın ölümü prdular arasında bir rahatlama yarattı. Bu arada, Aetius, ordunun komutanı olduğu merkeze alındı (Gömeç 2004: 118).

2.2. Devlet Teşkilatı

2.2.1. Yönetim Tarzı

Avrupa Hunlarının siyasi yapısı ve devlet teşkilatı, göçebe devlet oluşumuna elverişli bir şekilde gelişti. En üst düzey devlet kurumu yöneticiye aitti. Bu yöneticilerin tam olarak hangi unvanlara sahip oldukları bilinmiyor. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi, Hunlarda, egemenliğin kökü Tanrı'nın affedilmiş olduğu anlayışının hâkim olduğu görülmektedir.

Çok eski bir geçmişe dayanan bu düşünce, efsanevi bir din ve ilahi bir kahraman hanedanı adına yönetme hakkını sağladı ve o zamandan beri bu hak, soydan tüm üyelerine babadan oğula devredildi. Kalıtım sistemi genellikle bu köklü soyağacı veya idare veya uygunluk ilkesini devralan en büyük çocuğa göre değil, bu üç unsurun bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Vazcysz 1982: 95).

Devlet iki bölüm tarafından yönetildi. Doğu ve batı olarak tanımlanan bu ikili organizasyonda, kanat liderleri merkeze bağlıydı ve yöneticinin egemenliğine sahipti. Latin ve Bizans kaynaklarında hükümdar olarak bilinen kişi, Hunların büyük kralı, kanat idarecileri ise küçük kral olarak tanımlandı. Kaynaklardan tanıdığımız ilk Hun hükümdarı Balamir'dir. Daha sonra Uldin ve Karaton da hükümdardı. Ancak, onların

büyük kral mı yoksa kanat liderleri mi olduğu belli değil. Benzer bir durum Rua ve Oktar ve Bleda ve Attila için de geçerlidir. Kaynaklardaki açıklamalardan, devletin doğu ve batı kanatlarının en büyük hükümdarları oldukları ve tepesinde büyük bir kral olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Oktar'ın ölümüyle Rua ve Bleda'nın ölümüyle Attila, Hun krallarının tam bir şeceresine sahip olmadığımız için, tahta geçmenin kesin kurallarını belirleyemiyoruz (Ahmetbeyoğlu 2001: 149).

Baştaki kağanın otoritesi kesin olmasına rağmen, iktidarda kendisine yardım eden insanlar da vardı. Onlar samimi ve sarayın seçkin insanlarıyla bağlantılıydı. Attila'nın zamanı için bazılarını biliyoruz. Bu seçkin alt sınıfın başında Onegesios ve Scotta kardeşler vardı. Yunanca, Latince ve Hun'u iyi konuşabiliyorlardı. Onegesios, Attila'dan sonra siyasi hiyerarşide en üst sırada yer aldı. İkinci seviye yönetimde Berichus, Gotik kökenli Laudaricus, Edeko, Gepid Kralı Ardarik, Esla, Eskam gibi önde gelen soylular da etkili olmuştur (Parmaksızoğlu 1976: 105).

Hun, devlet idaresindeki kadınlar da söz sahibi oldu. Eski Türk geleneklerine göre, egemenliğin ilk eşi soylu kan olmalıydı, yani doğacak çocuklar geleceğin egemenleriydi. Bu eski Türk geleneği Avrupalı Hunlar arasında aynı kalmıştır.

Attila'nın karısı Arıkan'ın sarayda geniş güçleri olduğu ve yalnızca diğer eşlerinden çocukların tahtı alabildiği gibi. Attila'nın karısı kendi görevlileriyle yaşadı. Sarayındaki elçilik heyetlerine girebildi (Baştav 2002: 167).

Hun siyasi örgütündeki tüm faktörler asıl Hunlardan oluşmuyordu. Hun adaylığı genel olarak yukarıda belirtilen kabilelerin Hun birliğine üye olduğunu belirtti. Ammianus Marcellinus, Hunların Tuna büyüklüğündeki alanların sadece bir kısmını katlettiğini, başkalarını da müttefikleri olarak aldıklarını ve farklı bir şekilde onları Hun birliğine dönüştürdüklerini yazıyor. Egemenlik altındaki kabileler genel olarak özelliklerini korudular. Bu kabilelerde yaşayan bazı insanlar bazen farklı kabilelere dağılmış ve eşlerinden ve çocuklarından uzaklaştırılmıştır. Hunlar, kendileri için yeni bir yer aramaya ihtiyaç duymazlarsa, bölgelerinde hâkim oldukları kabileleri kaldırmazlardı. Bu tür kabilelerin siyasi bir muhtariyeti vardı. Doğal olarak, bunun kapsamı kesinlikle zamanın şartlarına bağlıydı. Aynı zamanda, alt kabilelerin askerleri de orduda öncü ve artçı silahlar olarak kullanılıyordu (Kafesoğlu 1997: 127).

Bu alt kabileler, belirlenen vergiyi ödemek, herhangi bir zamanda askeri güç göndermek ve Hunların izni ve aracı olmadan dış ilişkiler kurmak zorunda kalıyorlardı. Ancak isyan etmeye çalıştıklarında özerklikleri kaldırıldı ve Hun yönetimi tarafından atanan yöneticiler atandı. Mesela, Akatzirs, “kabileleri birimlerini“ Hunlarla unvan dışı bir ilişki içinde koruyarak, kendi kabile birimlerini koruyarak baş şeflerinin liderliğinde yaşadılar, ancak daha sonra Bizans’la anlaşmaya vardıkları iddiasıyla siyasi muhtarizmlerini kaybettiler. Attila en büyük oğlunu üzerlerine kral olarak atadı. Yüksek Hun yönetimini tanıyan kabilelerin göçebe kabileler ittifakının tüm üyeleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, yabancı bir yönetime yatkın ve zorla baskın olanlar, egemen katmanın gözünde her zaman köleler ve cariyelerdir. Hunlarda görülen bu anlayış Göktürk ve Avarlar da görülmektedir. Göktürk, Avar’ı her zaman kurallarını kabul etmeyi reddeden kölesi olarak görmüştür (Ahmetbeyoğlu 2001: 151).

Hun siyasetinde büyükelçiler, yabancı devletlerle ilişkilerin kurulmasında önemli bir yere sahipti. Özellikle, Batı ve Doğu Roma eyaletlerinden birçok elçilik komitesi, aralarındaki sorunları çözmek için Hun ülkesine gitti. Aynı şekilde, Hunlar sık sık bu devletlere elçiler gönderdi. Kaynaklarda adı geçen Hun topraklarına ilk büyükelçinin adı Olympiodoros’tur. 412’de Doğu Roma başkentinden, hiçbir bilgisi olmayan Hun hükümdarı Karaton’dan önce geldi. Hunlar adına elçilik görevi gören ilk kişi Esla’dır. Daha sonra Edekon, Orestes, Scotta ve Berichus’un da elçilik olarak hizmet ettiği biliniyordu. Hunların, başkentlerine gelen büyükelçilerin rütbelere ve kimliğine büyük önem verdikleri kaynaklarda defalarca bahsedilmiştir (Kelly 2001: 67).

2.2.2. Askeri Güçleri

Avrupa Hunlarında ordu örgütünün bünyesi hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ordunun nasıl oluşturulduğu, kullanmakta oldukları rütbelere, savaş esnasında sevkıyatı gibi hususlar tümüyle karanlıkta kalmaktadır. Kaynakların anlatımlarından yola çıkarak ordunun savaş stratejileri ve at kullanımları neticesinde elde ettikleri müthiş sürat, arkeolojik bulgulardan ise kullanımda bulunan silah çeşitleri hususunda bir düşünceye sahip olabiliyoruz. Her şeyden önce Hunların savaş taktikleri ve silahları, Avrupa’yı farklı bir tarza yönlendirdi. Alföldi’nin sözleriyle, “Hunlar, sürekli hazırlık, şaşkıncı manevra kabiliyeti ve son derece

gelişmiş süvari birimleri ile topraklarına bağlı Germen kabileleri veya yüksek kültürlü Romalılar üzerinde üstünlük sağladı (Gömeç 2004: 130).

Avrupalı Hunlar ve müteakip bozkır kabilelerinin birbirlerine ve yerleşik komşularına karşı neredeyse istisnasız olarak kullandıkları savaş taktiği, Doğu Avrupa’da hâkimiyet kurabilen İskitlilerden önceki yüzyıllarda geliştirilen klasik bozkır savaşı taktiğidir. At ve yayın etkin kullanımına dayanan bu göçebe savaş stratejisi, bir tür “uzak mesafe muharebesinin gerçekleşmesiydi ve batının yüksek medeniyetler ile oluşan kültürlerinin yakın mesafe muharebesine karşı bir çelişki” oluşturmuyordu (Bircan 2004: 76).

Bu savaş stratejisinde savaşa ciddi bir saldırı gerçekleştiren bir atlı saldırısı ile başladı ve bu saldırının asıl amacı düşmanı bir kerede yok etmek yerine düşman birimlerini imha etmek oldu. Çok hızlı hareket edebilen atlılar, kısa süreli oklarla ya da göğüs göğüse savaştan sonra sahte bir ricatle çekildiler ve farklı yönlerde kaçacaklardı, düşmanın savaş saflarını yok ederek, sadece ağır bir takibe elverişli durumda bulunan düşmanın saflarını bozarlardı. Bu arada süvari kıtaları, yanlarından gizlenen kaçaklarla geri kalan firarilerle birlikte, onları takip eden düşman askerlerine saldırdı ve düşman askerlerini zorlanmadan yok etti. Bu ekipman ve strateji, göçmenlere, savaş stratejilerini değiştirmeye zorlayan yerleşik kabilelerine büyük bir avantaj sağladı. Göçebe kültürünün en önemli etkilerinden biri, hafif süvarilerin Avrupa savaş tarihinde önemli bir rol oynaması (Parmaksızoğlu 1976: 114).

Her ne kadar ana faktörü Hun ordusu oluştursa da, ordudaki birleştirilmiş kabilelerin gücünde önemli bir yeri var. Slavların, Almanların ve İranlıların, özellikle de Alanslıların çoğu ordudaydı. Genellikle orduda öncü ve artçı şoklar olarak kullanılıyorlardı. Öte yandan, diğer ordularda görev yapan birçok Hun paralı asker vardı. I. Teodoios zamanında 388’de bu imparatorun ordusunda isyancı Maximus’a karşı savaştılar. Yine Uldin döneminde, Radagaisus’un önderlik ettiği Almanların işgaline karşı, Batı Roma’daki Stilicho, Hun ve Alan gruplarıyla müttefik oldular. 409 ve 412 yıllarında, bazı Hun grupları Batı Roma ile birlikte Alaric’a karşı savaştı ve daha sonra Aetius ile bir ittifak kurdu. Sonuç olarak, Hunlar Romalıların tek düşmanı değildi. Ayrıca imparatorluk ordusunda paralı asker olarak hizmet ettiler. Bu yüzden Hunlar, Roma İmparatorluğu için sürekli bir güvenlik sorunu

yarattı ve kendilerini çözümün bir parçası olarak sundu (Thompson 1996: 46).

Yay ve ok orduda kullanılan başlıca silahlardı. Bu, savaşta atlı birliklerin kullanımının doğal bir sonucuuydu. Hafif ve esnek oldukları için kılıç ve mızrak gibi silahlardan daha çok tercih edildiler. Yay ve ok en önemli silahlar olduğundan, bunlar teknoloji açısından en gelişmiş silahlardır. Hunların kemerleri, Romalılar tarafından bile uyarlandı, türünün en gelişmiş silahlarından biriydi.

Her iki tarafta kemik tabakalarla takviye edilmiş olan yay, çeşitli malzemelerden yapılmış ve bükülmek için ters yönde çekilmesi gerekiyordu. Bu kaynakların örnekleri, Talas vadisinde ve İdil bölgesinde de bulunmuştur. Avrupa'nın en iyi örneği, Hunların sınır bölgelerinden biri olan Panonnia'daki Semmering'de 1930'da neredeyse tamamen ve yedi bölümde bulundu. Avrupa kaynaklarının yardımıyla restore edilen bu yayın boyutlarının 140-150 santimetre olduğu varsayılmaktadır. Mainz ve Carnuntum'da da benzer yay parçaları bulunmuştur. Ögel'e göre, "Bu kaynaklar Roma kültürel ortamında bulunmuş olmasına rağmen, Roma kültüründe bu tür bir yay bulunamaması Türk kültür tarihi açısından çok ilginç" (Thompson 1996: 47).

Tabii ki, yayın boyutu mesafeyi belirleyen en önemli faktördü. Bu tip yaylarla yapılan güncel araştırmalar, bu yayların 183 metreye kadar etkili olduğunu belirlemiştir. Hun yazıtları çok değerli eserlerdi, bu yüzden mezar malzemesi olarak kabul edilmediler. Bu nedenle Hun mezarlarında yalnızca kırılmış yaylar ve atılan kemik ok uçları bulundu. Çeşitli malzemelerden yapılmış oklar, farklı boyutlarda, üç taraflı, elmas şeklindeki, tırnak stilinde, düz uçlu ve demir veya kemik gibi sert malzemelerden yapılmış ok uçlarıydı. Yayın yanında, omuzların üzerinde okların yerleştirildiği ok uçları askerler tarafından da kullanılmıştır (Ahmetbeyoğlu 2001: 160).

Hunların getirdiği bir diğer askeri yenilik ise Ammianus Marcellinus'un dikkatlice tanımladığı kementin ustaca kullanımınıydı. Sıra dışı manevralardan oluşan kementin kullanımı, Hun'un ağır silahlı piyadelere karşı askeri yeteneklerinin bir başka örneğidir. "İlk başta Hunlar uzaktan oklarla savaştı. Daha sonra hızlı bir şekilde savaş alanına ilerler, kendi hayatlarını görmezden gelir ve kılıçlarla yakın bir mücadeleye girerler. Düşman birlikleri kendilerini kılıç darbelerinin yaralarından korumaya çalıştıkça, Hunlar örgülü ayakkabı bağcığı fırlattıkları rakiplerinin

kollarını ve bacaklarını yakalar ve ata binmelerini ya da yürümelerini önlerdi (Thompson 1996: 54).

2.3. Toplum

2.3.1. Yaşam Tarzı

Avrupa Hunları'nın sosyal yapısı ve yaşam tarzı hakkında en kapsamlı bilgi, Ammianus Marcellinus'un çalışmasıdır. Kitabın ikinci kitabında bu güne kadar yapılan tüm çalışmalarda, bu bahiste aktarılan bilgiler kullanılmıştır. Ancak, tüm Ammianus'un sözlerini kabul etmek mümkün değildir. Bir dizi daha sonraki bilgi ve Priscus'un Hunların ikinci büyük açıklamasıyla karşılaştırılması bunu açıkça göstermektedir (Baştav 2002: 144).

Bu nedenle, Ammianus'ta verilen bilgiler katı bir eleştiri süzgecinden geçirilmelidir. Burada en açık hataların birkaçına dikkat çekeceğiz. İlk cümlesinde Ammianus, Hunların anormal derecede vahşi olduğunu belirtir. Ömrü boyunca hiç Hun ile karşılaşmamış olması mümkündür. Oluşturduğu bilgi grubunun ciddi bilimsel araştırmalar sonucunda elde edildiğini söylemek mümkün değildir. Anlatımında, Yunan-Roma dünyasında Herodot'tan beri içselleştirilen "barbar" algısı çarpıcıdır. Bu algıdaki Roma yönetiminin imtiyazlarına tabi olacak kadar şanslı olmayanlar, tanımı gereği, barbardı. Yine bu dünya görüşüne göre, imparatorluk hukuka aykırı, aşağılık türlerle çevriliydi ve imparatorluk sınırlarının ötesinde ahlak, iyi yönetim ve öz disipline sahip olmayan vahşiler vardı. Barbarlar çirkin yüzleriyle ve garip kıyafetleriyle tanınabilirdi. Aşağılanmaya dayanan bu tür söylemler oldukça yaygındı. Örneğin, Roma askeri başarılarını anmak için kesilen para, barbarlara uzun saçlarını sürdüklerinde veya at sırtında muzaffer bir imparator tarafından çiğnendiklerinde gösterildi. Barbarlara üstünlük kurmak her zaman kutlayacak bir şeydi (Kelly 2001: 35-36).

Karasal iklim bölgesinde yaşayan insanlar, hayatta kalmak, doğaya ve düşmanlara karşı savaşmak için daha fazla kol gücüne ve insan gücüne ihtiyaç duyuyorlar. Bu nedenle, büyük akraba toplulukları çok önemlidir. Aslında, bu yaşam koşullarında, genişletilmiş aile tipi yeterli değildir, kan ve soy bağları gereklidir ve daha büyük topluluklar birbirine bağlanır, aşiret kavramı etrafında bir soy ve soy geliştirilip birleştirilir. Böylece kabilenin duygu ve düşüncesi gelişir. Bu nedenle,

karasal iklimde çöl ikliminin yaşam koşullarına karşı aşiret kabilesi düşüncesi ve olayları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, sıcak iklim bölgesinin nispeten konforlu yaşam koşullarında, insanlar kendi başlarına hayatta kalabilirler ve geniş bir akraba ve kabile ailesine ihtiyaç duymazlar. Bu fark muhafazakarlık ve bireysel yaşam getirir. Karasal iklim bölgelerinde, büyük insan gruplarına ihtiyaç duyulurken, sıcak iklim bölgelerinde, insanlar çok daha küçük gruplarda yaşayabilir (Gömeç 2004: 165).

Klasik dönemde, karasal iklim toplumlarının en önemli ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılıktı. Bu temel ekonomik faaliyetler insan gücü talebini artırdı. Buhar motorunun gücü görünmeden önce en büyük güç insan gücü idi. Bu ekonomik faaliyetleri yürüten aileler kabileler haline geldi ve daha sonra faaliyet büyüdükçe boylanmaya başladı.

Karamsarlık ve yanlış bilgilerden arıtılmış Ammianus'un anlatısı ve diğer kaynakları, Hun toplumu hakkında geleneksel bir göçebe toplumun görünmesini sağlar. Toplumlarını şecere topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Bu geleneksel göçebe toplum ve ekonomi, artan fetihlerle dönüşmeye başlamıştır. Yerleşmiş medeniyetlerle ilişkiler başladığında savaş zenginlikleri ve vergi zenginlikleri arttıkça, toplumsal yapı güçlendirilmeye başlandı, yönetimde kalıcı pozisyonlar kuruldu ve bu pozisyonlar aristokrasi üyelerini doldurma eğilimindeydi. Sosyal sınıflar hakkında net bir bilgimiz yok. Kaynaklardaki ifadelerden biri, bir asalet sınıfı ve bir köle sınıfının varlığını açıkça göstermektedir. Asalet sınıfı, yöneticilerden, kabile liderlerinden ve sözleşmelerinden oluşur ve toplumda en üst seviyeyi oluşturur ve yönetici sınıfına aittir. Ayrıca, savaşlarda üstün olan insanlar da bu sınıfa katılabilir (Bircan 2004: 81).

Priscus tarafından verilen iyiliklerin yapılmasından Attila'nın verdiği iyiliklere kadar, asalet sınıfı arasında bir hiyerarşi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yazara göre, Hun topluluğu içinde bir köle sınıfı vardı. Attila ve devlet memurları, karıları dahil kölelerdi. Ancak, toplumdaki kölelerin oranının çok sınırlı olduğunu düşünmek gerekir. Çünkü göçebe bir yaşam biçiminde köleye çok ihtiyaç duyulmazdı. Kölelerin aynı yaşam koşullarında kaçmalarını önlemek de çok zordu. Bu nedenle köleler çoğunlukla için fidye kullanılıyordu (Vaczy 1982: 85).

Diğer yandan, kölelerin Hunlarda farklı bir kanuna sahip oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, bir köle savaşta yer alabilir ve savaşın bir sonucu olarak ganimetlerden pay alabilir (Golden 2006: 185).

Hunlarda yasalar herkese eşit uygulanmamaktadır. Eğer haksız kişi zengin ise, suçluluğu cezalandırmaz, ancak fakir ise kabul kılınan cezayı çeker. Elbette, karardan önce ölmezse (davalar çok uzun sürdüğü ve çok para harcadığı için). Adalet için para ödemek en acı verici şey olmalı. Çünkü, hakime ve yardımcısına para vermediği sürece, kimse mağdura savunma hakkı vermez (Ahmetbeyoğlu 2001: 121).

2.3.2. Yerleşim Yerleri

Öncelikle, Avrupa Hunlarının yerleşimlerini ele almamız gerekiyor. Tarihlerinin ilk günlerinde göçebe bir toplum olduklarından, Hunların sabit bir yerleşim yerleri yoktu. Bu durum Ammianus Marcellinus tarafından açıkça vurgulanmaktadır. “Hunların kendilerini koruyacak evleri yokmuş ve bu evlerden sanki mezarmış gibi uzak dururlar. Kamış ya da sazdan çatılı bir kulübe bile yoktur. Genellikle dağlarda ve ormanlarda amaçsızca dolaşıyorlar ve beşikteyken soğuk, aç ve susuzluğa dayanmayı öğreniyorlar. Evden uzakta olduklarında bir eve girmezler, çünkü bir çatı altında güvende olduklarını sanmazlar (Thompson 2001: 128).

Bununla birlikte, belirli sayıda Hun topluluğunun birlikte yaşaması beklenmemektedir. Zira bozkırlardan tam anlamıyla yararlanmak için ortaklık organizasyon ve aşırı hayvan otlatmanın önüne geçmek için de nüfusun geniş çaplı dağılması gerekmektedir. Az sayıda insan büyük bir mera alanına ihtiyaç duyuyordu. Ana sosyal birim geniş aile idi. Bu durumda, yaklaşık yirmi aile daha büyük bir sosyal grup oluşturdu. Orta Asya’da bugünün göçebeleriyle yapılan karşılaştırmalar, yaklaşık 500-1000 nüfuslu klanların ekonomik olarak mümkün olduğunu göstermiştir. Çok sayıda Hun grubunun bozkırda birlikte hareket ettiğini düşünmek doğru olmaz. Ekolojik koşullar göz önüne alındığında, çok büyük grupların birlikte hareket etmesinin makul olmadığı açıktır (Kelly 2011: 188).

Sonuç olarak, Hunların güney Rus bozkırlarında kalıcı yerleşimleri yoktu. Koyun derisinden yapılan hareket yeteneğine sahip çadırlarını kullandılar ve göç ettikleri yaz ve kış aylarında kullandılar. Muhtemelen onları Macar ovasına geldikten

sonra kullandılar.

Ancak, Hun eyalet merkezi Karpat havzasına yaklaştığında durum biraz değişmiş gibi görünüyor. Bizans büyükelçisi Priscus, Hunların merkezine doğru yaptığı yolculukta karşılaştığı Hun köylerini anlattı. Bunlardan biri de büyükelçilik heyetinin bir gece ikamet ettiği ve ahşap evlerden oluşan Bleda'nın eşine ait olan köydü. Elçilik heyetinin görevi muhtemelen yaz ayındaydı. Eğer bu köyde yaşayan Hunlar göçebe bir yaşam sürüyorlarsa, bu mevsimlerde yaylalarda çadırlarında bulunmaları gerekiyordu. Bu nedenle köyde yaşayanların yerleştiğini söylemek mümkündür (Thompson 1996: 93).

2.4. Din Anlayışı

Çok kısıtlı bilgilerden Hun dini hakkında fikir edinmek mümkün değildir. Maalesef, göçebe yaşam tarzı, toplumun özellikleri hakkında bilgi sağlamak için geride arkeolojik materyali bırakmamaktadır. Bu durumda, mevcut tek malzeme yazılı kaynaklardır. Yazarlarının bakış açılarıyla nitelikleri açısından yazıldığından, hem yanlış bilgi verebilir hem de konuştukları toplum için sadece belirli özellikleri vurgulayabilirler. Hunların yaşam tarzı hakkında en geniş bilgi veren Ammianus Marcellinus, bunun en güzel örneklerinden biridir. Hunların bir dine veya batıl inançlara sahip olmadığını savunuyor. Ancak, diğer kaynakların Hunların dini inançları için sınırlı da olsa farklı etkileri vardır. En önemli kaynaklardan biri de Yunan yazar Priscus'un eseridir (Ahmetbeyoğlu 1997: 134).

Jordanes, Catalaunum savaşından önce, Attila'nın sürekli olarak yürüttüğü gibi rahiplere danıştığını ve daha sonra eylemlerini bu konuşma ışığında yönlendirdiğini bildirdi. Rahipler, kendi ritüellerine göre, sığır bağırsaklarına ve kazınmış kemiklerin belirli izlerine bakarak gelecek hakkında bilgi verirlerdi. Rahiplerin yaptığı, hayvanların kürek kemiklerini inceleme ritüeliydi. Bu ritüeli gerçekleştirmenin iki farklı yolu vardı. İlk yöntemde, hayvan kemiği, özellikle koyunların omuz kanadı, tamamen temiz tutuldu ve ateş altında tutuldu.

Rahipler, ateşe tutulan koyun derisi üzerindeki çatlaklara ve çiziklere bakarak yorum yaparlardı. İkinci yöntem ise bu uygulamadaki ilk yönteme kıyasla biraz daha ilkel bir yöntemdir ve kemiği ateşe tutmadan doğrudan incelenir. Avrupa Hunları bu ritüeli Karpat Havzası'ndaki komşularından ya da tebaalarından öğrendi. Hiç şüphe

yok ki bu ritüelin Asya'da kökenleri vardır. Hun rahipleri tarafından kullanılan yöntem ateş tutmadan yapılan ikinci yöntemdir. Rahipler muhtemelen şamandı. Türkçe şaman yerine kullanılan "kam" kelimesinin kullanılması, Atakam ve Eskam gibi isimlerde görülür. Şamanların toplumda üst sınıfta bulunması sahip oldukları rütbelerden anlaşılmaktadır (Ahmetbeyoğlu 1997: 143).

Arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen buluntular arasında Hun kazanları, dini alanda değerlendirilecek en ciddi malzemedir. Doğu Avrupa'dan Çin'in Ordos bölgesine uzanan bozkır kuşağı boyunca rastlanan Hun kazanlarının bir tür dini işlevi var gibi görünüyordu. Bunlar kurban etleri hazırlamak için kullanıldı. Dini bir araç olduğu için, yüzlerce yıldır şeklini değiştirmede.

Hunların Hristiyanlığı kucakladığı gibi bir ifade kullanmak doğru değildir, çünkü bunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Zaman zaman Hunlara gönderilen Hristiyan misyonerler de kaynaklarda bahsedilir. Bu bilgiyi kaynaklarda değerlendiren Thompson, misyonerlerin çalışmalarının başarısız olduğu ve Hunların Hristiyanlığa dönmediği sonucuna vardı. Thompson'a göre, misyonerlerin başarısızlığında en büyük faktör Hunların yaşam tarzıydı. Hunlar arasında gönderilen misyonerler, göçebe yaşamına ayak uyduramadılar. Bu konuda bir başarı elde edilseydi, Romalılar onların arasına çok fazla misyoner gönderirdi ve bu durum da kaynaklarda daha fazla yer alırdı (Ahmetbeyoğlu 2005: 118-119).

2.5. Ekonomik Hayat

2.5.1. İktisadi Gelir Kaynakları

Kaynaklarda Hun ekonomisi hakkında yeterli bilgi bulunmamasına ve düşmanca bir bakış açısıyla yazılmış olan Ammianus Marcellinus'un kısa açıklamalarına dayanarak araştırmacılar Hunları, sürekli olarak yer değiştiren ve canlı hayvan taşıyan göçebeler, onu yağmalayan bir ekonomiye sahip ve yerleşik çiftçilerden göçleri boyunca sürekli olarak sömüren bir parazit toplum olarak gördüler. Yazılı kaynaklarda çok az bilgi olmasına rağmen, Hun ekonomisi hiç kuşkusuz 70-80 yıl içinde bazı değişikliklere uğramıştır. Bugün Hunlar, göçebe yaşamın tartışmaya açılma derecesini ölçmek için geldikleri Karpat Havzasının coğrafi koşullarına yerleşti. 5. yüzyılın ortalarında, Attila döneminde, Hunların birçoğunun ataları gibi, asıl gelirleri hayvancılık, ek gelirleri ise avcılık ve balıkçılık

olan göçebe bir yaşam sürdükleri hipotezinin geçerliliği sorgulandı (Tolan 2014: 109).

Avrupa Hun devleti için ana gelir kaynağı, başta Bizans olmak üzere diğer eyaletlerden gelen yıllık vergilerdi. 430 civarında Rua, Bizans hükümetinin yıllık 350 kilo altın ödemesini vergi olarak belirlemişti. 435 yılında, bu vergi Attila ve Bleda zamanında yılda 700 libreye yani iki katına çıktı. Hunlar artık vergi olarak yılda 2.100 librelik altın alacaklardı. Bu noktada bir şeye dikkat çekmemiz gerekiyor. Bir hesaplama göre, 5. yüzyılda Bizans'ın yıllık geliri ortalama 270.000 libre olarak hesaplandı. Bunun yaklaşık 45.000'i orduya harcandı. Attila'ya 447 senesinde ödenen 6.000 libre altın bu gelirin yüzde 2.2'sini oluşturuyor. Bu tarihten sonra Attila'ya 450 yılına kadar vergi verildi. Muhtemelen bu tarihten sonra ödenme yapılmamıştır (Ahmetbeyoğlu 2001: 221).

Hunlarda, erkekler gün boyunca hayvanlarla ve toprakla çalışmış, kadınlar ve kızlar ise günlerini tezgahlarda çalışarak geçirmiştir. Kadınlar, bu iş için kullanılacak keçe ve zarif halı dokuma ipliklerini yapmak için zamanlarını kullanırlardı. Bu nedenle, Hunl'u bir kadının ve eşinin bilinmeyen parmaklarının aşkı için Türklerin dünya medeniyetine bir armağanı olan halı yapımının ilk şaheserini borçluyuz.

Çünkü ünlü Pazırık Halısının yere atılmaması için at örtüsü olarak yapıldığı düşünülüyordu. Hun mezarlarında bulunan kayış ve eyer gibi buluntular, Hunların atlarını çok iyi süslediğini göstermektedir. Neredeyse at sırtında yaşayan Hun erkekleri, atlarının güzel ve şahane görünmesi önemliydi. Burada Hun hanımlarının katkısı yadsınamaz. Bu eserlerin hayatta kalmasının nedeni bir Hun geleneğidir (Sinör 2009: 245).

Bilindiği gibi Sibirya'nın Hun coğrafyası içerisindeki bölgeleri ormanlarla kaplıdır. Bugünkü Moğolistan'ın iç ve kuzey bölgeleri ile batı bölümü yaprak dökmeyen, iğne yapraklı ağaçların oluşturduğu ormanlarla kaplıdır. Hunların odundan ürettiği en eski buluntular, arabalardır. Bunların çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır, ulaşan parçalar da demirden yapılmış dingillerdir. Yü-lung-t'ai'da Savaşan Beylikler devrine ait 8,6 cm. uzunluğunda demirden yapılmış dingil başı bulunmuştur. Bu sayede en azından Hunların Savaşan Beylikler döneminde araba yaptıklarını kesin olarak biliyoruz. Fakat tekerleğin bulunduğu tarihler ve Hunların atı evcilleştirdikleri ilk dönemlerde önce savaş arabası yaptıkları düşünülünce,

arabanın daha eski tarihlerde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Hunlar arabayı daha çok nakliye ve ulaşım amaçlı kullanmışlardır (Kaçar 2007: 144).

Zaten tahminen M.Ö. 5. ve 6. yüzyıllardan itibaren süvariliğin daha da yaygınlaşmasıyla savaş arabalarını kullanmaz olmuşlardır. Bu durumla ilgili yazılı kaynaklarda da bilgiler mevcuttur. Burada öncelikle M.Ö. 8. yılında da ağaç ürünleri üretmenin önemli bir ekonomik faaliyet olduğunu görüyoruz. Odunun kullanıldığı en önemli alanlardan biri de çadır yapımıdır. Dokumacılıktan bahsederken, Hun çadırlarının iskeletinin odun direklerden olduğunu ve direklerin birbirine geçecek şekilde tasarlandığını gördük. Hun iç piyasasında çadıra her zaman talep olduğundan, Hunların yukarıda bahsi geçen türden arazilerden vazgeçmesi mümkün değildir. Ayrıca beylerin çadırları bu bölgeden elde edildiğine göre, buradan gelen kalaslar en kaliteli ve dayanıklı olanlar olmalıdır. Yine vazgeçilmeyen bir diğer ağaç hammaddeli ürün de arabadır (Ögel 1981: 113).

Ağacın kullanıldığı en önemli alanlardan biri yine savaş sanayisi ile ilgilidir. Hunların meşhur okları ve yaylarının hammaddesi ağaçlardır. Kurganlarda yapılan kazılarda, çeşitli boylarda yaylar bulunmuştur. Bunların arasında boyu 1,5 metreyi bulanları vardır. Fakat bu büyüklükteki yayların savaşta sıkça kullanılmadığını düşünüyoruz. Hun okçularının neredeyse tamamı atlıdır ve Hun ordusunun en büyük gücünü, vızıldayan okları kullanan bu askerler oluşturur. Daha önceleri yaya olan okçular ata binince, en başta hızları artmıştır. Ayrıca ata bindikleri için görüş alanları genişlemiş ve daha uzaktan hedeflerini vurabilir hale gelmiştir. Hun ordusu için hız önemli olduğundan ve bozkır savaşçısının öldürücü manevrası olan dörtnala geri giderken isabetli atışları yapabilmesi için bu yayların atlı okçu için fazla ağır olmaması ve etkili, güçlü atışlar yapabilmesi önemliydi (Onat 1978: 96).

2.5.2. Hayvancılık

Hunlar, bozkırlarda, yılın belli dönemlerinde yer değiştirmişlerdir. Bu yer değiştirme, Hun döneminin petrolü, yani ekonominin enerji kaynağı olan çayırların, daha iyisini ve verimlisini bulabilmek için yapıldı. Eski bir Çin tarihçisinin dediği gibi, step mıntıkası tarihi, kadim çağlardan itibaren su ve ot arayarak hicret eden göçebe çobanlarının tarihi ile aynıdır diyebiliriz. Fakat bu hicret alelade bir biçimde olmadığından, bozkır kavimlerinin yüksek medeniyet ve karakter sahibi olduklarını rahatlıkla söylenebilir (Gumilev 2002: 95).

Hunlardan daha sonraki bozkır kavimlerinden kalan kayıtlarda, toprak mülkiyetinin tam olarak, bir yönetici veya soyluya ait değil, bir boyun tamamına ait olduğu görülmüştür. Buna dayanarak, toprakta özel mülkiyetin olmadığı söylenebilir. Fakat uygulamada toprak, kavim olarak sahip olunan ortak toprağın (çayırın), farklı ailelerin kullanımı konusunda son kararı veren bir boy lideri tarafından yönetilirdi. Bu durumda, bir sonuç olarak, resmi mülk sahibi olmasalar da soylu ailelerin, en iyi çayırları kullanma hakkına sahip oldukları ve soylu olmayan ailelerin ise, onları bir nevi hizmet etmeye ve vergiye bağlamanın yolu olan, daha az verimli toprakları kullanmaya yönlendirildikleri söylenebilir.

Bu geç dönem özelliklerini, tamamen aynı olmasa da, erken dönemde de görmek mümkündür. Kendisine bağlı kişilerin göç hareketlerini yönetebilen kişi ya da aile baskın, dominant bir yapıya sahip ise, o kişi, aile ya da boy, genel göç hareketinin yönünü belirler ve alt göç hareketlerini; yani çayırların bölüşülmesini ve yerleşilecek bölgelerin seçimini yapardı. Dolayısıyla konargöçer bozkır tarihinin aşamaları, halkın göç hareketlerinin doğru ve adil bir biçimde yapılabilmesinin koruyucusu olan güçlü ve zayıf yöneticilerin yükseliş ve çöküşlerinde izlenmelidir. Halk da bu liderlere, barışta çeşitli hizmetlerde bulunarak, savaşta ise asker olarak, bir anlamda vergilerini veriyorlardı (Baykuzu 2012: 138).

İşte bozkır liderinin gücü buradan gelmekteydi. Öncelikle kendi ailesi, sonra kendi boyu içinde liderliği kabul edilen kişi, eğer gerçekten adil davranıyorsa ve kavimleri için en doğru yeri bulup, hayvancılık faaliyetlerinin sorunsuz bir biçimde, verimli yapılabilmesine öncülük edebiliyorsa, boy liderliği için önemli bir mesafe kat edebilmiş demektir. Uçsuz bucaksız Doğu ve Orta Asya bozkırlarında, yerleşilecek en doğru yerleri bulmak, tabiata hâkim olmayı gerektirirdi. Bu meziyete sahip lider kaviminin gözünde yücelirdi. Bu da beraberinde otoriteyi getirirdi. Bir bozkır boyunun serveti ve harp kudreti, dolayısıyla yaşama kabiliyeti, daima idarecisinin maharet ve ihtiyatkârlığına, kahramanlık ve kurnazlığına bağlıdır. Eğer lüzumu kadar bu kabiliyetlere sahip bulunur ve halkına otorite ve servet temin edebilirse, o vakit başka boylar ve onlarla kışlayan birlikler de bunlara katılır, idaresine boyun eğerler; boyun eğmedikleri takdirde, servet üstünlüğü ve silahlı kuvvetlerin fazlalığı onları buna mecbur eder (Baykuzu 2012: 138).

Böylece bozkır toplumunda ilk olarak, çayır seçimi ve bölüşümüyle ortaya çıkan liderlik kurumu etrafında siyasi teşkilatlanma, ailevi, sosyal, iktisadi ve sosyal esaslardan temel alarak, adeta hissedilmeden büyür ve gelişir.

Orta ve Doğu Asya çayırları, bozkır yaşamında, liderleri belirleyebilecek kadar büyük öneme sahiptir. Çünkü burada öne çıkan başarılı bir liderlik, beraberinde, ekonomik refahı ve huzuru getiriyordu. Yerleşim yeri seçimlerini doğru yapan, kendisine bağlı kavimleri doğru yönlendiren lider, bir anlamda tabiata hâkim olduğunu gösterdiğinde, halk tarafından kendisine biraz da mistik bir anlam yüklenir. Böylece otorite doğru işler yaptığı müddetçe daha da kuvvetlenir. Bunun yanında bu otorite zorla, kaba kuvvetle elde edilmiş değildir. Bunun yanında otorite, vazifesini yerine getirirken başarılı oldukça, her sistemde olduğu gibi bozkır siteminde de, böylece daha güçlü hâle gelir. Halk arasında iktisadi fayda ve adalet yayıldıkça, otoriteye olan bağlılık artar (Groot 2001: 176).

Çayırlar, bozkır toplumunun yönetici sınıfının kaderini belirleyen en önemli unsur olmasının yanında, elde edilmeleri için büyük mücadeleler verilmiş sahalardır. Çünkü tabiat her yerde aynı biçimde cömert değildir; çayırlar her yerde aynı şekilde verimli değildir. Yine çayırları petrol sahalarına benzetirsek, her petrol yatağının ayna kalitede ve miktarda petrol vermediği gibi, çayırlar her yerde aynı kalitede ve miktarda ota sahip değildir. Bu nedenle özellikle Ordos gibi verimli sahalardan sürekli savaşlar olmuştur. Ordos bozkır, Sarı Irmağın kıvrım yaptığı yerin güneyidir. Bol yağış alan ve kuzeye nispeten oldukça verimli olan bu alan, hayvancılık için çok önemli bir enerji kaynağıdır (Gumilev 2002: 157).

2.5.3. Tarım

Hunların tarım faaliyetleri göstermediği konusundan hemen hemen tüm kaynaklar bahsetmektedir. Hunların tarım işleriyle uğraşmayı küçük gördüğünü söyleyen kaynaklar bulunmaktadır. Hun devletinde kimse çift sürmez ya da sabana uğraşmaz. Fakat Attila dönemine geçildiğinde koşullar değişiklik göstermiş olabilir. Giderek artış gösteren insan gücü zafiyetleri Hunları kırsal göçebeler olmaktan uzaklaştırmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere kaynaklarımızda Hunların Attila döneminde, sıcak soğuk bir otlak alandan bir başkasına halkı hayvanlarıyla birlikte göçebe yaşantısı sürdüklerini belirten bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Hun toplumunun tamamıyla yerleşik bir yaşantıya geçiş sağlayarak tarım faaliyetleri

gerçekleştirdiklerine dair de bir bilgi bulunmamaktadır (Alessandra 2013: 134).

Priscus Hun köylerinden bahsetmiştir ancak bu köylerde tarım yapıldığına değinmemiştir. Grek yazarın ele aldığı köylerin yönetimi kesin olarak Hunlarda olmakla beraber köylerde yaşayan nüfusunun ne kadarının Hun olduğu da tam olarak bilinmemektedir.

BÖLÜM III

3. ROMA VE BATI HUNLARI: ASKERİ ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Roma Ordusunun Tarihi Süreci

Roma Ordusu'nun bu dönemi hakkında, yararlanılabilecek belli başlı kaynaklar mevcuttur. Bunların ilki, çoğunluğu günümüze kadar gelebilmiş en önemli kaynak, Grek yazar Polybius'un M.Ö. 160 yılında yayınladığı *The Histories* (Tarihler)'dir. Polybius'un ayrıntılı eserinden dolayı dönem, aynı zamanda Polybian Dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Eserin, günümüze kadar kalan bölümleri, Birinci ve İkinci Pön (Kartaca) Savaşları'nı işlemektedir. VI. Bölüm, ordunun organizasyonu ve günlük uygulamaları hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Polybius'un eseri, modern araştırmacılar tarafından genellikle güvenilir ve düzenli bir kaynak olarak görülmektedir. Fakat eser içerisinde bazı uyumsuzluklar ve açık olmayan bilgiler mevcuttur. Bu durum, kısmen yazarın, Roma askeri birlikleri ve öteki unsurları belirtirken Grekçe terimleri kullanmasından kaynaklanmaktadır. Ek olarak, eserdeki kronolojik sıralamalar da tam olarak belirgin değildir (Barrow 2002: 148).

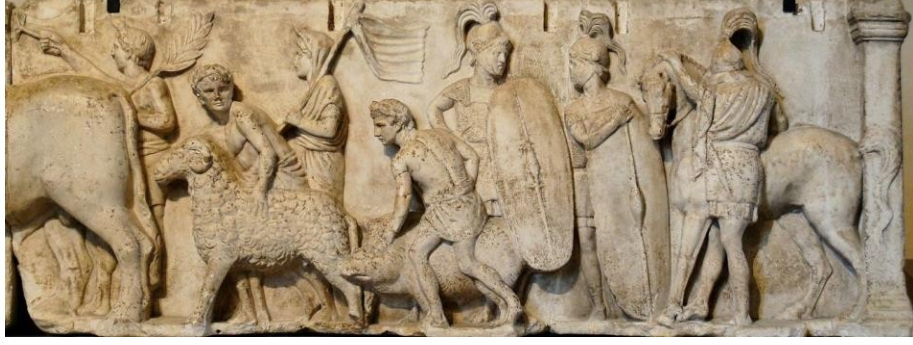
Örneğin, M.Ö. 218'e tarihlenen İkinci Pön Savaşları'nın başlangıcı sırasında, belirttiği müşterek konsül orduları gibi olgular, yazdığı tarihten daha önceleri oluşturulmuştur. Ayrıca eserdeki belirtilen bilgilerin bazıları, farklı farklı tarihsel dönemlerden gelmektedir. Araştırmacı Dobson'a göre Polybius, bu bölümde eski bir ordu el kitabından yararlanmış olabilir. Bu dönem hakkındaki ikinci en önemli kaynak ise, Augustus Dönemi Roma tarihçisi Titus Livius'un, M.S. 20'de yayınladığı büyük edebi kaynak olan *Ab Urbe Condita*'dır. Livius'un eserinin XXI ile XLV. Bölümleri arası, M.Ö. 218 ile M.Ö. 168 yılları arasını kapsamaktadır (Şekil 31) (Durmuş 1993: 22).

Şekil 3.1. Roma Ordusundaki Askerler (Demircioğlu, 1998:104)

Polybius'un eski bir el kitabı eserinde yer alan, ordu hakkındaki ayrıntılı incelemeleri içermemesine karşın, Livius'un romansı eserinde, ordu ve taktiklere yan bilgi olarak değinilmiştir. Sallust'un M.Ö. 90 yılında yayınladığı Jugurthine Savaşı ve Plutarkhos'un daha sonraları yayınladığı Cumhuriyet Dönemi Roma liderlerinin biyografileri, dönem hakkındaki diğer önemli kaynaklardır (Demircioğlu 1998: 104).

Tez konusunun ana kapsamı içerisine giren İmparatorluk Dönemi Roma Ordusu'nun aksine, bu dönemdeki epigrafik ve resimsel kaynaklar kıyasla çok daha azdır. Buna karşın, Orta Cumhuriyet Dönemi'nde yaşamış olan askerler ve subayların donanımları hakkında gayet açık ve detaylı bilgiler sunan Ahenobarbus'un Lahdi (M.Ö. 122), önemli bir arkeolojik kaynaktır. Bu lahit üzerinde bir yüksek rütbeli subay, dört piyade ve bir süvari betimlenmektedir (Şekil 3.2).

Şekil 3.2. Ahenobarbus Lahdi (Barrow, 2002: 153)

Roma askerlerinin donanımları ve görünüşleri hakkında bu kadar ayrıntılı betimlemeler sunan epigrafik kaynaklar, ancak M.Ö 42'den sonra gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunların en eskisi, M.Ö. 42 yılına tarihlenen Padova Centurion'unun mezar taşıdır (Şekil 3.3) (Barrow 2002: 153).

Şekil 3.3. Padova Centurionunun Mezar Taşı (Rolle 1989: 13)

Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılıp, Orta Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenebilen kaynaklar, İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenenlere kıyasla çok az olsa da, son yıllarda büyük keşifler yapılmıştır. Numantine Savaşları Dönemi'nde (M.Ö. 155-133), İberya Seferi sırasında Numantia çevresine inşa edilen, takviye edilmiş Roma askeri üslerinin kazılarla ortaya çıkarılması, Orta Cumhuriyet Dönemi

hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmamasını sağlamıştır. Bu arkeolojik sitelerden en önemlileri, Renieblas'ta inşa edilmiş olan ve M.Ö. 195 ile M.Ö. 75 yılları arasına tarihlenen askeri üslerdir.

Bu üslerden, III numaralı olan kamp, M.Ö. 153 yılında konsül Quintus Fulvius Nobilior'un seferi sırasında inşa edilmiştir. Castello kampı ise, ilk olarak M.Ö. 137'de Gaius Hostilius Mancinus tarafından ele geçirilmiş, M.Ö. 134-133 yılında tekrardan Scipio Aemilianus tarafından ele geçirilmiştir. Pena Redonda'da kazılarla ortaya çıkarılan üs de önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Bu arkeolojik sitelerde elde edilen askeri ve diğer kalıntılar Orta Cumhuriyet Dönemi Roma orduları hakkında yeni bilgiler sağlarken, yine bu dönemdeki üs planlarının nasıl olduğu hakkında sağlam yorumlar ortaya çıkmıştır (Rolle 1989: 13).

İberya'daki askeri üsler, 1905-1912 yılları arasında, Adolf Schulten önderliğinde ortaya çıkarılmıştır. Bu bilim adamı, ortaya çıkarılan askeri üslerin planları ile Polybius'un eserinde ayrıntılıca ortaya koyduğu planları karşılaştırmış ve Polybius'un bilgilerinin doğruluğunu teyit etmiştir.

Ancak, 2008'de Michael Dobson tarafından hem bu üsler, hem de Numantia'da yer alanların planları tekrar incelendiğinde, Polybius'un planlarının kısmen doğru olduğu ortaya konulmuş; bu dönemdeki birliklerin ise daha o zamandan itibaren tam olmasa da bir kısmının cohortlar içinde organize oldukları ortaya çıkmıştır (Durmuş 2002: 137).

Slovenya'daki Smihel'de (Romalılar Dönemindeki bölgenin adı Batı Pannonia'dır.) yapılan kazılarda, bir Roma birliğine ait yüz altmış silah çıkarılmış ve bunların, M.Ö. 200 ile M.Ö.150 arasındaki bir döneme tarihlendiği saptanmıştır.

Bu askeri tarihi eserler, Orta Cumhuriyet Dönemi'ndeki ordu donanımına ilişkin en önemli bilgileri sağlayan arkeolojik kaynaklardır. Silahların çıkarıldığı arkeolojik alan, Roma döneminde Aquileia'dan Emona'ya (Ljubliana) giden ana yol üzerinde yer almaktadır. Bu bölgedeki arkeolojik kazılar, 1890 yılında yapılmasına karşın, bulunan eserler ile ilgili raporlar, 2000 yılına kadar yayımlanmamıştır. Yayımlanan raporlara göre bulunan eserler, bir miğfer, dört kılıç (bunlardan iki tanesi gladius türü kılıçtır), iki mızrak, değişik tiplerde yüz altı pila (ağır cirit), otuz yedi cirit ve ok uçları ile türlü türlü araç gereçlerdir.

Bu bilgilere göre Roma'nın önceki dönemlerinden ziyade, Orta Cumhuriyet Dönemi'nin daha çok kaynak sunduğu gözlenmektedir. Bu kaynaklar ışığında, Roma'nın Orta Cumhuriyet Dönemi'nde siyasi olarak çok önemli gelişmelerin yaşandığı da anlaşılmaktadır (Grant 2000: 96).

Bu bağlamda Roma-İtalyan askeri ittifakı, M.Ö. 264 yılına doğru tam anlamını kazanmış ve iki yüz sene boyunca Roma askeri organizasyonunun temelini oluşturmuştur. M.Ö. 338'den M.Ö. 88'e kadar Roma legionlarına, sefere çıktığı her zaman, bu birlikler kadar, hatta kimi zaman daha da kalabalık olan müttefik birlikleri eşlik etmişlerdir.

Bu birliklere alae denmekteydi. Alae kelimesi, "kanat" anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. Legio, zorunlu askerlik hizmeti demektir. Romalılar, belli bir ücret mukabilinde askerlik görevini yerine getiren savaşçılardan oluşturulmuş birliklere legion derlerdi. Roma legioner birliğinin kabul edilmesi muhtemelen M.Ö. IV. asırda olmuştur. Bu ismin verilmesinin sebebi, savaş alanlarında Roma legionları merkezde konumlanırken, müttefik birliklerinin, ordunun daima sağ ve sol yanlarında konumlanmasıdır. Bu dönemde, Roma consular ordusundaki süvari birliklerinin yüzde yetmiş beşi, İtalyan askerleridir (Durmuş 1996: 179).

Roma'nın, İtalyan müttefikleri ile yaptığı askeri anlaşmanın kökeni, Roma monarşisinin M.Ö. 510'da yıkılıp, cumhuriyetin yeni güçlenmeye başladığı zaman, komşu Latin şehir devletleri ile yaptığı foedus Cassianum'a (M.Ö. 493'te imzalanan Cassius Anlaşması) dayanmaktadır.

Bu anlaşma, Roma'nın da kendini ait hissettiği, Latin kavminin ortaya çıktığı yer olan Eski Latium'daki diğer şehir devletleri ile yapılan, tam tanımı yapılmamış bir askeri müttefiklikti. Anlaşmanın günümüze kadar gelebilen detayları kısmi olsa da, temel esasların karşılıklı saldırmamazlık, dışa karşı hep birlikte savunma ve imzalayan taraflardan herhangi birinin sefere çıktığında, diğerlerinin de kuvvetleri ile destek vermesi, olduğu açıktır. Yapılacak seferler, yıllık yapılan bir toplantı ile belirlenmiştir. Sefere giden kuvvet sayılarının Roma'ninkilerle aynı olduğu ve elde edilen ganimetlerin de eşit bir şekilde paylaştırılacağı belirlenmiştir. Görünüşe göre yapılan seferlerin komutasının kimi zaman Roma, kimi zaman da başka bir şehir devletinde olduğu görülmüştür. Bu anlaşmanın yapılmasının arkasındaki esas sebep, özellikle saldırılarının bu dönemde çok arttığı, Volsci ve Aequi gibi,

Latium'un çevresindeki dağlarda yaşayan İtalyan kabilelerdi (Rolle 1989: 24).

M.Ö. 358'e doğru, bu dağ kabilelerinin saldırıları, başarılı bir şekilde önlenmiştir. Fakat bundan sonra, Romalılar anlaşmayı tanımamaya başlamışlardır. Sonraki süreçte Romalıların, Eski Latium topraklarına tecavüzlerinde artış görülmüştür. M.Ö. 341'de, Eski Latium'un diğer şehir devletleri, Latin Birliği'ni kurarak, Roma'nın, kalan topraklarını işgal etmesini önlemek için bu devlet ile savaşa girmişlerdir (M.Ö. 341 ile 338 arasında gerçekleşen Latin Savaşı). Fakat Roma, kesin bir zafer kazanarak, Eski Latium'un çoğunu işgal etmiş ve Tarquinus döneminden iki yüz yıl sonra ilk defa, Latin halkı üzerinde egemenliğini sağlamıştır (Barrow 2002: 92).

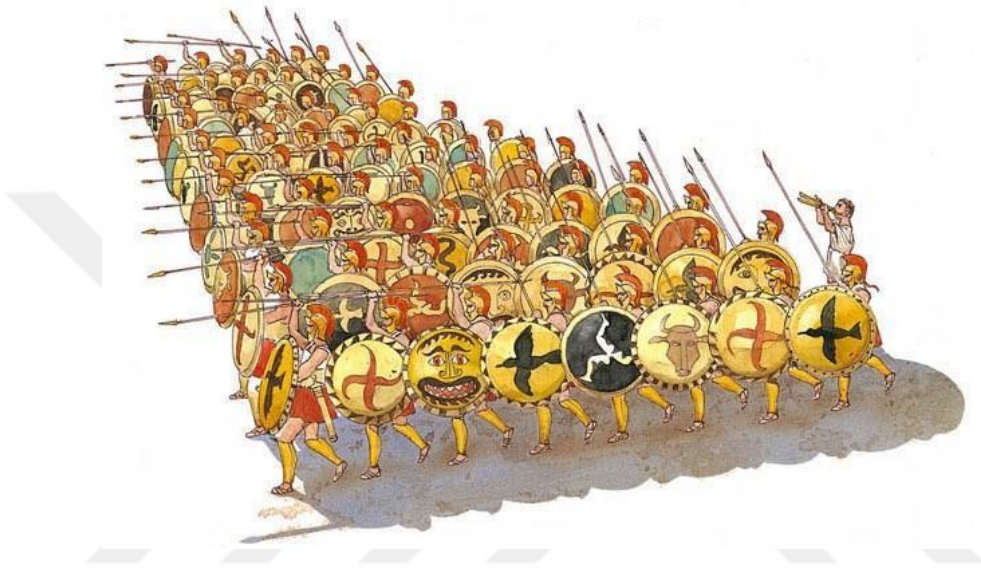
3.2. Roma Ordusunun Değişimi

Roma Ordusu'nun Orta Cumhuriyet Dönemi'ndeki değişimi, temelde üç döneme bölünebilir. İlki, özellikle Samnite İttifakı'na karşı olmak üzere, Roma'nın İtalya'ya hakim olmak için savaştığı dönem (M.Ö. 338-264). İkincisi, Batı Akdeniz'deki egemenliğin sağlanması için Kartaca ile yapılan mücadele (M.Ö. 264-201). Üçüncüsü ise, Doğu Akdeniz'deki egemenliğin sağlanması için Helenistik monarşiler ile yapılan mücadeledir (M.Ö. 200-91). İlk dönemdeki seferlerin İtalya Yarımadası ile sınırlandığı görülmektedir.

İkinci dönemdeki seferlerin ise hem İtalya içinde (Hannibal'in M.Ö. 218-203 yılları arasındaki işgali sırasında), hem de Batı Akdeniz'de yer alan diğer bölgelerde (Sicilya, Sardunya, İspanya ve Kuzey Afrika) yapıldığı görülür. Üçüncü bölümdekilerin ise hem Batı, hem de Doğu Akdeniz'de, özellikle deniz ötesinde yapıldığı görülmektedir (İplikcioğlu 2007: 129).

M.Ö. 550 ile M.Ö. 300 arasındaki erken dönemdeki Roma ordusunun, genellikle Grek stili hoplites ağır piyadelerinden oluştuğu ve bunlara ek olarak orduda hafif (zırhsız) piyade (velites) ve hafif süvarilerin bulunduğu bilinmektedir. Hoplitesler, savaş meydanlarında phalanx düzeninde, tek vücut olarak dövüşür ve yavaş hareket ederlerdi. Orduyu oluşturanlar ise sefer sezonunda orduya katılan ve genellikle arazi sahibi olan çiftçiler olmuştur. Krallık Dönemi'nin sonunda (M.Ö. 550-500) ordu, 9 000 kişiden (6 000 hoplites, 2400 hafif piyade ve 600 süvari) oluşan tek bir legion olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yüz yılında (M.Ö. 300'e

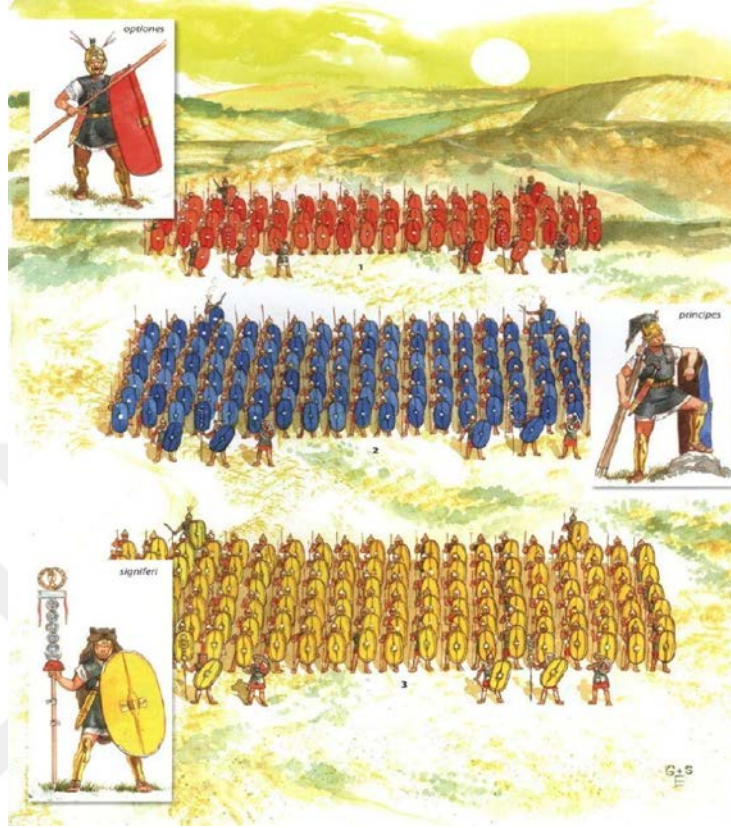
doğru) ordu, her biri 5 000 kişiden oluşan iki legiona bölünmüştür (şekil 3.4). Legionun alt birliği ise, hem istihdam, hem de taktik sebeplerden ötürü, her biri 100 asker olan centuria bölüğü olmuştur. Erken dönemlerdeki çoğu savaşlar, meydan savaşından ziyade küçük çaplı çatışmalar ve akınlar biçiminde olduğundan, çoğu saldırı, her centuriaenin bağımsızca hareket etmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Christopher 2011: 114).

şekil 3.4. Roma Ordusu, Krallık Döneminden M.. 300'lere Kadar Hoplitelerin Oluşturduğu Phalanx Düzen (Demircioğlu 1998: 141)

İtalya'nın egemenliği için, Roma'nın Samnit İttifakı'na karşı yürüttüğü zor savaşlar, o dönemin antik yazar Polybius'un söylediği gibi, Roma askerlerinin Yunan tarzı falanks düzeninden, İtalyan tarzı manipüle edilmiş orduya geçişine yol açtı. Bu tarzı Samnit düşman birliklerine örnek teşkil eden Romalılar, manipler birliklerin Güney İtalya'nın dağlık yapısında daha etkili ve daha hızlı olduğunu keşfetmiştir. Bu şekilde biçimlendirilmiş ordularıyla başarılı olan Romalılar, ordularında bu yapıyı yüzyıllar boyunca korumuşlardır. Manipler yapının Pyrrhus (M 280-275) işgalinde tamamen işgal edildiği anlaşılmıştır. Bu tarihten sonra, Romalılar savaş alanlarında birleşik bir ünite olarak görünmediler, ancak üç farklı ekiple (l gruplar) ağır piyadelere bölünmüş savaş alanlarında var olmaya devam ettiler. Bu sistemi gz önüne alarak, en gelişmiş birlik hastati mızrak taşıyıcıları), principes

(merkez saftakiler) ve triarii (üçüncü saftakiler) olduğunu görüyoruz (Şekil 3.5) (Demircioğlu 1998: 141).

Şekil 3.5. Manipular Yapıda Dizilen Roma Ordusu (Gibbon 1987: 133)

Asıl olarak, sistem içerisinde yer alan bu üç gruptaki askerlerin, saplamak için kullanılan mızraklar kullandığı tahmin edilmektedir. Fakat M.Ö. 250 yıllarına yakın dönemde, ağır bir cirit cinsi olan pilumundan yararlanılmaya başlamasıyla beraber, yalnızca ilk sıranın hastae şeklinde bulundurulması uygun görülmüştür. Bununla beraber, yeni oluşum ile birlikte, senelik asker alımları iki kat artırılarak, Roma ordusu 4 legiondan meydana gelmeye başlamıştır. Tüm bunlarla birlikte, savaşa çıkan tüm Roma ordularına, istisnasız, minimum legion sayısı birliklere eşlik etmiştir. Tüm bunlar neticesinde savaş meydanına çıkan Roma ordu birlikleri eskiye nazaran en az dört kat daha büyük bir yapıya sahip olmuşlardır (Gibbon 1987: 133).

3.3. Savaş Eğitimleri

M.Ö. 200'e kadar Cumhuriyet ordusu, sonraki dönemin orduları gibi, kalıcı ve profesyonel askeri birliklerden oluşmamıştır. Bunun yerine, vatandaşlar zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmuştur.

Her sefer sezonu askere alınırlar, sonrasında evlerine dönerlerdi (Fakat büyük savaşların olduğu dönemlerde, ordu kışları da silah altında tutulur, bazen ard arda yıllar boyunca görev yaparlardı). Roma, Pön Savaşları'ndan sonra bir deniz ötesi imparatorluğa dönüşünce, önemli eyaletlerde konumlanan ordular, kalıcı mahiyete bürünmüşlerdir. Buna karşın hiçbir asker, yasal olarak ard arda 6 yıldan fazla askerlik yapmaya zorlanmamıştır (Atlan 1970: 169).

Askere yazılan birlikler, normalde her yıl, iki consul arasında eşit olarak bölünmüştür. Fakat Senato, gereken durumlarda praetorların komutasına ek kuvvetler verebilmekteydi. Bu magistrateler (yüksek memur), proconsul veya propraeor ünvanını alarak, bir yıl daha birliklerin komutasını alabilirlerdi. Pön Savaşlarından sonra, proconsul ve propraeorlar, denizötesi imparatorluğun eyaletlerinde, valiler olarak görev yaparak, 3 sene boyunca oradaki askeri birliklerin komutasını üstlenmişlerdir (Michael 2000: 105).

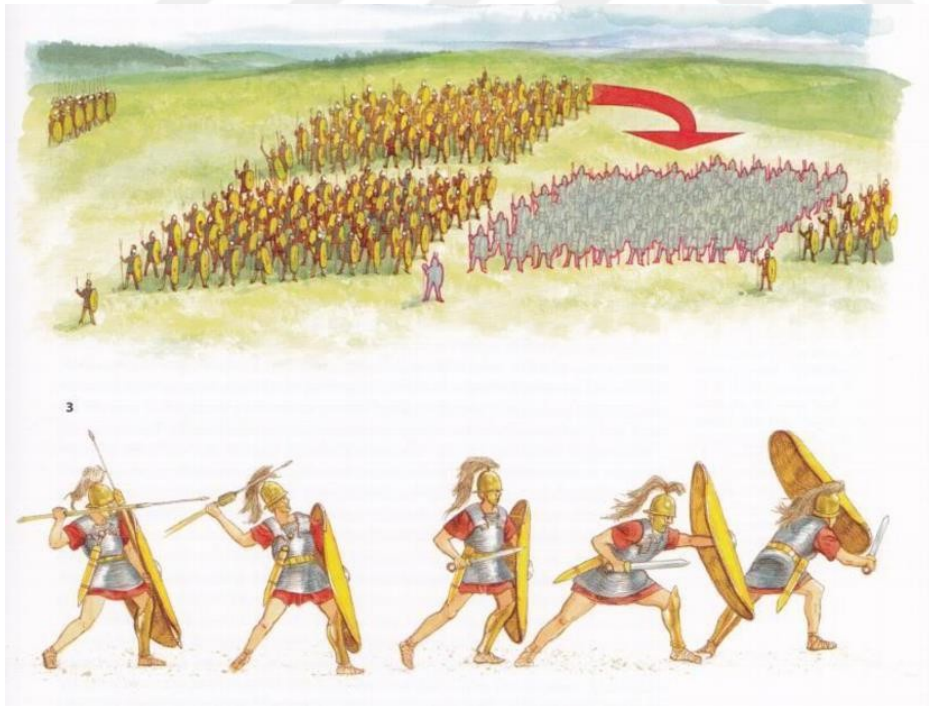
Orta Cumhuriyet Dönemi'nde, Romalı vatandaşlar legionlarda istihdam edilirken, Latin ve İtalyan müttefikler, alae birlikleri olarak istihdam edilmişlerdir ("Kanatlar", bu birlikler, savaş alanlarında ordunun her zaman sağ ve sol kanatlarında yer almaktaydı.). Normal consular ordu, iki legion ve iki alaedden (17 500 piyade ve 2 400 süvari) oluşurken, Samnite Savaşları'ndan itibaren, her yıl askere yazılan iki legionun sayısı dörde çıkarılmıştır. Büyük tehlike durumlarında, bir consul, ordusunu iki katına çıkarma yetkisine sahip olarak, 4 legiona komuta edebilmiştir. Fakat, kanatlarda bulunduğundan alae'nin sayısı, genellikle 2'de tutulmuştur. M.Ö. 216'daki Cannae Savaşı'nda ise, alaelerin sayısı da iki katına çıkarılmış ve her consul yaklaşık 40 000 askere komuta etmiştir (Michael 2000: 106).

Savaş alanında, geleneksel olarak, piyade sırasının merkezinde Romalı legionlar yer almış, Latin alae ise kanatlarda konumlanmıştır. Bundan dolayı, normal bir consular orduda, iki alaedden biri dextra (sağ ala), diğeri sinistra veya laeva ("sol" ala) olarak adlandırılmıştır. Romalı süvariler sağ kanatta konumlanmışken, İtalyan

süvarisi sol tarafı tutmuştur. Sonuç olarak sol kanat, sağ kanattan 3'e 1 oranında daha kalabalık olmuştur.

Örnek verilir ise; bu düzeni Cannae'de fark eden Kartaca generali Hannibal, en iyi süvari birliğini, az sayıdaki Roma süvarisinin karşısına yerleştirmiştir. Savaş sırasında, az sayıdaki Roma süvarisi, kısa sürede bozguna uğramıştır (Levtchenko 1979: 155).

Polybius'un belirttiğine göre, normal bir consular ordunun savaş düzeni şu şekilde olmuştur: En sol Kanat: Equites Latini (1 800 süvari), Sol yan: Ala Latina Sinistra (4 200 piyade), Merkezin solu: Legio Romana I (4 200 piyade), Merkezin sağ: Legio Romana III (4 200 piyade), Sağ yan: Ala Latina Dextra (4 200 piyade), Sağ kanat: Equites Romani (600 süvari) (Şekil 3.6). Merkezdeki legionlara verilen sayıların sıra ile olmayıp, bir sıra ara ile verilmesinin sebebi, bir ordudaki legionların sayılarının ya tekil ya da ikişerli numara taşımalarındandı. Diğer consulün ordusundaki legionların sayısı ise, Legio Romana II ile Legio Romana IV'tü (Michael 2000: 107).

Şekil 3.6. Manipular Formasyondaki Roma Ordusu ve Savaş Stili

3.4. Askerlerin Önemi

Erken dönem Roma dünyasında askerlik, en şerefli bir vatani vazife olarak addedilirdi. Vatan için savaşmak, gerekirse canını vermek bir şeref payesi sayılıyordu. Bu milli his, Romalıların askerliğe bakış açısını büyük oranda etkilemiştir.

Roma'nın ilk zamanlarından itibaren Romalı vatandaşa, kendini ilahi bir gayeye bağışlama hissi görülür. Roma şehri adına, ailesini ve tanrılarını koruyucu bir vatandaş olarak çarpışmak Romalının bir ayrıcalığı idi (Barrow 1965: 4). Komşu kabilelerin sürekli tehdidi altında olduklarından Romalı çiftçilerin her an silaha sarılmaya hazır olduğu dönemlerde Romalıların karakteri de biçimlenmiş oldu. Romalı vatandaş, çiftçi-askerdi. Savaş zamanı tarlasını, ailesini bırakıp devletin hizmetine koşan, savaş bitince de tekrar işine devam eden L. Quinctius Cincinnatus gibi kimselerdi (Barrow 1985: 78).

Şu hususu da belirtmek gerekmektedir: Roma, devlet için faydalı iş yapanlara büyük mükâfatlar vermekte idi. Geniş arazilere sahip olmak, Comitium'a heykelinin dikilmesi, gösterişli bir cenaze merasimi ile defnedilecek olmak, adının saygı ile anılması, kendi ailesine rahat bir hayat kazandırma arzusu, toplumda itibarının artacak olması gibi kazançlar elde edebileceğini düşünen Romalılar, bütün bunları da düşünerek devletleri için pek çok üstün hizmetlerde bulunmuşlardır. Tabi ki karşılığını da almışlardır. Bütün Roma tarihinde bu görüşü destekler mahiyette pek çok misal mevcuttur (Barrow 1985: 79).

Eski Romalılar, millet olma şuuruna sahiplerdi. Romalı bir vatandaş, kendi menfaatlerinden daha ziyade, devletin ve milletin menfaatini gözetirdi. Vatan toprağı, onlar için kutsaldı. Devletin bekası için her vatandaş, üzerine düşen görevi eksiksiz olarak yerine getirmeye çalışırdı. Bu yolda canını bile vermekten kaçınmazdı.

Clusiumluların (İtalyan) yaptığı saldırıya (M.Ö.507) karşı koyamayan Romalılar, iç kaleye sığınmışlardı. Düşmanın Roma'ya girmesini engellemek için Tiber nehri üzerindeki bağlantı köprüsünü yıkmak gerekmekteydi.

Halk, çaresizlik içinde idi. Bu sırada, Horatius Codes adlı bir vatandaş kılıcını, kalkanını kuşanarak düşmana karşı çıktı. Horatius, köprü üzerinde düşmanla

çarpışarak onları oyalarken, bu fırsattan faydalanan arkadaşları köprüyü yıktılar. Böylece, düşmanın Roma'yı istilası engellenmiş oldu. Senatus, göstermiş olduğu bu fedakârlıktan dolayı Horatius Cocles'in Comitium'a heykelinin dikilmesine karar verdi. O, memleketinin emniyetini kendi canına tercih etmişti. Yaptığı vatanperver davranış gelecek nesiller için bir misal teşkil etmiştir. İşte, Roma müesseseleri, genç beyinlere böylesine bir zafer ihtirası ve ruhu aşılama üzere kurulmuştur (Herrin 2010: 187).

Romalı, savaşta mağlubiyeti ve esareti onursuzluk sayardı. Mağlubiyete asla katlanamazlardı. Her hangi bir savaşta ordu mağlup olursa, bunun acısını hemen çıkartmaya gayret ederlerdi. Mesela, Samnitler (Roma Devletindeki halk) M.Ö. 321 senesinde Furcae Caudinae (Caudinae geçidi) denilen yerde Romalıları tuzağa düşürerek, teslim olmaya zorladılar. Askerlerinin, Samnitlere esir düştüğünü haber alan Senatus, hemen yeni bir ordu oluşturarak alınlarına sürülen bu lekeyi temizlemeye çalışmıştır. Gerçekten de Romalılar, peşpeşe vurdukları darbelerle Samnitlerden öçlerini fazlası ile almışlardır (Barrow 2002: 149).

Roma'da askerliğin önemini ya da Romalıların askerliğe verdiği önemin ne derece yüksek olduğunu onların disiplin anlayışlarından rahatlıkla anlamak mümkündür. Roma ordusunda çok sıkı bir disiplin anlayışı vardı. Buna riayet etmeyenler en şiddetli şekilde cezalandırılırdı.

Romalı, disiplin ruhu ile dopdoluydu. Bunu daha çok küçük yaşlarda iken evinde öğrenirdi. Babanın sözü mutlaktı. Penates denilen ev tanrıları da bu disiplin anlayışına ayrı bir kutsallık katardı. Romalı çocuk büyüdüğü zaman devlete karşı olan görevine de aynı disiplinle sarılırdı. Bu disiplin ve görev sorumluluğu Roma erken dönemlerinde oldukça belirgin bir şekilde göze çarpar (Ostrogorsky 2015: 134).

Erken dönemlerde bir Romalı hem asker hem de çiftçidir; yalnız asker veya sadece çiftçi olarak düşünülmez, hem çiftçi hem asker olarak nitelendirilirdi. Erdemleri; çalışkanlık, dayanıklılık, cesaret, kendine güven, sadelik, namus, iktisat, ileriye görüş, sabır ve kendisinden büyük insanlara gerekli hak ettikleri saygıyı göstermektir. Sayılan tüm bu maddeler aynı zamanda bir askerinde kendisinde bulundurması gerekli olan niteliklerdir. Düzen gereği düzenli yaşantının kıymetinin o da farkında olmalıdır, çünkü içgüdüsel şekilde biranda gelen bir çağrıyı yanıtsız

bırakmaması gereklidir. Özgüveni yerinde olmalıdır. Çiftçinin güçlü olması, dayanıklı bir vücuda sahip olması asker açısından oldukça işe yarar bir özelliktir; el ustalığı, silahları iyi kullanmasına yardımcı olur, yapıcı özelliklere sahip olması, hendek kazmayı, yol ve tahkimat yapmayı bilmesi kesin olarak gerekmektedir. Tarla ekimini, taş oluklar kazmasını bildiği gibi, bir ordugâh düzenlemesini, tahkimat yapmasını da bilecektir. Açık hava yaşam şartlarına ayak uydurabilmelidirler işleri gereği zaten çoğunlukla açık havada zaman geçirmektedirler. Asker de, bir çiftçi gibi, planlanan tüm tasarıların dengesini bozabilecek unsur ve olayları önceden tahmin edebilme özelliğine sahip olmalıdır (Barrow 1985: 101).

Her Romalı, bir kez silahlanıp araziye çıktı mı, her yere ve zamana göre ve düşmanın her türlü saldırılarına karşı hazırdırlar, temel yapıda veya ayrı birlikte ya da tek bir manipulusta (grup), hatta tek başına çarpışması gerekse bile. Böylece Roma kuvvetinin her askeri her tür hizmeti vermeye hazır olduğu için, Romalıların planları da diğerlerinininkinden çok daha başarılı neticeler vermiştir. Roma ordusunda disiplinin ne derece yüksek olduğunun en somut delillerinden birisi askeri kamplardır. Kamp, Roma ordusunun ayırt edici özelliklerinden birisidir. Pek çok kaynakta, Roma ordusunun gece konakladığı yeri tahkim ederek güven altına alması (castra munire) anlayışının, Roma egemenliğinin en kuvvetli temellerinden birisi olduğuna işaret edilmiştir. Bu kamplar büyük bir titizlikle kurulurdu ve tahkim edilmiş bir şehrin küçük bir kopyası niteliğinde idi (Wood 1976: 96).

Hareket halindeki ordu, her konakladığı yere mutlaka bir kamp kurardı. Böylece, ani baskınlara karşı müstahkem bir mevki elde edilmiş oluyordu. Kamp, mükemmel bir barınak olduğu kadar, yapılacak olan harekâtların da tertip edildiği merkezdir. Özellikle düşman topraklarında gerçekleştirilen operasyonlarda bu kamplar çok büyük rol oynamıştır.

Romalı askerler savaşta yenilgi emareleri belirmeye başlayınca kampa sığınarak toparlanma ve dinlenme imkânı buluyorlardı. Ayrıca, bir sonraki harekâtın planları da bu kamplarda çizilmekte idi. Kamp sistemi, Romalılara savunma ve saldırıya yönelik savaş avantajlarını birleştirme ve duruma göre ya savaştan çekilme ya da teslim olma ve sonraki durumda da hemen kale şehrinin duvarları altındaki kamp siperleri içerisinde savaşıma imkânı sağlamıştır. Bir Roma atasözünde söylendiği gibi, “Romalılar hiç kıpırdamadan fethederler” (Prokopius 1980: 117).

3.5. Askeri Teşkilatlanma

Sürekli bir yenilenme çizgisi takip etmiş olan Roma, aynı anlayışla ordusunu da, ihtiyaçlara göre modernize etmiştir. Birlik nizamı konusunda, çok büyük metod ve şekil değişiklikleri yapmıştır. Zaman içerisinde, sadece savaş çıkınca toplanan vatandaş ordusu yerini profesyonel askerlerden oluşmuş legionlara bırakmıştır. Bu birlikler, liyakat sahibi komutanların buyruğu altında, önünde durulamaz savaş makineleri haline gelmişlerdir. Roma ordusu, piyade gücüne dayalı bir ordu modeliydi.

Bu model içerisinde düzenlenen birliklerde esas gücü piyadeler oluşturmuş, süvari sınıfı ikinci planda kalmıştır. Ağır piyade, asıl muharip gücü, merkez kuvvetlerdi. Hafif piyadeler, genellikle, ağır piyadelerden oluşmuş birliklerin cenahlarında yer alırlar ve kanatlardan gelecek saldırılara karşı merkezi koruma görevi yaparlardı. Bunlar, ağır piyadeye oranla manevra yapabilme kabiliyetleri daha yüksekti. Çünkü, teçhizat bakımından daha hafiftiler (Barrow 2002: 157).

Ağır piyade (hoplites), phalanxin (mızrak) temelini teşkil etmiştir. Bunlar, hoplon adı verilen bir kalkan taşırlardı. Hoplites ismi de bu kalkandan gelmektedir. Hoplites korunmak için miğfer giyer, zırh kuşanır ve dizlik takardı. Servius Tullius'un krallığı döneminde Romalılar mülkiyete dayanan askerlik kaydı sistemini benimsediler, piyadelerden daha çok faydalanabilmek için taktik birimlerini gözden geçirdiler.

Varlıklı üç sınıf ağır silahlı piyade ihtiyacını karşıladı; daha az zengin sınıflar ise hafif birlikleri oluşturdular. Savaş alanında, hafif piyadelere ait centurialar phalanxlarla birleştirildi. O dönemden itibaren Roma ordusunun gücü piyadeleriyle ölçülür oldu (Herrin 2010: 192).

Phalanxların en güçlü özellikleri birbirlerine yakın durmalarıydı. Birleşik bir kitle halinde omuz omuza savaşan ve çevirme fırsatı vermeyen phalanxin yenilmesi hemen hemen imkânsızdı. Elverişli şartlarda önündeki her şeyi silip süpürmek için, militan ruhlu obur bir kirpi gibi kendini ileri doğru atardı. Phalanx birlikleri harekete geçtiği an itibarıyla, her askerin sağında bulunan askerin kalkanının korunma mesafesine girmeyi istemesinden dolayı ordu düzeni sağ tarafa doğru bir kayış gösterirdi (Grant 2000: 257).

Phalanx, cepheye uygun şekilde yerleştirilmişse, kanatlardaki ve gerilerdeki birlikler kendilerine yeterince yakınlarsa, düşman birliklerinin yenilgisi kaçınılmazdı. Bu düzen içerisinde kalkan kalkana, miğfer miğfere, asker askere yaslanır, atların yeleleri miğferlerin parlak tüyelerine karışıp ahenkle uçuşurken görkemli bir phalanx savaşı görüntüsü ortaya çıkar.

Gerideki phalanx safları ellerindeki mızraklarını önlerindeki safların omuzları üzerinden yukarı doğru kaldırır. Böyle yapmakla ön sıradakilerin başlarını bir kalkan gibi korumuş olurlar. Ayrıca, ilerleyiş sırasında geri saflar vücutlarının ağırlığı ile ön saftakilere baskı uygularlar. Böylece hem güçlü bir hücum sağlar, hem de ön safları tehlikeden korurlar. Phalanxin genel ve kapsamlı nizamı bu şekildedir (Malay 1990: 100).

Kalkanları, göğüs zırhları ve miğferleri ile ışıldayan mızraklı askerleriyle, eskiler legiona “duvar” adını vermişlerdir. Legion, legio tabirinden türemiş bir terimdir. Bu, yaklaşık olarak Makedonların sarissae phalanxlarını geliştirmeleri ile aynı zamana rastlamaktadır (Gregory 2011: 154).

Roma ordusunun teçhizatında gerçekleştirdiği yenilikler kadar stratejilerinde de değişikliklerde bulunması yeni bir ordu düzenine geçiş sağladığını ifade etmektedir. Sürekli olarak ücretli askerlerden yararlanmışlar, vatandaş askerlerin savaş esnasında geçen zaman dilimi boyunca kendilerine ait tüm masrafları kendileri tarafından giderilmesini gerektiren kurallarını kısmen değiştirmişlerdir. Böylece, bir hoplites askerinin savaşa giderken doğacak masraflardan sorumlu tutulması eski bir düşünce halini almıştır. M.Ö. IV. asırda Romalılar bu sistemden tamamıyla vazgeçip legionerlere ücret ödemeye başladılar (Akarca 1972: 102).

Legionun temel gücünü piyadeler oluştururdu. Piyade sınıfı on cohorta (tabur) ve otuz manipulusa (bölük) ayrılıyordu. Cohortlara askeri tribunuslar, manipuluslara ise centurionlar kumanda etmekteydi. Standart bir legion altı bin askerden oluşurdu.

3.6. Savaş Araç ve Gereçleri

3.6.1. Koçbaşı

Aries, büyük ağaç gövdelerinden yapılmış, bir tarafı topuz ya da koçbaşı şeklinde, maden kaplı serenlerdi. Kaynaklarda, koçbaşının ilk defa Kartacalılar tarafından kullanıldığı kaydedilmiştir. Kadiz'i muhasara altına alan Kartacalılar, şiddetli saldırılarına rağmen şehri bir türlü, zaptedemezler. Nihayet, hisar önü siper duvarlarından birisini ele geçirerek onu yıkmaya ve açılacak gedikten içeri girmeye uğraşırlar. Ancak, yanlarında yıkım için gerekli araçları bulunmadığından, çevreden buldukları büyük bir ağaç gövdesi yardımı ile duvarı yıkmaya çalışırlar. Aynı bölgeye yaptıkları şiddetli darbelerle duvarı oluşturan taş örgüleri yıkmayı başarırlar. Grekler de koçbaşını yoğun olarak kullanmışlardır.

M.Ö.440 senesinde Perikles'in, Atina Birliği'nden ayrılmak isteyen Samos'u muhasarasında koçbaşı kullanılmıştır. Daha sonra, Spartalılar M.Ö.429'da Plataia'ya yaptıkları saldırıda koçbaşı kullanmışlardır. Yunanistan'da Olympia bölgesinde yapılan kazılarda, yapılış üslubu dolayısı ile M.Ö. V. asra tarihlenen tunçtan yapılmış mahmuzlu bir koçbaşı bulunmuştur (Baydur 1976: 162).

Onlarca askerin, elleri üzerinde taşıyarak, koşar adımlarla kale duvarlarına sert darbeler indirdikleri bu muhasara aracı, daha sonraki dönemlerde tekerlekli ahşap ızgaralar üzerine oturtulmuş ve deri ile kaplanarak yanma tehlikesine karşı daha muhafazalı hale getirilmiştir. Böylece, hem koçbaşının kullanılması kolaylaşmış hem de daha sert ve seri darbeler indirilmesi sağlanmıştır. İlk başta yekpare ağaçtan yapılan koçbaşının ucu, daha sert darbeler vurabilmek için sonraları tunç veya demirle kaplanmıştır (Akarca 1972: 98).

Muhasara tekniğinde büyük aşamalar kaydetmiş olan Romalılar koçbaşlarından yoğun olarak faydalanmışlardır. Legionlarda muhasara aletlerini kullanma becerisine sahip bir nevi topçu sınıfları ve ayrıca bunları taşıma görevini yapan birlikler oluşturulmuştu. Bu birlikler, hareket halindeki ordunun arka taraflarında bulunur ve savaş makinelerini taşırlardı. M.Ö. I. asra gelindiğinde Roma legionlarının, piyade başına düşen kuşatma silahı oranı her yüz adama bir tane düşecek şekilde ayarlanmıştı. Marcus Antonius, Asya'ya yaptığı seferde, yanında üçyüz araba ile taşınan kuşatma araç-gereci bulunduruyordu. Bunların arasında 24,5

m uzunluğunda bir şahmerdan da vardı. Bu şekilde tekerlekler üzerine monte edilen koçbaşının bir sonraki aşamada vieae (kaplumbağa) denilen üstü kapalı korunaklara yerleştirildiği görülmektedir. Roma muhasara tekniklerinde koçbaşı daha ziyade bu korunaklarla birlikte kullanılmıştır (Kretzschmer 2000: 148).

3.6.2. Kaplumbağa

Romalılar, tekerlekler üzerinde hareket eden koçbaşı kaplumbağasını da kullanmışlardır. Kaplumbağa, kale önüne kazılmış hendekleri doldurarak sur duvarlarına ulaşmayı amaçlayan bir savaş makinesidir. Çabuk tutuşan çam veya kızıl ağaç türleri dışında, dayanıklı ve sert ağaç kalaslarından yapılırdı. Makinenin etrafı, çift dikişle dikilmiş ve içi deniz yosunu veya sirkeye batırılan samanla doldurulmuş tabaklanmamış deri ile kaplanırdı. Makine bu metotla, yanıcı maddelere veya sert darbelere karşı daha dayanıklı hale getirilmiş olur. Chalcedonlu Geras, altında tekerlekleri bulunan ahşap platformu meydana getiren ilk kişidir. Geras, üzerine dikme ve çapraz bölümlerden meydana gelen bir iskelet inşa ederek içerisine koçbaşını astı; makinenin iç kısmında duvarı döven askerleri muhafaza edebilmek için ise dış yüzeyini öküz postu ile kapladı. Makinenin ağır hareket etmesi nedeniyle ilk dönemlerde koçbaşı kaplumbağası olarak adlandırılırdı (Landels 1996: 101).

Koçbaşı kaplumbağasının maruz kalacağı ateşleri söndürmek amacıyla makinede çok miktarda su bulundurabilecek depolar yer almaktaydı. Bunun içerisinde tornalanarak yapılmış bir silindir mevcuttu. Silindirin üzerinde bulunan koçbaşı, asıl etkisini iplerle ileriye ve geriye doğru sallandığı anda gösteriyordu. Yaklaşık yüz kişi tarafından yönetiliyordu. Bu özelliklerinden farklı olarak, koçbaşı kaplumbağası altı farklı yönlü hareket kabiliyetine sahipti; öne ve arkaya, sola ve sağa, yukarı ve aşağı.

3.6.3. Savaş Kuleleri

Muhasara savaşlarında yığma tepelerin (agger) oluşturulmadığı zamanlarda devreye çok katlı kuleler giriyordu. Savaş kuleleri (Grehelepoleis), bozulup tekrar kurulabilme özelliğine sahipti. Makinenin parçaları nakliye birlikleri tarafından, muhasara altına alınacak kaleye kadar taşınırdı. Bu kuleleri ilk defa Kartacalılar kullanmıştır. Sicilya seferinde, Selinus'u (M.Ö.409) ve Akragas'ı (M.Ö.408) kuşattıklarında bu kulelerden faydalanmışlardır. Savaş kuleleri hareket kabiliyeti

olan muhasara araçlarıydı. Kuleyi oluşturan parçalar, manivelalar üzerinde çalışan yüzlerce asker tarafından yerlerine yerleştirilirdi.

Antik kaynaklarda on katlı savaş kulelerinden bahsedilmektedir. Çok fonksiyonlu olarak kullanılabilirdi. Bu aracın katlarına (tabulata) mancınıklar yerleştirilip, surların daha yüksek bir irtifadan dövülmesi sağlanırdı. Ayrıca, surlara yaklaşılabiliirse üst katlardan köprü (sambuca) atmak sureti ile surlara çıkartma yapabilmek mümkündü (Akarca 1972: 104).

Bu kuleler, ahşap malzemeden inşaa edilmiştir. Yangın tehlikesine karşı tabaklanmamış derilerle kaplanmıştır. Ayrıca, katlardan birine su deposu yapılmak sureti ile basit bir yangın kontrol sistemi de geliştirilmiştir.

3.6.4. Ok ve Yaylar

Yay, savaşlarda kullanılan her türlü mancınığın temel biçimidir. Bu temel üzerine daha büyük ve güçlü fırlatma silahları geliştirilmiştir. Yay, çok basit yapıda olduğu kadar, germe hareketi ile yavaş yavaş verilen enerjiyi depolayabilen ve fırlatma anında bu enerjiyi hızla açığa çıkaran güçlü ve kullanışlı bir silahtır. Bir yayda depolanabilen enerji miktarı iki faktör tarafından belirlenir; germe kuvveti ve germe mesafesi. Bunların ikisi de yayı kullanan kişinin gücü ile orantılıdır. İlki, okçunun göğüs, kol ve omuz kaslarının gücüne bağlıdır. Yaklaşık kırkbeş kiloluk bir çekiş kuvveti gerektiren yay, normal yapıda bir insanın kolayca kullanamayacağı bir silahtır. Ayrıca nişan alma sırasında yayın ipini tutmak ve oku tam zamanında fırlatmak için parmakların ipi denetleme yeteneği de çok önemlidir. İkinci faktör olan yay ipini germe mesafesi ise okçunun sağ ve sol eli arasındaki uzaklıktır. Germe mesafesini iyi ayarlamak okun istenilen mesafeye fırlatılması ve düşmanın vücudunda derin bir yara açması bakımından önemlidir (Landels 1996: 109).

3.6.5. Mancınık

Antik çağda mancınıklar, modern çağın ateş kusan toplarının yerini tutmuştur. Ağır taş güller, uzun oklar ve yanan meşaleler fırlatma özelliğine sahip mancınık türleri bulunmakta idi. Romalılar bu tip silahları yoğun olarak kullanmışlardır. Balista, onager, catapultes gibi mancınık türleri Roma legionlarının zaferlerinde önemli rol oynamıştır.

Bu savaş makineleri, konuşlandırıldığı noktalardan çeşitli yönlerdeki hedeflere taş güller ve demir kargılar yağdırarak düşmanın mukavemetini kırmaya yararımlardır (Kretzschmer 2000: 144).

Bunların büyüklüğü, atacakları merminin hacmi ile orantılı idi. Merminin ebadına göre, makinenin de o derece büyük olması gerekli idi. Mancınıklar, mazgal siperlerini tahrip etmek sureti ile surlardaki düşman askerlerini zararsız hale getirirken, aynı zamanda surlara yaklaşan askerlerini destekliyor ve sur duvarlarını yıkıyordu. Ayrıca, kale içerisine yangın çıkarıcı maddeler atılarak müdafaacılar kargaşa içerisine düşürölüp moral motivasyonları zayıflatılmaya çalışılırdı (Akarca 1972: 104).

Bu savaş makineleri, yapılış tarzı olarak ikiye ayrılır. Birincisi düz zemberekli mancınık, İkincisi ise burulma zemberekli (geriye bükölmüş zemberekli, mancınık. İkisi arasındaki fark uygulamada açık şekilde görülür. Düz zemberek, genelde uzun mızrakları fırlatan mancınıklarda, geriye bükölmüş zemberek ise taş güller gibi daha ağır mermileri fırlatan mancınıklarda kullanılmıştır. Her iki tür de, üç ayaklı bir yatak üzerine sabitlenebiliyordu. Mancınıklar, ahşap malzemeden yapılırdı. Yangın tehlikesine ve sert darbelere karşı dayanıklı olması için tabaklanmamış derilerle, demir ya da tunç levhalarla kaplanırdı. Mancınıklar, sadece karada kullanılmamıştır (Landels 1996: 133).

Gemilere de konuşlandırılmak sureti ile deniz savaşlarında da faydalanılmıştır. Ancak, denizde hedefi tutturma olasılığı karadakinden daha azdı. Dolayısı ile bu silahı kullanan askerlerin, atış zamanını ve mesafesini çok iyi ayarlaması gerekmekte idi. Atışta isabet kaydedildiğinde ise, ağır taş gülle ahşap gemide hasara yol açıyordu. Bu şekilde su almaya başlayan gemi kısa sürede batıyordu.

Bir mancınık en az iki kişiden oluşan bir ekip tarafından kullanılıyordu. Merminin fırlatılması aşamaları şu şekilde idi: 1-Sürgüyü ileri doğru it. 2- Kıskacı yay ipinin üzerine kilitle. 3-Sürgüyü geri çek. 4-Mermiyi yuvaya yerleştir. 5- Tetiği çek (Landels 1996: 133).

Mancınıklar, yakın savaşa elverişli olmayan pozisyonlarda kullanılan uzak çarpışma silahlarıdır. Konuşlandırıldığı arazinin yapısı, havanın yağışlı olup olmaması, kullanıcının mahareti bu silahların randımanını etkileyen faktörlerdir. Bu

savaş makinelerinin mermileri önceden hazırlanırdı. Alman arkeologlar tarafından Pergamon (Bergama)'da taş gülle cephaneliği ortaya çıkarılmıştır. Burada, farklı büyüklüklerde yüzlerce taş gülle bulunmuştur. Bu mermilerin şekli yuvarlak ya da yuvarlağa yakındı, ağırlıkları beş ila yirmibeş kilo arasında idi. Büyük bir ihtimalle, obüs (kısa namlulu top) tarzında, en uzun menzili sağlamak amacıyla yüksek bir mermi yolu izleyecek biçimde fırlatılıyorlardı; yaklaşık kırkbeş metrelik bir yükseklikten düşüş çok güçlü bir etki yapıyordu (Kretzschmer 2000: 151).

Dayanıklı bir taş yapıdan başka hiç bir şey koruma sağlayamıyordu. Patlayıcıların olmadığı bir çağda, böyle bir merminin etkisi son derece güçlü olsa gerekti (Landels 1996: 116). Bu güller, taş ocaklarında çalıştırılan esirler tarafından yapılmakta idi.

3.6.5.1. Balista

Büyük taş güller fırlatan bir mancınık türüdür. Toprak zeminde belli bir noktaya sabitlendirildiği gibi, atlar tarafından çekilen arabalar üzerine de monte edilebilirdi. Makine, bu şekilde daha kullanışlı hale getirilmiştir. Atılan taş güllerin ağırlıkları beşyüz ile bin feet arasında değişirdi. Bu makine, yaklaşık olarak elli-yüz libre menzile sahipti. Köşelerin kenarlarına ve yüzeylerine demir levhalar, tunç çiviler çakılarak veya millerle kaplanarak daha dayanıklı hale getirilirdi (Malay 1990: 108).

3.6.5.2. Onager

Onager, balistadan daha küçük, temelde sapan görevi yapan, basit yapıda bir mancınık türüdür. Muhasara savaşlarında çok etkili bir silahtı. Asker, bu silahı kullanacağı noktada kendisi yapardı. Bunu sahrada kullanılan bir çeşit havan topuna benzetmek mümkündür. Yaklaşık olarak üçyüz metre menzile sahipti (Landels 1996: 147).

Sıkıca bükülmüş kalın boğumlu tellerden oluşan ve hızla gülle fırlatan bu araç yukarı doğru hareket eden tek bir fırlatma koluna sahipti. Onagerin temel yapısını, meşe ağacından yapılmış iki yatay kalas oluşturur. Bu kalasların arasında kirişler vardı. Bu ana kalasların her birine halatların içinden geçtiği büyük bir delik açılıyordu ve tahta bir kol halat demetinin içinden geçiriliyordu. Kolun ucunda gülle askısını tutan demir kancalar vardı. Atma işlemi tamamlandıktan sonra kolu

durdurabilmek için içi samanla doldurulmuş büyükçe bir yastık kullanılmıştır. Bu yastık, fırlatma zembereğinin önüne yerleştiriliyordu. Fırlatma kolu, en az iki asker tarafından aşağı çekildikten sonra gülle askıya yerleştiriliyordu. Daha sonra bir magister (görevli asker) çekiçle kuvvetli bir şekilde vurmak sureti ile halat düzeneğini tutan sürgüyü itiyordu. Böylece gülleyi fırlatma işlemi tamamlanmış oluyordu (Landels 1996: 147).

Gülle atılması sırasında onagerin arka ucu havaya kalkardı ve çok sert bir şekilde geri tepirdi. Geri tepmesi o kadar güçlüydü ki her atışta konuşlandırıldığı yerinden sıçrar, gerilerdi. Bundan dolayı askerler bu silaha onager (çılgın eşek, yaban eşeği) adını vermişlerdi. Atış sırasında meydana gelen bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için bu silahın, daha ziyade çimenlik zeminlere veya tuğlalardan yapılmış bir yatağa oturtulması gerekmekte idi (Kretzschmer 2000: 151).

3.6.5.3. Catapultes

Hedefe doğru uzun oklar fırlatmak için kullanılan bir mancınık türüdür. Bu oklara genellikle yanıcı maddeler sarılırdı. Bu makine, 1.20 m uzunluğunda bir mızrağı yaklaşık 350 metrelik bir mesafeye fırlatabilirdi. Bu mesafeden, 2 cm kalınlıktaki sert tahtadan yapılmış bir kalkanı delip, 30 cm derine kadar gömülebilirdi. Fırlatma anındaki gerilim kuvveti, yayın kendi elastiki yapısına bağlıydı (Kretzschmer 2000: 155).

Eski çağ kaynaklarında yaklaşık 2 m uzunluğunda ve 3.6 cm çapında oklardan söz edilmektedir. Keskin metal uçları olan bu oklar, hedefi isabet yüzdesini arttırabilmek için yere yakın bir mesafeden fırlatılıyorlardı. Metal zırhları bile delebilecek güçte idi (Landels 1996: 116).

Sıradan oklar için yeterli bir savunma aracı olan ağaç kazıklarından yapılmış bir set bile bu oklar karşısında etkisiz kalabiliyordu. Catapultesin eskiçağdaki kullanımı, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına, doğru hareketsiz makineli tüfek yerine, tank gibi etkili bir savaş aracı geliştirene kadar kullanılan makineliği tüfeğin kullanımına benziyordu. Mancınığın temel işlevi düşman piyadesinin hareket etmesine engel olmaktı. Mancınığa doğru yaklaşan bölükler ya ağır kayıplar vermeyi göze alıyor ya da yere yapışık durumda küçük gruplar halinde ilerliyorlardı. Savunma yapanlar mancınıkları ustaca yerleştirmişlerse ilerlemek çok zor oluyordu.

Buna karşılık saldıranlar da, savunma yapanların, kale surlarına çıkmalarına ve kuşatmaya karşı silahlarını kullanmalarına engel olacak şekilde, kendi mancınıklarını kullanırlardı. Her iki durumda da, mancınığın etkililiği açısından atış çabukluğu çok önemli bir faktördü (Kretzschmer 2000: 155).

3.6.6. Zırh ve Miğfer

Roma askeri için, güçlü silahların yanında, vücudu koruyan zırhlar da önemli yer tutmuştur. Göğüs, kafa veya vücudun diğer bölümleri ne kadar iyi korunursa, asker savaş sırasında daha korkusuz olacak ve daha cesurca savaşacaktır. Bundan dolayı, zırhlar Romalı askerler tarafından devamlı kullanılmış ve sürekli olarak gelişme kaydetmiştir. Consul Marius'un, bir askerin zırhı ile birlikte silahlarını da çıkarabileceği bir zırh türü geliştirdiği bilinmektedir (Gregory 2011: 155).

Legionların silahları ve araç gereçlerinin çeşitliliği asırlar süren hakimiyetleri boyunca devam etmiştir. Roma'da Traianus Sütunu'ndaki heykellerde yanaklara kadar uzanan bir miğfer giymiş, omuzlarında silahlara rahatça hakimiyet sağlamalarını kolaylaştıran, beş tane yayla tutturulmuş, demir şeritlerle korunan, savaşırken serbestçe hareket etme olanağı sağlaması amacıyla belden göğsün üst kısmına kadar, gene aynı şekilde birbirine geçmiş zırhlı şeritlerle sarılı bir asker tasvir edilmektedir. Zırhının altında manşetleri avuçlara kadar inen, İskoç etek boyunda gömlek giyerlerdi, bunun altına da yünden yapılmış dar, golf pantolonu boyunda kısa pantolon (bracae) giyerlerdi.

Bu kıyafetler genellikle deriden yapılırdı. Ayaklarına deri bantlı yürüyüş sandaletleri (caliga, campagus) giyerlerdi. Centurion ve onun da üzerindeki rütbede olan subaylar, tüylü miğferleri ve güzel işlemleri ya da dökümü olan zırhlarıyla daha hoş görünümlü kıyafetlere sahiplerdi. Bu hem görünüşlerini daha hoş kılıyordu, hem de onları savaşta daha dikkatli olmaya zorluyordu (Gibbon 1987: 245).

Kullanılan zırh ve silahlar, savaş taktiklerini de etkilemiştir. Mesela, kalkan ölçüleri kullanımı kolaylaştırmak için küçültülünce, legionerin daha fazla açıkta kalan omuz bölgesinin muhafazası için omuzluklar geliştirilmiştir. Önceleri omuzları da örten zırhlı gömlekler giyiliyordu. Daha sonra lorica segmentata adı verilen zırh türü bunun yerini almıştır. Lorica segmentatanın kuşanılması ve çıkarılması daha kolaydı. Bu zırh parçalardan oluşurdu ve her bir parça deri kayışlarla birbirine

tutturulurdu. Subay sınıfının kalkan kullanmamasını zırhların işlevi ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü, kafayı ve yüz kısmını korumak üzere miğfer giyerlerdi. Bu miğferler çene altını ve boyun kısmını örtecek şekilde dizayn edilmiştir. Göğüslük ve omuzluk takarlardı, karın ve kalça bölgesi de metal levhalardan oluşmuş zırhlı giysi ile örtülü idi. Ayrıca, bacak zırhları (ocreane) da kullanılıyordu. Rütbesiz askerler, tunicalarının üzerine birbirine geçmiş küçük halkalardan oluşmuş bir zırh giyerlerdi. Kalbin tam üzerine gelecek kısma kalp koruyucusu (pectorole) adını verdikleri metal bir parça takarlardı (Gregory 2011: 158).

Yüz ve baş kısmını düşman silahlarından korumak için kullanılırdı. Bronz ve demir gibi sert metallere yapıldı. Legionerler, miğferlerinin tepesine renkli tüyler takarlardı. Bunlar birer süs mahiyetinde olmakla birlikte komutanların kendi askerlerini tanımalarını da kolaylaştırmıştır. Miğferlerine taktıkları bu tüylerden kollarına ve omuzlarına da takarlardı. Bu tüyler her askeri olduğundan daha cüsseli gösterirdi. Dolayısıyla kendisine çarpıcı bir görünüm kazandırarak düşmanı korkutmaya çalışırlardı.

3.7. Savaş Stratejileri ve Taktikleri

Romalılar genelde savaşı çok önemsemezlerdi, onu normal hayat akışını bozan acımasız bir yıkım olarak değil de, olabildiğince çabuk sona erdirilmesi gereken bir vaka olarak ele alırlardı. Onlar savaşı büyük bir macera olarak görmezlerdi; savaş kötüydü ama kaçınılmazdı ve onlara göre kaçınılmazlık kötülükten daha anlaşılır bir durumdu. Bunun yanı sıra Roma'nın askeri tavrı aceleci ve saldırgan tutumdan ziyade sakin ve son derece soğukkanlıydı (Kaçar 2009: 198).

Romalılar, askeri teknik ve taktik bakımından oldukça ileri seviyeye ulaşmışlardı, özellikle muhasara tekniği, kusursuz bir sanat eseri icra ediliyormuş gibi, her şeyi düşünülerek gerçekleştirilirdi. En etkili istihkâmlar bile, Romalıların hücum ve muhasara teknik ve taktiklerine fazla dayanamazdı. Cephe savaşlarında ise Romalıların savaş metodu, basit bir tabirle, “düşman saflarının dağıtılması” işlemiydi. Bu taktik, daha önceleri pek çok savaşta, pek çok millet tarafından kullanılmış, bir bakıma klasikleşmiş bir yöntemdi (Kell 2011: 177).

Genel hatları ile Roma savaş stratejisi; kesin olarak ilk sözü söylemeden önce, söylenecek son sözden emin olmak, düşmanın hata yapmasını beklemek, iyidenenmiş bir sisteme güvenerek beklemek, taktiksel olarak kamp yapısında bir konuma sahip olmak, stratejik açıdan kalelerle şebekeli olarak çalışan bir pozisyon sağlamak ya da müttefikleri desteklemektir (Kaçar 2009: 201).

Romalıların savaş esnasında sabırla en uygun zamanı beklemeleri ile ilgili olarak Fabius Stratejisinden bahsetmek çok yerinde olacaktır. Fabius Maximus'un Hannibal ile mücadelesi sırasında izlemiş olduğu taktik "Fabius Stratejisi" adı ile karakteristik bir strateji türü olarak tarihe geçmiştir. Fabius'un ortaya koyduğu bu strateji, zaman kazanmak için sadece bir muharebeden kaçınma metodu değildi. Bu stratejide, düşmanın moral motivasyonunu sıfıra indirmek esas alınmıştır. Fabius, Hannibal'in askeri üstünlüğünü çok iyi kavradığından, büyük bir askeri harekâta girişmeyi göze almamıştır. Bir taraftan askeri bir çatışmadan kaçınırken, diğer taraftan da Kartacalıların dayanma gücünü yıpratmak için çimdikleiyici nitelikte küçük çapta askeri hareketler yapmayı tasarlamıştır.

Böylelikle, Hannibal kuvvetlerinin İtalya şehirlerinden veya Kartaca üssünden destek görmesini önlemek amacıyla da gütmiştir. Fabian stratejisinin temel unsuru, Roma ordusunun daima tepelerde kalması ve böylece, Hannibal'in süvari bakımından sahip bulunduğu kesin üstünlüğün hiçe indirilmesi idi (Baker 2013: 17).

Fabius, daima düşmanın atlı kuvvetlerinden yüksekte kalmak üzere, dağlarda kamp kurarak onların tepelerinde asılı duruyordu. Hannibal hareket etmedikçe, o da yerinden kıvıldamıyordu; faaliyete geçtiği zaman da, tepeler arasından sıyrılıp arada daima istemediği zaman çarpışmaya zorlanamayacak kadar bir mesafe bırakarak, fakat savaşı sadece geciktirmek suretiyle düşmanın kalbine sanki dövüşe hemen girişecekmiş korkusunu vermek üzere, onun yakınlarında görünüyordu. Fabius Maximus ısrarla düşmanın hata yapmasını beklemek suretiyle en müsait fırsatı kolluyordu. Onun bu stratejisini kendi askerleri bile korkaklıkla bir tutuyorlardı. Bu sebeple ona cunctator (korkak, mütereddit) lakabı takılmıştır (Grant 2000: 202).

Fabius, düşmanın çevresinden ayrılmayıp, Kartacalıların devamlı bir üs edinmelerini önleyerek ufukta akıcı bir gölge halinde kalmış ve Hannibal'in büyük bir zafer kazanmasını önlemiştir. Böylece Fabius, bir yenilgiye uğramaktan kaçınmak suretiyle, Hannibal'in önceki zaferlerinin Roma'nın İtalyan müttefikleri

üzerinde yapmış olduğu etkinin önüne geçmiş ve bu müttefiklerin taraf değiştirmesini önlemiştir. Aynı zamanda, bu gerilla tipi, hareket, Roma birliklerinin moral gücünü de yeniden canlandırmıştır. Buna karşılık, vatanlarından çok uzakta bulunan Kartacalılar üzüntüye kapılmışlar ve erken bir sonuca ulaşılması zorunluluğunu daha iyi anlamaya başlamışlardır (Baker 2013: 19).

Romalıların savaşlarını uygarlık ve komşularından farklı kılan tarafı hedefi değil şiddetidir. M.Ö. I. asrın son dönemlerine doğru savaşlarında sergiledikleri acımasız tavır ve oluşturdukları vahşet tablosunun bir benzeri gösterilmek istense, benzer davranışlar bin beş yüz yıl sonra hayatlarını sürdürmüş olan Moğolların sergilediği tavır ve tutumla bağdaştırılabilir.

Moğollar ile aynı şekilde, ele geçirdikleri şehirlerde gösterilen karşı koyma eylemini katliam yapmak için yeterli görmüşlerdir. Erken askeri tarih hususunda önemli isimlerden biri olan Polybius, II. Kartaca Savaşı esnasında M.Ö. 209 senesinde Scipio Africanus'un yeni Kartaca'yı (İspanyol Cartagenası) istila etmesi ile birlikte yaptıklarını şu şekilde ifade etmektedir: Roma törelerine uygun şekilde askerlerini halkın üzerine gönderirken, karşılaştıkları tüm insanları öldürmelerini, halktan bir tek canlı kişinin kalmamasını ve emir gelmeden yağmalama yapmamaları gerektiğini emretmişti. Bu törenin tek gayesi terör estirmektir. Romalıların istila ettikleri şehirlerde insanlardan farklı olarak hayvanların öldürüldüğüne bacaklarının kesildiğine şahit olunmuştur (Kaçar 2009: 207).

3.8. Batı Hunların Askeri Sistem Özellikleri

3.8.1. Yaşadıkları Çevrenin Kültürü

Hunların yaşam tarzı dinamik ve hareketliydi ve kurdukları imparatorluk çok renkliydi. Göçmenlerin temel gelir kaynakları hayvancılık ve hayvanlarını besleyip büyütmektir. Bu nedenle, bu hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak için dolaşması şarttır. Hayvanlarını özellikle ilkbahar ve yaz aylarında yüksek yaylalara göç ederek beslerler. Başlıca hayvanları atlar hariç, keçi, koyun ve sığırdı. Daha çok et, süt ve yün nedeniyle koyun besliyorlardı. Jordanes'e göre, Hunlar, yazın sahip oldukları engin düzlüklerde hayvanları için otlak alan neresi olursa oraya göç ederler. Kışın ise Karadeniz'in ötesine geri dönmek zorunda kalırlardı (Şekil 4.7) (Sarigöllü 1973: 132).

Şekil 3.7. Hun Askerler (Groused 1980: 74)

Göçebenin tüm yaşantısını, otlatmak suretiyle hayvan yetiştirmeye uygun hale getirmesi icap etmiştir. Devamlı göç hali, komşu kabilelerin baskınlarına karşı uyanık olma durumu bozkır göçebelerinin yaşayışını etkilemekten geri kalmamıştır. İçlerinde yaşadıkları araba çadırlar çabuk harekete elverişli olarak hazırlanmaktaydı. Batı Hunları, Avrupa içlerine kadar geldikleri zaman bile çadırdaki oturmaktan vazgeçmemişlerdir. Yalnızca Attila evde oturmakta idi. O da mermer ya da taştan değil kaba kerestelerden çadır modellerini taklit ederek kurulmuş tahta bir evdi. Bu yüzden göçebeler arabalarda ve kolayca toplanabilen çadırlarda yaşar. Hunlar hayvan yetiştirdiklerinden, daha çok hayvan ürünleri ile beslenirdi. Ana besin kaynakları süt ve süt ürünleridir. Hayvanların önemli görülmesi ve koruma içgüdüsü nedeniyle et ihtiyaçlarını avlanma ve balıklarla gidermişlerdir. İlk çağda savaşlar insan gücüne bağlı olduğundan ve hayvani ürünlerin insanı bu konuda geliştirmesinden dolayı bu yeme alışkanlığı Türklerin vücut bakımından güçlü ve çevik olmalarını sağlamıştır (Groused 1980: 74).

Tabiatı ile Hunların surlarla çevrilmiş şehirleri de yoktu. Ammianus Marcellinus Hunların yaşam biçimleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir; “Yaşam biçimleri o kadar çetindir ki ne yiyecek nede ateşe nede yiyecekten zevk almaya

ihtiyaç duyarlar. Yabani otların kökleriyle ve her türlü hayvanın hemen hemen çiğ etiyle beslenirler. Bu eti kendi kalçaları ile atlarının sırtı arasına koyarlar böylece az da olsa ısıtmış olurlar. Hiçbir yapıyla korunmazlar ancak ortak kullanımdan ayrılmış mezar gibi şeylerden kaçınmazlar. Onların yurdunda sazla kaplanmış kulübe bulmak mümkün değildir. Bu arabalarda kadınlar giysilerini dokurlar, kocalarıyla ilişkiye girerler, çocuk doğururlar ve ergenlik çağına kadar çocukları yetiştirirler. Onlardan hiç kimse nereli olduğu sorulduğunda cevap veremez, çünkü farklı bir yerde döl düşmüştür, farklı bir yerde doğmuştur, farklı bir yerde de büyümüştür” (Erdemir 2003: 59).

Romalılar Hunların atlı kültürüne hayrandılar. Claudianus’a göre Hunlar atlarına yapışmış gibiydiler. Sidonius’a göre daha annesinin yardımı olmadan ayakta durmayı yeni yeni başaran bir Hun çocuğunun hemen yanında, eğlenmiş bir ata rastlanırdı. Ammianus’a göre Hunlar haşin atlarına neredeyse yapışık vaziyettedirler. Sıradan işleri yerine getirmek içinde atlara kadınların bindiği gibi binmemelik etmezler (Donuk 1991: 453).

Bu soyda herkes gece olsun gündüz olsun at sırtında alış veriş yapar, yer içer ve başlarını eğerek hayvanın ince boğazına yaslanırlar ve pek çok rüyanın eşliğinde derin uykuya dalarlar. Önemli bir konu hakkında müzakere etmek istenirse herkes bu vaziyette (at sırtında) düşünür.

Ammianus’a göre “Hunlar ketenden yada yabani farelerin derisinden giysi giyerler, bu giysiyi hem evde hem de ev dışında giyerler. Ancak rengi solmuş bir giysiyi bir kez boğazlarında geçirince, uzun süre giyerler. Hatta giysi yırtılıp paçavraya dönene kadar ve azar azar üzerlerinden düşene kadar çıkarmazlar yada değiştirmezler. Başlarına konik biçimli bir başlık örterler. Kıllı bacaklarını oğlak derisiyle korurlar, onların ayakkabıları eskimez biçimdedir (Baştav 2002: 273).

3.8.2. Savaş Eğitimleri

Askerlik eski Türkler arasında ayrı bir meslek olarak görülmezdi, çünkü toplumun ve devletin toplumsal kişilikleri gereği her Türk kesinlikle iyi bir savaş eğitimi görmüş, daima savaşmaya hazır durumda bir savaşçı halindeydi. At üzerinde durabilecek veya atı kullanabilecek tecrübeye erişen çocukların cenke hazır hale gelmesi için eğitimlere başlanırdı. Çocuklar 3-4 yaşları sonrası kuzuya, koyuna

bindirilerek ok ile tarla faresi ve sincap avlatılarak, biniciliğe ve vuruculuğa alıştırılırdı. Bu idmanlar ile büyüyen çocuklar kusursuz bir binici ve savaşçı olurlardı. Latin yazarı Sidonius “henüz yürümeye başlayan her çocuğun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunurdu” demiştir. Eski Türklerde bireyler savaşçılık ve mücadele meydanında benliklerini fark eder ve sergileyecekleri kahramanlıklar neticesinde toplumdaki yerlerini kazanırlardı. Kadınlar da benzer biçimde yetiştirilmiş çok kez erkekler ile beraber savaşa katılmışlardır. Binlerce kilometrelik göç yolculuğunda tüm aile bireyleriyle beraber yeni yurt edinmek zorunda kalan Bozkırlı Türk’e, kadının her alanda olduğu gibi savaşta da destek olması gerekliydi (Sarıgöllü 1973: 136).

Eski Türk devletlerinde bütün bireyler asker pozisyonundaydı. Silah kullanımı çocukluk dönemlerinden itibaren verilen eğitimlerle öğretilmekteydi. Barış dönemlerinde gidilen avlarla birlikte atış talimleri yaptırılarak savaşçı özellikleri geliştirilmekteydi. Türklerde askerlik hususuna bakış geçici değil kalıcı bir özelliktir. Bu da hayatlarını sürdürdükleri bölgenin coğrafi koşulları nedeniyle yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla kadın erkek çalışma zorunluluklarından ileri gelen bir davranıştı. Yerleşik ve orman topluluklarında Türkler kadar doğayla mücadele yoktu. Türk kavimlerinde tüm bireylerin ata binmeyi ok atmayı öğrenmelerinin yanı sıra, günlük yaşantıda sürekli çalışması kendilerini dayanıklılığa, cesarete ve zindeliğe de alışkan bir hale getiriyor ve güven hissi sağlıyordu. Çünkü eski Türklerde gündelik normal yaşantı ile askeri yaşantı arasında fazla bir fark bulunmamaktaydı (Donuk 1991: 456).

Hun askerleri her daim savaşa hazır durumdaydı. Bunun en önemli nedeniyse sürekli olarak gerçekleştirilen av faaliyetleriydi. Yaşantılarının bir parçası olan ata binmek, ok atmak yanında at yarışları, yırtıcı kuşları avlama işleri aynı zamanda savaşa hazır durumda olmalarında bir etkendi. Zaten bunlar tarihten gelen asker-millet özelliğinin tabii bir sonucuydu.

Seferler sürekli yıpratma ve bıktırma harekâtı arasında, bireyleri bir askerlik havası içerisinde yetiştirmiş olan Bozkır Türk halkına sürekli başarılar sağlayan başlıca unsurlardan biri de aynı zamanda savaş hazırlığı niteliğinde olan kalıcı spor faaliyetleriydi. Türlü yarışmalar dışında en önemli spor avcılıktı.

Özellikle vahşi ve zararlı hayvanların öldürülmesi ile neticelendirilen daimi avlar gerçek bir savaş manevrası özelliğindedir.

3.8.3. Askerlerin Genel Özellikleri

Hayvan yetiştiren kültürleriyle eski Türkler, sürülerini beslemek, korumak ve yönetimlerini sağlamak nedeniyle bir çok sorunla karşı karşıya idi. Sürülerini kışlaklardan yaylalara, yaylalardan kışlaklara getirip götürmede, değişik tehlikelere karşı korunmada, mera ve mülk konusunda hukuki çatışmalarda, dayanışma, koruma ve savaşma ihtiyacını da duyuyorlardı. Bu etkenler Türklerin özelliklerinin oluşmasında rol oynamıştır. Türkler yer değiştirme zorunluluğunun bir gereği olarak eskiden beri düşünce ve görüş ufuklarını genişletmek yeteneği kazanmışlardır. Görüş ve düşüncedeki genişleme, eski Türklerin dünya yüzünde çok geniş alanlarda yayılmalarını etkilemiştir. Hükmetme özelliği tutsaklıktan nefret eden Türkün özgürlüğe olan tutkusunun doğal sonucu kabul edilebilir (Şekil 3.8). Mauricios onların milli tabiatlarından kaynaklanan “bağımsızlıklarına olan düşkünlüklerini vurgulamaktadır; “Türk soyu bağımsızlığına düşkündür. Düşmanlarıyla cesurca mücadele etmek hariç başka hiçbir şeyde kendilerini eğitmemişlerdir” (Kafesoğlu 2004: 241).

Şekil 3.8. Hun Askerlerin Savaş Özellikleri (Kafesoğlu 2004: 242)

Göçebe hayatın gayesi savaş ve akın idi. Bir seferde ve ya başka bir zaruret halinde, en büyük sınavlara ve yoksunluklara dahi şikayet etmeden katlanmak

töreydi. Hunlara dair Claudianus şunları söyler; “Kuzey onlardan daha yabani ve cesur bir kavim beslememiştir; ruhları o kadar metindir ki hiçbir zaman şiddetli imtihanlardan yılmaz.” Türkler her konuda tedarikli olmakla birlikte, herhangi bir şeye ihtiyaç duyduklarında ve bunu bulamadıklarında dayanıklılık göstermişlerdir. Mauricios’un bildirdiğine göre “Hunlar işlere ve güçlülere sabırla katlanırlar. Onlar göçebe oldukları için sığa, soğuğa ve pek çok ihtiyacın yokluğuna dayanırlar. Uygun fırsatları değerlendirme ve ivedi yarar sağlama konusunda zekidirler” (Kafesoğlu 2004: 242).

Step ikliminde hayatını sürdürmüş bir millet olan Türkler için bu sert iklim koşulları, coğrafi etkenler ve Orta Asya’daki diğer boylar ve toplumlar arasında ki mücadeleler zorlu bir yaşam tarzını gerektiriyordu. Bu zorlu koşullar altında Türkler, birer savaşçı olarak yetişmenin önemli olduğunu düşünmüş ve tarihte de “ordu millet” şeklinde tanınmışlardır.

Ordu millet olan Türklerin en büyük özelliklerinden biri de savaşçı özellikleridir. Sulh dönemlerinde günlük uğraşlarıyla meşgul durumda bulunan insanları, savaş döneminde toplumun her kesimi olarak savaşa hazır halde bulunabiliyordu. Savaş ve ordu komutanlığı yalnız erkeklere mahsus bir olay değildi. Özellikle savaş Türkler açısından sanat durumunda bulunmaktaydı. Ammianus’a göre “Bu soyda çarpışmada ölen adam mutlu sayılır, yaşlanarak eceliyle ölen adam ise değersiz ve korkak olarak görülür ve sert sözlerle kınanır. Düşmanı öldürmekten daha fazla gurur duydukları bir şey yoktur.” Görüldüğü gibi Türk milleti vatansever, cesur ve kahramandır (Kafesoğlu 2004: 243).

3.9. Askeri Teşkilatlanması

Avrupa Hun devletinin her an harekete geçebilecek bir ordusu bulunmaktaydı. Türkler ilk tarih sahnesinde var oldukları ilk andan itibaren ordu millet karakterinde görünmektedirler. İlk Türk anayurdu olan Bozkır coğrafyası Türkler için ordu- millet niteliğini zorunlu hale getirmişti.

Verimli devletlerde hayatını sürdüren ve günlük giderlerini basit toprak işçiliği ile kolaylıkla giderebilen diğer toplumların ancak uzun asırlar boyunca ruhi disiplin ve hukuki bakımlardan gelişim gösterdikçe askeri nitelikler elde etmelerine ve dıştan gelebilecek saldırılara karşı ülkelerini muhafaza etme mecburiyeti ile

tedricen müdafaa kuvvetleri teşkiline girişmelerine mukabil, Türkler var oldukları ilk dönemden itibaren tümüyle askeri bir organizasyon içerisinde yer alıyorlardı.

Türklerin oymak reisleri ve diğer başbuğlar yönetiminde, kadını erkeği, yaşlısı genci ile her an savaşa hazır savaşçı topluluklarını ifade etmeleri bozkırlar ülkesinin olağan koşulları gereğidir. Kesif ziraat elverişsiz bozkır ikliminin zorunlu hale getirdiği hayvan besleme, sürülerin muhafaza edilmesi, subaşlarının tutulması, yaz dönemlerinde çok hızlı kuruyan az miktardaki otlakların muhafaza edilmesi gibi çok önemli konular Türkleri binlerce yıl önce askeri disiplin ile hareket etmelerini zorunlu kılmıştır.

Bu nedendir ki ilk Türk devletleri toplumsal ve hukuki noktalarda direk olarak askeri planda seyretmiş; diğer bir deyişle, ilk dönemlerden itibaren Türk topluluklarında yaşamak için zorunlu tüm konular askeri yönden incelenmiş ve askeri durum ve amaçlar göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir (Kafesoğlu 1996: 314).

Eski Türklerde halk ile ordu düzeni aynı idi; bu dönem Türk devlet örgütünde özellikle sulh dönemlerinde, sivil ve ordu düzeni şeklinde bir ayırım bulunmamaktaydı. Ordu bir halk ve halk da bir ordu düzeninde yaşıyordu. Bozkırda her insanın varlığını sürdürmek için dövüşmeyi ve savaşmayı bilmesi, birlikte hareket edebilmeyi başarabilmesi, bunu bir eğitim haline getirememiş toplulukların bozkırda yaşama şansı yoktu. Boy'un yöneticisi zaten barış zamanında bile tabiat şartlarına ve yırtıcı hayvanlara karşı, rakip boylara karşı sürdürülen savaşı sevk ve idare ediyordu. Boylar için, barışta bile hayat savaş şeklinde sürerdi.

Mauricios döneminde “yalnızca Türklerin ve Avarların askeri bir sisteme sahip olduklarını” ifade etmektedir. Avrupa içlerine büyük bir imparatorluk kuran Avrupa Hun devletinin askeri teşkilat yapısı hakkında yazılı kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte daha sonraları Germenler ve Bizans devletinde Hunların tesiriyle 10'lu sisteme benzer şekilde düzenlemeler yapılmasından Avrupa Hunlarında da ordunun 10'lu teşkilata göre kurulduğu tahmin edilmektedir. Maalesef en alt kademedен en üst komuta kademesine kadar komutanların hangi rütbe ve unvanı taşıdıkları bilinmemektedir (Ahmetbeyoğlu 2001: 162).

Eski Türk devletlerinde askeri birlikler arasındaki en büyük birlik tümen adı verilen 10 bin kişilik birlik idi. Ordu tümenleri boylardan meydana geliyordu. Her

boy kendi büyüklüğüne göre “yüzlük”, “binlik” ya da “on binlik” bir birim oluşturuyordu. Zaten küçük boylar günlük yaşantılarında boylara askeri bir düzenle bağlı şekilde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Eski Türklerde “askeri birim” daha çok aile ile boy idi. Günlük yaşam da bu şekilde bir ordu düzeninde devam edip gidiyordu.

Boyların her biri savaş düzeni içinde farklı bir görev yerine getirmenin ötesinde, farklı nitelikte güçlere sahip olarak, farklı fonksiyonları üstlenmekteydi. Bu askeri teşkilat ilk olarak Asya Hunlarında görülmüştür. Avrupa Hunlarının askeri gücünü hükümdarların muhafız kıtalarının yanında muntazam her zaman harekete hazır vaziyetteki merkez orduları oluşturmaktaydı. Merkez ordularına sulh dönemlerinde yüksek rütbeli merkez adamı komuta etmekteydi. Attila zamanında muhafız kıtalarının başında tabi Skir kralı Edekon bulunmaktaydı. Hun ordularının komutanı ise Onegesius'du.

Attila'nın baş veziri Onegesius'un aynı zamanda orduya kumanda etmesi, Asya Hunlarında olduğu gibi Avrupa Hunlarında da 10'lu sistemin sadece askeri alanda değil, devlet idaresindeki yapılanmada da uygulandığının bir delili olabilir (Hildinger 1997: 29).

Avrupa Hun ordusunun büyük bölümü esasen süvarilerden oluşmaktaydı, yani atlı kuvvetler yanında bulunan ve daha ziyade yardımcı olarak iş görülen “yayalar” sayıca çok azdı.

Avrupa Hun ordusunun tabanını devletinde temel faktörü meydana getiren Hunlar oluşturmaktaydı. Bunun yanında hüküm altında bulunan kavimlerde gerek duyulduğunda asker göndermekle sorumluydu. Mesela Alanlar hakimiyet altına alındığı zaman, onlarla birlikte Gotların üzerine yürümüştü. Hun devletinin sonuna kadar Fin-Ugar, Slav, Germen, İran asıllı ve tabii olan bir çok kavim Hun seferine yardımcı kuvvet olarak katılmışlardı.

3.10. Savaş Araç ve Gereçleri

3.10.1. Atlar

Türkler tabiatla mücadele ederken ona hakim olmayı sağlayacak vasıtaları da bulmuşlardı ve bunlar arasında ilk olarak at geliyordu. Hayatlarını sürdürdükleri

çevreye elverişli yaşam standardını ve tarzını at sayesinde geliştiren Türkler, “atlı-göçebe medeniyeti” oluşturmuşlardır. Ammianus’a göre Hunlar haşin ama korkunç atlarına neredeyse yapışık vaziyettedirler, bu nedenle ayakta savaşmaya uygun değillerdir.

Sıradan işleri yerine getirmek içinde atlara kadınların bindiği gibi binmemelik etmezler. Bu soyda herkes gece olsun gündüz olsun at sırtında alış veriş yapar, yer içer ve başlarını eğerek hayvanın ince boğazına yaslanır ve pek çok rüyanın eşliğinde derin uykuya dalar. Önemli bir konu hakkında müzakere etmek istenirse herkes bu vaziyette (at sırtında) (Şekil 3.9) düşünür.” Mauricias Türklerin kişi başına birden çok at getirerek bir taraftan gıda gereksinimlerini karşılarken diğer yandan da düşmanlarının karşılarında büyük bir ordunun varlığı hissine kapılmalarını sağlayarak düşman ordusu üstünde korku uluşturmaya çalıştığını söylemektedir (Thompson 2001: 158).

Şekil 3.9. Hunlar’ın Savaş Araç-Gereçleri (Thompson 2001: 158)

Hun atlarıyla ilgili en iyi ve detaylı tarifi Vegetius vermektedir. Mulomedicina adlı eserinin ikinci kitabında Vegetius hayvan hekimliğinin gittikçe azaldığından şikayet etmektedir. At baytarlarına çok az para ödendiğini bu yüzden kimsenin artık baytarlık gibi düşük gelirli bir işi yapmak istemediğini anlatmaktadır.

Son zamanlarda Romalıların Hunları örnek olarak baytarlarla görüşmeyi bıraktığını söylemektedir; “Hunlar gibi bütün bir yıl atlarını otlatan ve onlara başka bir özen göstermeyen Romalılar, farkında olmadan atlarına zarar verirler. Çünkü onlar Hun atlarının Roma atlarından oldukça farklı olduğunu hesaba katmazlar. Hun atları soğuğa ve dona alışık dirençli hayvanlardır. Hun atları ne ahırda bakıma ne de baytar tedavisine ihtiyaç duyarlar. Roma atları Hun atlarına göre hastalıklara karşı çok daha dayanıksızdır ve iyi bir barınak ve sıcak bir ahır olmadıkça bir biri ardına hastalanır” Vegetius Hun atlarının Pers ve Sicilya atları gibi uzun süre yaşadığını da ekler. Vegetius çeşitli cins atlara savaşa uygunlukları bakımından sınıflandırır ve Hun atlarını ilk sıraya koyar. Çünkü ona göre Hun atları en itaatkar, dirençli ve soğuğa, açlığa en dayanıklı atlardır (Thompson 2001: 159).

Vegetius’un ifadelerinden kendisinin de birkaç tane Hun atı beslediği anlaşılıyor. Vegetius, Hun atlarının kafalarının büyük, gözlerinin öne doğru çıkık, burunlarının düz, çenelerinin geniş, boyunlarının güçlü olduğunu söylemektedir. Kısrağların ise dizlerine doğru eğilmiş olduğunu, tüyelerinin gür, kemiklerinin güçlü, bileklerinin ince, toynaklarının geniş, bellerinin oyuk olduğunu, kemiklerinin belirgin olduğunu, yağlı olmadıklarını, butta ve sırtta kas olmadığını söylemektedir. Ayrıca yapılarının boydan ziyade ene geliştiğini eklemektedir. Vegetius bu atların uysal ve itaatkar olduğunu ve yaralanmalara karşı dayanıklı olduklarını belirtmektedir. Tipik Hun atı İskit atlarından farklı değildir (Hildinger 1997: 42).

At gücü ve hızı nedeniyle de Hun ordusunun elzem bir faktörüdür. Ordunun hemen hemen hepsi atlı birliklerden oluşuyordu. Hunlar çok üstün atlılardı. Hunların ve Alanların atlıları yenilemezdi. Hafif silahlarla donanmış süvari, at üzerinde her yöne ok fırlatabilirdi. Kılıç sallayabilir ve atın çevikliği sayesinde de uzaktan muharebe yapabiliirdi. Böylece ağır donanımlı ve yaya olan düşmanlarına büyük bir üstünlük elde etmiş olurdu (Ahmetbeyoğlu 1997: 324).

3.10.2. Ok ve Yaylar

Hunların kullandığı silahların başında ok ve yay gelmekteydi. Ammianus Hun silahlarını tanıtırken ok ve yayı ilk sıraya yerleştirmiştir. Ok uzun muharebe silahıdır. Hunların en büyük başarısı mükemmel ok kullanmaktı. Onlar at üzerinde dörtnala giderken öne, arkaya, yana aynı emniyetle ok atabilmekteydiler. Olimpiodorus, Hun liderlerinin ok atma becerisini övmüştür (Ahmetbeyoğlu 2001: 83).

Sidonius Apollinaris “iyi biçimli yay ve oklar Hunlara zevk verir, onlar en iyi okçulardır” demektedir. Ammianus “bütün savaşçılar içinde en üstünü Hunlardır çünkü onlar uzaktan atılan keskin, sivri uçlu kemik oklarla savaşır” demektedir. Oklar yaklaşık bir metre uzunluğundaydı. Ok uçları genellikle yaprak şeklindeydi ve demirdendi. Ok uçlarının daha değişik şekilleri yanında Ammianus’un da işaret ettiği gibi amaçlarına göre kemikten hazırlanmış olanları da bulunmaktaydı. Hunlar oklarını sivri uçları yukarı olmak üzere ok kutusuna koyarlardı ve tek bir kutunun tam olarak kaç ok alabildiği konusu tam olarak bilinmemektedir (Ögel 1991: 178).

Hun yayı da İskit ve Sarmat gibi yapı olarak komposit şekil olarak recurve (yay) idi. Ancak Hun yayı öncüllerinden hem daha uzun hem daha güçlüydü. Boyu 140-160 cm idi ve hayvan siniriyle sağlamlaştırılmıştı. Hun yayını diğer komposit yaylardan ayıran en önemli özelliği yapımında yedi kemik plaka kullanılmasıydı. Bu plakalar yayın tutacak kısmını ve uç kısmını kuvvetlendiriyordu. Bu yedi kemik plakadan iki tanesi iki uca, üç tanesi tutacak kısma, iki tanesi yanlara ve bir tane de ortasına yerleştirilirdi. Hun yayı asimetrik idi. Üst ucu alt ucuna göre daha uzundu. Bu yaylar Hunların savaşlarda kullandığı yaylardı. Hunlar avcılıkta farklı bir yay kullanıyorlardı. Savaş yayları ve avcılık yayları tüfek ve çifte kadar birbirinden farklıydı (Ögel 1991: 179).

3.10.3. Kılıç, Kama ve Mızraklar

Ok ve yayın yanında Hun süvarisinin hücum silahları kılıç, kama ve mızrak idi. Kılıç, ok ve yaydan farklı olarak yakın savaşlarda kullanıyordu. Ammianus Marcellinus Hun silahları hakkında şu bilgileri vermektedir; “Hunlar hızlı hareket edebilmek için hafif silahlanmışlardır. Onlar, bütün soylar içinde en üstün savaşçılardır. Çünkü onlar uzaktan keskin, sivri uçlu kemikten oklarla savaşır. Sonra aradaki mesafeyi atla dört nala katedip kendi canlarını hiçe sayarak kılıçla adam adama dövüşürler. Düşmanlar kılıç darbelerine karşı korunurken onlar ilmik atılmış ipleri düşmanlarının üzerine fırlatırlar. Düşmanlar buna dolanıp organları birbirine dolaşınca, onları ata binmekten yada ayakta durabilmekten men etmiş olurlar.” Mauricios da Hunların zırhla, kılıçla okla ve mızrakla donandığını belirtmektedir ve Hun silahlarını anlatmaya devam etmektedir; “ Hunların çoğu çarpışma sırasında iki silahla saldırır, omuzlarında mızrakları asılıdır ve ellerinde oklarını tutar. İhtiyaç olması durumunda her ikisini birden kullanırlar” (Nemeth

2002: 182).

Hun kılıcının her iki tarafı keskindi ve nispeten dar bir levhadan oluşurdu. Kılıçların muhtelif boylarda muhtelif örnekleri vardı. Kılıçlar aşağı yukarı 70- 75 cm boyunda ve 3 cm enindeydi. Yakın savaşlarda kama da kullanılıyordu. Bunların boyları genellikle 30-40 cm idi. Sarmatların uzun ve ağır mızraklarını Hunlar da kullanıyordu. Tacitus bu mızrakların iki elle tutulduğunu söylemektedir. Ağır silahlı Hun süvarilerinin Alan ve Roma uzun saplama mızraklarını kullanmış olmaları kuvvetle muhtemeldir (Nemeth 2002: 182).

3.10.4. Zırh, Miğfer ve Kalkanlar

Hunların hayat tarzları, yaşadığı coğrafya ve iklim koşullarının belirleyiciliğine bağlı olarak özellikle de “at”a bağlı olarak komşu milletlerden giyinişleri farklılık göstermekteydi. Hunların vücut zırhı atlı savaşa elverişli binici giyimidir. Pullu zırh bozkırlarda en erken bulunan ve İskitler ve Sarmatlar tarafından çok geniş ölçüde kullanılan bir zırh türüydü. Hunlar da en erken dönemden itibaren bu tür zırhları kullanmışlardır.

Bu zırh türünde pullar genellikle demirden yada bronzdandı. Pulların büyüklüğü 6x2cm'den 2x1,5 cm'e kadar çeşitlilik göstermekteydi. Alt köşeleri yuvarlak olmakla birlikte genellikle dikdörtgendi. Pulların korseye bakır yada demir telle yada deri sırimla tutturulmasını sağlayan yukarı köşelerine açılmış delikleri vardı. Pullar genellikle “çatı kiremiti” tarzında dizilirdi. Bu yüzden bu zırhlar esnekti. Esnek olması atlıların kolay hareket edebilmesini sağlıyordu (Ahmetbeyoğlu 2001: 88).

M.S. I. yy'da Sarmatlarda zincir zırh, pullu zırhın yanında kendine yer edinmişti. M.S. I. yy'da Valerius Flaccus bu Sarmat zırhlarını tarif etmiştir; onların zırhları esnek zincirlerden oluşur ve atların zırhı da aynen böyledir. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik kanıtlar vücut zırhının M.S. I. yy'da Ukrayna'dan Mançurya'ya kadar yayıldığını göstermektedir. Hunların da bu tarz bir zırhla korunmadan savaşmış olmaları pek muhtemel görünmemektedir. Ayrıca Grek ve Latin kaynakları da delil olmaktadır.

Theodosius'un 388 yılında Maximus'a karşı sevk ettiği orduda özgür Hunlar ve Alanlar da vardır. Bunlar Roma silah fabrikasında üretilen silahlarla donanmıştı

zira kendi silahlarını yanlarında getirmişti. Askeri donanımları içinde ağır demir zırhlar da vardı. Bundan elli yıl sonra Galya'da Litorius'un komutasındaki bazı Hunlar da aynı zırhlardan giyiyordu. Bunlarda Roma ordusunun “yardımcı birliği” ve “müttefiki” idi (Ahmetbeyoğlu 1997: 335).

Prokopios, Basilarius'un korumalarından biri olan Hun Bochas'ın “thorax” denilen bir zırh giydiğini söylemektedir. Thorax sadece bir göğüs korumalığı değildi aynı zamanda her yönden vücudu koruyan bir çeşit zırhtı. Deri değil metal bir gömlek idi. Prokopios bu zırhı şöyle tarif etmektedir; “Bochas mızrak taşıyan on iki düşman tarafından yakalanmış olarak geldi. Düşmanların hepsi hemen mızraklarıyla ona vurdular. Fakat onun thorax'ı diğer darbelere dayandı bu yüzden vücudu çok yara almadı (Ahmetbeyoğlu 1997: 326).

Yukarıda anlatılan kaynaklar Hunların zırhlarından söz etmektedir. Ancak Ammianus'un belirttiği gibi “Hunların çoğu hafif silahlı” idi ve bu durum Attila'nın ölümüne kadar devam etti. Fakat Hun soyluları ağır zırhlı idi ve ganimet ve vergiler sayesinde bunların sayıları giderek artmıştır.

Hunlar yumuşak deriden yada keçe miğfer giyorlardı. Merobaudes'in belirttiği gibi 440'larda Hun soylularının miğferleri yaldızlıydı. Bu tip “casside”lerin (tolga) şeklini Sidonius Apollinaris tarif etmektedir. Avitus'a Övgü eserinde, Hun çocuklarının yüzlerini nasıl düzleştirildiğini anlatmaktadır; Burun delikleri yumuşakken bir şeritle etrafi sarılarak köreltilir. Böylelikle burnun elmacık kemikleri arasında ileri doğru büyümesi engellenir. Böylece bu çocuklar savaşmak için doğduklarından yüzlerini miğfer giymeye uygun hale getirmiş olurlar. Çünkü bu sayede burun engel olmayacağı için yanaklar genişler ve gelişir. Hun kalkanları İskit ve Sarmat kalkanları gibi “ince dallardan örülmüş” ve muhtemelen deriyle kaplanmıştı. 4. yy'ın sonunda Sozomen'in bir pasajı Hun kalkanlarıyla ilgili bilgi vermektedir; Tomis rahibi Theotimius ile konuşmakta olan bir Hun düşmanlarıyla müzakere ederken adeti olduğu üzere kalkanına yaslanmaktadır. Bu Hun kalkana yaslandığına göre kalkanı İskit dikdörtgen kalkanı kadar büyük olmalıdır (Ahmetbeyoğlu 1997: 327).

3.11. Savaş Stratejileri ve Taktikleri

Mauricios Hunların karakterinden bahsederken “sadece Türklerin ve Avarların askeri bir sisteme sahip” olduklarını ve “bu özelliğin onlara meydan savaşlarında üstünlük sağladığını” ifade eder. Görüldüğü gibi Türklerin kendilerine has bir ordu sistemi ve silahları vardı. Bunun için de savaş taktiği diğer milletlerden farklı idi. Bozkır taktiği denilen bu sistemde ordunun büyük kısmının süvari olması sebebi ile hızlı ve hareketli bir savaş usulü uygulanırdı. Çünkü süvariler yayalar gibi ağır ve zırlı silahlarla donatılmış değillerdi. Yerleşik kavimlerin uyguladığı falanks sisteminde manevra kabiliyeti zayıf olmasına karşın, bozkır sisteminde büyük ve süratli manevra kabiliyeti mevcuttu. Bu taktik hafif silahlı süvari birliklerine göre kurulmuştur.

Hafif süvariler bir hareket serbestliğine sahiptir. Türk savaş birlikleri at dolayısıyla sağlanan sürat sayesinde, ağır hareketli kütle muharebesi yapan yabancı ordular karşısında üstün bir başarı kazanıyorlardı. Her süvarinin iki savaş atı bulunmakta idi. Her atlı atını koştururken onu dizleriyle yönetebilmekte ve dolayısıyla dörtlüye giderken öne arkaya sağa ve sola istediği gibi ok atabilmekteydi. Bu keyfiyet, onları savaşta karşılarında çıkabilecek yeni bir duruma direk olarak uyum göstermelerini sağlar ve düşmanlarını hiç beklemedikleri bir anda emrivakiler karşısında bırakırdı (Şekil 3.10) (Durmuş 2002: 241).

Şekil 3.10. Hunlar'ın Savaş Stratejileri ve Taktikleri (Durmuş 2002: 242)

At ve okun üstün bir tarzda kullanılmasına dayanan bu savaş tarzı, o zamanki teknik imkanlara göre “uzak mesafe savaşı”nın gerçekleştirilmesidir. Savaşa büyük bir atılım yapan atlı saldırısı ile başlanırdı bu sayede düşman saflarında çok telef verdirilir ve panik yaratılırdı. Bu taktikte ordunun kuvveti genel olarak dörde ayrılır ve taktiğin uygulanacağı savaş için en müsait yer etrafı az yüksek dağ veya tepelerle çevrili bir vadidir. Vadinin sağ solundaki tepelerin arkasındaki “pusuya yatmış” kuvvetleri düşmana hissettirmemektedir. Evvela bir öncü kuvveti düşmana hücum ederek uzak muharebe yapar. Düşman askerini müthiş bir ok yağmuruna tutar.

Karşı taraf mecburi olarak öncü kuvvetine karşı harekete geçer. Bunun üzerine öncü kuvvetleri geriye çark eder. Geri dönerken de öyle bir tavır takınır ki, düşmana düşman karşısında dayanamayıp kaçtı hissini verdiği gibi dönüş esnasında da ok atmaya devam eder. Geri çekilen bu kuvvetler, peşlerine takılan düşman kuvvetlerini, tepelerin arkasında gizlenen yan kuvvetlerin bulunduğu yerlere kadar çekerdi. Orada tam düşmanın karşısında yer alan ikinci kısım kuvvetlerde düşmanın durmasını sağlardı. Düşman duraklayınca yan kuvvetler her iki taraftan süratle harekete geçerek düşman çember içerisine alınır ve imha edilirdi. Savaşa başladıktan sonra bozkır atlıları ve atları daha dayanıklı oldukları için, daha geç yorulmaktadırlar, dolayısıyla vuruşmanın sonlarına doğru üstünlükleri daha çok belirlemektedir (Durmuş 2002: 242).

Türklerin savaş stratejileri iki temele dayanıyordu; keşif seferleri ve yıpratma savaşları. Ele geçirilmesi düşünülen ülkeler önce küçük müfrezeler vasıtası ile gözden geçirilirdi. Akıncılar tarafından düzenlenen bu seferler yıllarca da sürebilirdi. Alınan sonuçlardan sonra yıpratma hareketine girişilirdi. Yıpratma hareketleri de düşmanın yığınak noktalarına, önemli yol noktalarına, gıda ve malzeme depolarına yöneltilir ve düşmanı zor durumda bırakana kadar devam edilirdi. Ayrıca diğer tarafın moralini bozmak amacıyla çeşitli korkunç ve inanılmaz rivayetler de ortaya atılırdı (Barrow 2002: 192).

Mauricios Strategikon adlı eserinde Hunların savaş stratejileri ile ilgili şu bilgileri veriyor; “Pek çok halkı barındıran ilkel İskit soyları, yaşam biçimleri ve askeri düzenleri bakımından anlatmaya değer tek soylardır. Bu halklardan sadece Avarlar ve Türkler askeri düzene sahiptir ve meydan savaşı geldiğinde diğer soylara göre daha güçlü olurlar. Türk soyu bağımsızlığına düşkündür ve nüfusu yüksektir.

Düşmanla cesurca ilişkiye girmek hariç başka hiçbir şeyle kendilerini eğitmezler. Avarlar hilekardır ve askeri konularda oldukça iyi talim görmüşlerdir. Bu soyda bir çeşit hükümdarlık yönetimi vardır ve hükümdarlar onların hatalarına karşı vahşi cezalar uygular. Sevgiyle değil korkuyla yönetirler. İşlere ve güçlere sabırla katlanırlar. Onlar göçebe oldukları için sıcağa ve soğuğa, pek çok ihtiyacın yokluğuna dayanırlar.

Uygun fırsatları değerlendirmede ve ivedi yarar sağlamada zekidirler. Düşmanlarına kaba güçle değil hile sürpriz ataklar ve onların ihtiyaç kaynaklarını kesmek gibi hilelerle üstün gelmeyi tercih ederler (Baycarov 1996: 139).

Zırhla, kılıçlarla, oklarla ve mızraklarla donanmışlardır. Çarpışma sırasında çoğu iki silahla saldırır; omuzlarında mızrakları asılıdır ve ellerinde oklarını tutarlar. İhtiyaç olması durumunda her ikisini birden kullanırlar. Sadece kendileri zırh giymezler aynı zamanda ünlü adamların atlarının ön tarafları da demir ya da keçe ile kaplanır. At üstünde ok atma eğitimine özel bir önem verirler. Sayısız at ve kısrağ sürüsü onları takip eder. Her iki cinste hem besin sağlar hem de muazzam bir ordu izlenimi verir.

Perslerin ya da Romalıların yaptığı gibi ordugah kurmazlar ama savaş gününe kadar, kabilelere ve klanlara göre ayrılırlar. İster yaz ister kış olsun atlarını sürekli otlatırlar. Sonra gerekli gördüklerinde, köstek vurarak atlarını çadırlarının yanlarına götürürler ve gecenin karanlığında başladıkları savaş düzenini alana kadar atlarını korurlar (Baştav 2002: 244).

Nöbetçi askerleri birbirleriyle iletişim sağlayacak mesafeye yerleştirirler. Bu yüzden onları ani ataklarla yakalamak kolay değildir. Çarpışma sırasında Romalıların ya da Perslerin yaptığı gibi savaş düzenlerini üç bölüme ayırmazlar. Düzensiz genişlikte birkaç birliğe ayırırlar. Bunların hepsi uzun tek bir hat görüntüsü vermek için birbirine yakın birleştirilir.

Ana düzenden ayrı, dikkatsiz bir düşmanı pusuya düşürmek için, uzağa gönderilmiş ya da ağır darbe almış bir bölüğe yardım etmesi için yedekte tutulan yedek kuvvetler vardır. Yedek atlarını ana hattın arkasına yakın, yüklerini ise hattın sağ ya da solunda bir ya da iki mil uzaklıkta orta büyüklükte bir korumanın altında tutarlar. Daima bir çeşit koruma biçimi olarak, fazla atlarını savaş hattının arkasında birbirine bağlarlar (Grousseau 1980: 78).

Bunlar uzak mesafeden dövüürler, pusu kurarlar, düşmanın etrafını sararlar, geri çekiliyormuş gibi yapıp aniden saldırıya geçerler. Savaş düzenleri dağınık gruplar halindedir.

Düşmanlarını kaçmaya zorladıklarında her şeyi bir kenara koyarlar ve Romalılar, Persler ve diğer halklar gibi orta mesafeden onları izleyerek ve mallarını yağmalayarak memnun olmazlar ama düşmanlarının tamamen yıkımın başarmadıkça ve bu son için her yola başvurmadıkça tamamen yumuşamazlar (Golden 2006: 189).

SONUÇ

Roma'nın ilk dönemlerindeki yükselişini bir takım erdemlere bağlamak mümkündür. Elindeki işe önem verme, ciddiyet, sorumluluk, disiplin, eğitim, metanet, çok çalışma, görev duygusu, dürüstlük gibi erdemler Romalılar için çok şey ifade etmiştir. Romalı vatandaş, bu manevi terbiye unsurlarına gönülden bağlanmıştır. Geleneklere saygı göstermiş, kendini devletin bir hizmetkârı saymıştır. Sahip oldukları bu özelliklerin meyvelerini kazandıkları askeri başarılarla toplanmışlardır.

Romalılar askeri sistemlerini kurumlaştırmakta çok başarılı olmuşlardır. Askeri başarılarının temelindeki faktörlerden birisini bu husus oluşturmuştur. Disiplin ve intizam, askeri kurumlara her bakımdan yerleşmişti. Savaş zamanı askere çağırılma, kışlaya sevk, yemin merasimi ve teskere alarak askerlikten emekliye ayrılma işlemleri büyük bir disiplin içerisinde, sistemli bir şekilde yürütülmüştür.

Roma askeri teşkilatı, kurulduğu ilk günden itibaren sürekli olarak kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Her yeni savaş, karşılaşılan her yeni düşman yeni bir takım askeri düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. İlk dönemlerdeki Roma ordusu, tamamen Roma vatandaşlarından oluşmuştur. Daha sonra artan seferlerle birlikte askere olan ihtiyacın artması, Roma'yı komşu kavimlerden asker toplamaya yöneltmiştir. Bu askerlere ücret ödeniyordu. Dolayısıyla ile Roma ordusu artık profesyonel kimliğe sahip, üç kıtada seferden sefere koşan, savaş araç gereci bakımından düşmanlarından oldukça üstün bir yapıya kavuşmuştur.

Roma ordusu teknik ve taktik bakımından üst seviyelere ulaşmıştı. Romalılar, o çağın her türlü teknolojik gelişmesini ordularına monte etmişlerdir. Romalılar muhasara savaşlarında pek çok teknik ve taktiklerden faydalanmışlardır. Muhasarayı, adeta bir sanat eseri yapmış gibi en ince ayrıntılarını düşünerek yerine getirirlerdi.

Kale duvarlarını, belli bir mesafeden, balista ve onagerlerle taş yağmuruna tutarak döverlerdi ya da catapultlarla dev oklar fırlatırlardı. Bu oklarda genellikle yanıcı maddeler sarılı olurdu. Ancak, bu tip atışlarla netice elde edemediği durumlarda surlara iyice yaklaşmak ve diğer taktikleri denemek gerekmiştir.

Avrupa Hunları, İç Asya'da 350 sıralarında gerçekleşen hadiseler sonrası batıya doğru ilerlediler. 370 yıllarında Aral Gölü ve Don ırmağı arasında hüküm

süren bir Sarmat kavmi olan Alanları mağlup ettiler. Avrupa Hunları 552 yıllarında Don boyunca ilerlemeye başlayan Avarlarla mücadeleye tutuşmuş ve Avar hakimiyetini tanımışlardır.

Avrupa Hunlarının atlı medeniyetler kültürü içerisinde önemli bir yeri vardır. Kendilerine has bir askeri teşkilatlanma meydana getirmişlerdir. Bunların askeri kültürleri at ile yay eksenini etrafında oluşmuştur. At ile yay gibi iki önemli savaş aracı gereğini özel bir şekilde birleştirmiş ve aynı zamanda bunları mükemmel bir şekilde kullanmışlardır.

Bozkırda hayatını sürdüren atlı bir kavmin yaşam koşulları bu savaş biçiminde tersini bulmuştur. Sert iklim koşulları ve yaşamın ağırlığı bu kavimleri hızla yer değiştirmeye mecbur kılmış ve çevik olması nedeniyle at onların mevcudiyetinin zorunlu bir unsuru haline gelmiştir. At manevra özelliği ve savaşlarda yıldırım hızıyla delip geçme kabiliyetiyle, büyük bozkır devletlerinin oluşumunda ciddi faktörler arasında yer almaktadır. Uçsuz bucaksız bozkır alanlarında ata binme sanatında kusursuz bir noktaya ulaşmalarını sağlamıştır.

Binicilik “askeri” değer kazanarak “Bozkır savaşçılığının” temeli olmuştur. Bozkır ordusunun en önemli özelliklerinden biri daimi olmasıydı. Diğer milletlerin orduları ücretli askerlerden oluşurken, bozkır ordusunda hiçbir fert para karşılığında çarpışmıyordu. Onların yaşam biçimlerinin bir parçası olan sporları, eğlenceleri, avlanmaları bile askeri eğitim niteliğinde olduğundan bozkır ordusu her an askeri eğitim niteliğinde olduğundan bozkır ordusu her an savaşa hazır durumdaydı.

Ordu süvari birliklerinden oluştuğundan süvarinin eğitimi ve giyimi büyük önem taşıyordu. Bir süvari başlık, ceket, pantolon ve çizme giyiyordu. Böylece atın üzerinde rahatlıkla hareket edebiliyordu. Bozkır savaşlarında saldırı ön planda olduğundan hücum silahları oldukça gelişmişti. Bunlar kılıç, kama, savaş baltası ve mızraktı. Savunma araç ve gereçleri ise zırh, miğfer ve kalkandı. İskitler “pullu zırhı” icat ederek savaş sanatının gelişmesine önemli bir kilometre taşı hediye etmişlerdir.

Hunlar çok kez Roma İmparatorluğu ordularını mağlup ederek Roma İmparatorluğunu vergiye bağlamıştır. Fakat yaşamı boyunca en büyük hedefi cihan hakimiyetini sağlamak olan Attila, ilerleyen günlerde Roma İmparatorluğu topraklarına yönelmiştir. Hunların dostluğunu kavimlerin tehlikesinden kurtulan üstelik bunun neticesinde varlığını en az yarım asır uzatan Roma bu kez Attila'nın

saldırıları ile iyice yıpranmıştır. Attila'nın Galya ve İtalya seferleri de imparatorluğun büyük tahribe uğramasına sebep olmuştur. Ayrıca bu döneme kadar Attila gibi güçlü bir müttefike sahip olan Roma İmparatorluğu'nun bu müttefikini kaybetmesi de askeri olarak zor duruma düşmesine sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, Ali (1997). “*Attila ve Ares’in Kılıcı*”, İstanbul, Türk Kùltürü Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, Ali (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara, Ankara Belleten Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, Ali (2005). “*Avrupa Hun ve Hazar Devletlerinin İktisadi Gelir Kaynakları*”, Ankara Belleten Yayınları.
- Akarca, Aşkıldil (1972). *Yunan Arkeolojisinin Ana Hatları 1-Şehir ve Savunması*, Ankara, TTK Yayınları.
- Alessandra, Gabillot P. (2013). “*Metallurgy and Technology of the Hunnic Gold Hoard From Nagyszéksós*”, The Silk Road, Vol. 11,
- Atlan, Sabahat (1970). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, İstanbul, Kùltür Yayınları.
- Atlan, Sabahat (2014). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baker, Simon (2013). *Eski Roma*. (Çev: Ekin Duru), İstanbul, Say Yayınları.
- Barrow, Reginald (2002). *Romalılar*, (Çev: Ahmet Gürol), İstanbul, İz Yayıncılık.
- Barrow, Reginald (1985). *Romalılar*, (Çev: Emin Kurtuluş), İstanbul, İz Yayıncılık.
- Baştav, Şerif (2002). “*Avrupa Hunları*”, Türkler, Ankara, Kùltür Yayınları.
- Bayçarov, Solanbek (1996). *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, (Çev. Muvaffak Duranlı), Ankara, İz Yayıncılık.
- Baydur, Nesrin (1976). *Roma'da M.Ö II. Yüzyıldaki Reformlar*, Ankara, Beleten Yayınları.
- Baykuzu, Tilla Deniz (2009). *Bir Hun Başkenti*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, Vakfı Yayınları.
- Bircan, Ercilasun Ahmet (2004). “*Avrupa Hunları*”, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla, Türk Dili Tarihi, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Braudel, Femand (1991). *Akdeniz, İnsanlar ve Miras*, (Çev: Aykut Derman), İstanbul, Kùltür Yayınları.

- Christopher, Kelly (2011). *Attila, Hunlar ve Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*, (Çev: Turhan Kaçar), İstanbul, Vakfi Yayınları.
- Çapan, Fatma (2015). “*Avrupa Hun Devleti'nin Büyük Hükümdarı Attila'ya Suikast Girişimi*”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 217.
- Demircioğlu, Halil (1998). *Roma Tarihi*, I. cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demircioğlu, Halil (2015). *Roma Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Donuk, Abdulkadir (1991). “*Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu*”, Türk Kültürü sayı 340, Ağustos, İstanbul, Atakan Yayınları.
- Durmuş, İlhami (1993). *İskitler (Sakalar)*, Ankara TKAE Yayınları.
- Durmuş, İlhami (1996). “*Sarmatlarda Sosyal ve Ekonomik Hayat*”, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,
- Durmuş, İlhami (2002). “*Sarmatlar*”, Türkler, I.cilt, (Çev: Salim Kova), Ankara, Semih Ofset Yayınları.
- Er, İzzet (1990). *Bugünkü Avrupa'da Din-Devlet İlişkileri*, İstanbul, DDİS Bildirileri,
- Erdemir, Palaz Hatice (2003). *Göktürk Bizans İlişkileri*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Freeman, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara, Dost Yayınları.
- Gibbon, Edward (1987). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Cilt: 2-3, (Çev: Asım Baltacıgil), İstanbul, Bilim Felsefe Sanat Yayınları.
- Golden, Peter (2006). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev: Osman Karatay), Çorum, Kültür Yayınları.
- Gömeç, Sadettin (2004). “*Attila'nın Çocuklarının Adı*”, Ankara, İz Yayıncılık.
- Grant, Michael (2000). *Roma'dan Bizans'a İ.S. 5. yüzyıl*, (Çev: Zühre İlkelen), İstanbul, Homer Kitabevi.
- Gregory, Timothy (2011). *Bizans Tarihi*, (Çev: Esra Ermet), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

- Groot, Johhan (2011). *2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan*, İstanbul, Pan Yayıncılık,
- Grousseau, Rene (1980). *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur*, (Çev: Reşat Uzmen), İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Gumilev, Lout N. (2002). *Hunlar*, (Çev: Ahsen Batur), İstanbul, Selenge Yayınları.
- Gyula, Nemeth (2002). "*Attila ve Hunları*", Türkler, (Çev: Salim Koca). Ankara, Anka Yayınları
- Herrin, Judith (2010). *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Hildinger, Steppe (1997). *Warriors Of The Steppe, A Military History Of Central Asia*, B.C. To 1700 A.D. , New York, Sarpedon,
- İplikcioğlu, Bülent (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kaçar, Turhan (2007). "*Attila ve Hunlara Yaklaşımlar*", İstanbul, Virgül Dergisi,
- Kafesoğlu, İbrahim (1997). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Kültür Yayıncılık.
- Kafesoğlu, İbrahim (2003). "*Batı (Avrupa) Hunları*", Türk Millî Kültürü, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Kelly, Christophe (2011). "*Romalılar ve Barbarlar*", *Attila: Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü*, (Çev: Tarık Kaçar), İstanbul, Turkuvaz Yayınları,
- Kretschmer, Fritz (2000). *Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik*, (Çev: Zühre İlkelen), İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Landels, Jual G. (1996). *Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik*, (Çev: Barış Bıçakçı), Ankara, Tübitak.
- Levtchenko, Valentino (1979). *Bizans*, (Çev: Emel Berktaş), İstanbul, Kültür Yayınları.
- Malay, Hasan (1990). *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)*, Ankara, İz Yayıncılık.
- Michael, Grant (2000). *Roma'dan Bizans'a V. yüzyıl*, (Çev: Zühre İlkelen), İstanbul, Homer Kitabevi,

- Nemeth, Gyula (2002). *“Attila ve Hunları”*, Türkler, (Çev: Salim Koca), Ankara, Karayel Yayınları.
- Onat, Ayşe (1978). *Hun Devrine Ait Başlıca Çin Kaynakları Hakkında Notlar*, Ankara, San Matbaası.
- Ostrogorsky, Georg (2015). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahattin (1948). *“Türk Kılıcının Mensei ve Tekamülü Hakkında”*, Ankara, DTCF Dergisi.
- Ögel, Bahattin (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, Ankara, Ötüken Yayınları.
- Ögel, Bahattin (1991). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, Ötüken Yayınları.
- Özaktürk, Mehmet (1999). *Roma Yazınının Sürgün Ozanları*, Ankara, Kültür bakanlığı Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İsmet (1976). *“Avrupa Hunları”*, Genel Tarih I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri, Ankara, Funda Yayınları.
- Ponting, Cilive (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (Çev: Eşref Özbilen), İstanbul, Alfa Yayınları.
- Prokopius, Alitaku (1980). *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Çev: Okan Duru), İstanbul, Sarıgül Yayınları.
- Rolle, Renate (1989). *The World of The Scythians*, California University Press, Berkley
- Sarıgöllü, Ayşe (1973). *Roma Edebiyatında Tarih*, Ankara, Başarı Basımevi,
- Sinanoğlu, Somer (1950). *Romalılarda Antiquitas Mefhumu*, Ankara. İz Yayıncılık.
- Sinor, Denis (2009). *“Hun Dönemi”*, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul, Araştırma Dergisi.
- Tezcan, Mehmet (2012). *“Yabgu Unvanı ve Kullanımı, (Kuşanlardan İlk Müslüman Türk Devletlerine Kadar)”*, Erzurum, A.Ü. Araştırma Dergisi,
- Thompson, Zelazo D. (1996). *The Huns, Revised and with an Afterword by Peter Heather*, Oxford,

Thompson, Zelazo D. (2001). *Hunlar*, (Çev: Melih Sibel Dinçel), Ankara, BRC Basım.

Tolan, Öner (2014). “*Avrupa Hunlarında Devlet Teşkilatı Ve Sosyoekonomik Yapı*”, Tarih Okulu Dergisi,

Tümer, Günay (1996). *Bizans'ta Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul, DDİS Bildirileri.

Váczy, Pritsak (1982). “*Hunlar Avrupa'da*”, (Çev: Şerif Baştav), Ankara, İz Yayınları.

Wells, Herderson (1972). *Kısa Dünya Tarihi*, (Çev: Ziya İshan), İstanbul, Karayel Yayınları.

Wood, Clemand (1976). *Roma Tarihi*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, Akademi Yayıncılık.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Kerim KARASU
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 20/10/1985 Sivas/Merkez
İletifim : kerimkarasu1@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Sanat Tarihi	2014

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-	-	-